

“Maar indien uw broeder tegen u gezondigd heeft...”

Een onderzoek naar het functioneren van de
gemeente als subject van tucht in de
gereformeerde traditie

Auteur: E.C. de Waard

Vakgebied: Kerkrecht

5-7-2021

Begeleider: K.W. de Jong

Beoordelaar: G.J. van Klinken

Woord vooraf

Voor u ligt de kroon op de studie theologie die in 2014 aanving. Nu, bijna 7 jaar later, is het klaar. Althans, wat het universitaire gedeelte betreft. Als er één ding is dat ik in de studie, en wel in het bijzonder tijdens deze scriptie, heb geleerd is dat de studie nooit klaar is. Een afgestudeerd theoloog bestaat, maar een *volleerd* theoloog volgens mij niet.

Aan het begin van dit studiejaar werd iedere student aangespoord na te denken over een scriptieonderwerp. Voor mij speelde echter niet alleen het onderwerp, maar ook de begeleider een rol. Toen ik de naam van Klaas-Willem de Jong zag staan moest ik terugdenken aan de colleges kerkrecht die hij ons gaf. Ik keek daar zeer positief op terug. Van een vak dat als 'dor en droog' bekend stond was mijn blik op kerkrecht veranderd. Het bleek levendig, vol theologie en per definitie praktisch en actueel. Zodoende ging ik mij oriënteren in de onderwerpen die hij aandroeg. Daarin viel het woord 'tucht'. In een gesprek met elkaar kwamen we uiteindelijk uit op een onderzoek naar de klassieke tuchtformulieren en hun functioneren in de praktijk. Het zou grotendeels archiefonderzoek worden. Het contact met Tresoar in Leeuwarden was reeds gelegd. Toen bleek dat Covid-19 niet alleen 2020 maar ook 2021 zou domineren en dit de toegankelijkheid van de archieven sterk op losse schroeven zou zetten, is een nieuwe richting opgeslagen. Het werd, uiteindelijk, de richting zoals die hier voor u ligt. Het is een intensieve weg geweest. De schrijfwijzer van de PThU zegt ergens dat door het zwart op wit stellen van gedachten verbanden dusdanig inzichtelijk worden dat dit soms tot wijziging van het bouwplan leidt. Schrijver dezes heeft daar inmiddels bij ervaring weet van. Het is een drukke periode geweest. Waar aanvankelijk er nog ruim voldoende tijd leek te zijn, ging de laatste maand bijzonder snel. In alle opzichten bleek mijn begeleider behoorlijk flexibel. Voor alle adviezen, bijsturingen, kritiekpunten, voor het snelle reageren op mails en appjes, voor het prettige persoonlijke contact en alles wat ik verder wellicht vergeet te melden wil ik mijn hartelijke dank uitspreken.

Ook de beoordelaar, Gert van Klinken, dank ik hartelijk voor zijn rol in het geheel van dit proces en wel in het bijzonder voor zijn toezegging om nog vlak voor zijn vakantie mijn scriptie te beoordelen in minder werkdagen dan hier eigenlijk voor staan.

Met waardering noem ik de momenten waarop ik met mijn vriend en studiegenoot Corjan Rijdsdijk kon sparren.

Mijn vrouw heeft in dit proces een onmisbare rol gespeeld. Op momenten dat het even onoverzichtelijk was wist zij met wijze opmerkingen en goede raad mij weer verder te helpen. Toen de tijdsdruk toenam, zorgde zij ervoor dat ik ieder mogelijk moment kon benutten om aan de scriptie verder te werken. Zij zorgde voor de benodigde rust in huis.

In dit alles zie ik de goede hand van de HEERE, mijn God. Ik heb de studie mogen beginnen in het vertrouwen dat de HEERE alles zou geven wat nodig was als de drang om theologie te gaan studeren van Hem was. In dat vertrouwen ben ik de afgelopen jaren en ook in dit proces nooit beschaamd uitgekomen. Ik hoop en verlang dat dit onderzoek mag bijdragen aan de opbouw van Gods koninkrijk en daarmee aan de verheerlijking van Zijn Naam.

Inhoud

Woord vooraf	1
Afkortingen.....	5
1: Inleiding.....	6
1.1: Probleemstelling en vraagstelling	6
1.1.1: Probleemstelling.....	6
1.1.2: Vraagstelling.....	6
1.2: Opzet	7
1.3: Methodiek	7
1.4: Doelstelling	7
2: Gereformeerde stemmen over de noodzaak van tucht.....	8
2.1: Inleiding	8
2.2: Een definitie van tucht	8
2.3: Het gereformeerd ecclesiologisch kader van de tucht.....	9
2.3.1: De plaats van de ecclesiologie	9
2.3.2: Gereformeerde ecclesiologie.....	9
2.4: Baptistische ecclesiologie	13
2.4.1: Verantwoording	13
2.4.2: Miroslav Volf	13
2.5: Een verband tussen kerktype en tucht.....	15
2.6: Waarnemingen	15
3: Het pleidooi van Horjus.....	17
3.1: Inleiding	17
3.2: De achtergrond van Yme Horjus	17
3.2.1: Inleiding: Werkwijze en bronnen	17
3.2.2: Baptisme, evangelicalisme en de reformatie.....	17
3.3: 'Elkaar aanspreken'	19
3.3.1: Opzet en methodiek van 'Elkaar aanspreken'	19
3.3.2: Accountability bij Horjus.....	20
3.3.3: Object en subject van tucht	21
3.3.4: Het doel van Horjus' pleidooi en de weg erheen.....	22
3.4: Horjus, Bouwman, subject van tucht, ambt in de gereformeerde traditie	23
3.4.1: Horjus' weergave van Bouwman.....	23
3.4.2: Bouwman	23

3.5: Waarnemingen	26
4: De gereformeerde traditie ten aanzien van de tucht	27
4.1: Inleiding	27
4.2: Mattheüs 18 bij Horjus	27
4.3: NGB	28
4.3.1: Inleiding	28
4.3.2: Oorsprong, auteurschap en verwantschap met de CG	28
4.3.3: Het verband tussen kerktype en tucht	29
4.3.4: Waarnemingen.....	31
4.4: HC	32
4.4.1: Inleiding	32
4.4.2: Oorsprong, auteurschap en bronnen	32
4.4.3: Kerkvisie en tucht	32
4.4.4: Procedure.....	33
4.4.5: Waarnemingen.....	34
4.5: FB.....	34
4.5.1: Inleiding	34
4.5.2: De plaats van het formulier in het afsnijdingsproces	34
4.5.3: Beknopte analyse van het FB	35
4.5.4: Het FB in perspectief	35
4.5.5: Waarnemingen.....	36
4.6: DKO.....	37
4.6.1: Inleiding	37
4.6.2: Achtergrond	37
4.6.3: Analyse in het licht van Emden	37
4.6.4: De procedure in de DKO	38
4.6.5: Waarnemingen.....	40
4.7: HKO'51 en PKO.....	40
4.7.1: Inleiding	40
4.7.2: Oorsprong	41
4.7.3: Analyse.....	42
4.7.4: Waarnemingen.....	46
4.8: De tucht plaatselijk of bovenplaatselijk?.....	47
4.9: Afsluitende waarnemingen bij hoofdstuk 2.3.....	48

5: Slothoofdstuk	49
5.1: Conclusie.....	49
5.2: Aanbevelingen	50
5.2.1: Herformuleringen.....	50
5.2.2: Overwegingen	51
Bibliografie	52
Bijlagen.....	59
1: Formulier van 1586	59
Inleiding.....	59
Tekst.....	59
2: Schema tuchtprocedure PKO.....	61

Afkortingen

A.	Antwoord (bij Heidelbergse Catechismus)
AR	Algemeen Reglement
Art.	Artikel (Romeinse artikelen van de eigenlijke kerkorde)
CCO	Classicaal College voor het Opzicht
CG	Confessio Gallicana
CHP	Confessio Helvetica Posterior
DKO	Dordtse Kerkorde
DL	Dordtse Leerregels
ELK	Evangelisch-Lutherse Kerk
FB	Formulier voor de Ban
FW	Formulier voor de Wederopneming
GCO	Generaal College voor het Opzicht
GKN	Gereformeerde Kerken in Nederland
GKO	Gereformeerde Kerkorde
GR	Generale Regeling
HC	Heidelbergse Catechismus
HKO	Hervormde Kerkorde (1951)
LKO	Lutherse Kerkorde
NGB	Nederlandse Geloofsbelijdenis
NHK	Nederlandse Hervormde Kerk
Ord.	Ordinantie
PKO	Protestantse Kerkorde (versie juni 2021)
SG	Schotse Geloofsbelijdenis
TRE	Theologische Realencyklopedie
V.	Vraag (bij Heidelbergse Catechismus)

1: Inleiding

1.1: Probleemstelling en vraagstelling

1.1.1: Probleemstelling

De gereformeerde traditie heeft van haar aanvang af altijd veel waarde toegekend aan de tucht. Dat heeft te maken met de gereformeerde ecclesiologie, die in sterke mate rekent met zowel de indicatief van heiligheid als de imperatief. Het zou daarom problematisch zijn wanneer de tucht in de kerk niet populair is en slechts zeer beperkt functioneert. Met 'functioneren' bedoel ik in dit verband het treffen van disciplinaire maatregelen. In het recente proefschrift *Elkaar aanspreken* noemt Yme Horjus vier onderzoeken naar het functioneren van tucht, twee in baptistische kringen en twee in GKv-kringen.¹ Hij concludeert dat genoemde onderzoeken 'onontkoombaar' een beeld oproepen van 'verlegenheid' om tucht toe te passen.² In de PKN, waar ik mij voornamelijk op richt, lijkt dit niet anders te zijn. Er zijn statistische gegevens voorhanden. Hoewel deze lastig te beoordelen zijn, omdat tucht breder is dan disciplinaire maatregelen en het ontbreken van maatregelen dus niet betekent dat er geen tucht is, vormen ze wel een indicatie.³ Dat betekent niet dat er geen opzichtzaken zijn geweest omdat er ook nog CCO's zijn, maar toch neem ik het als indicatie. Het pleidooi in het zojuist genoemde proefschrift biedt mogelijk een uitweg; daarom wil ik dit proefschrift in gesprek brengen met de gereformeerde traditie.

1.1.2: Vraagstelling

1.1.2.1: Hoofdvraag

Hoe verhoudt zich het pleidooi van Horjus om de gemeente subject van tucht te laten zijn tot diezelfde functie van de gemeente in de gereformeerde traditie, in het licht van de noodzaak van tucht in diezelfde traditie?

De gereformeerde traditie beperk ik hier vanwege redenen die ik later zal toelichten tot de klassieke tuchtformulieren, de Drie Formulieren van Eenheid, de DKO, de HKO en de PKO met betrekking tot de tucht. Tucht beperk ik hier tot levenstucht en dan vooral over niet-ambtsdragers.

1.1.2.2: Deelvragen en subvragen

Op volgorde van behandeling volgt hier een overzicht van de onderverdeling van het bovenstaande in deelvragen en subvragen.

1. Waarom is tucht noodzakelijk?
 - a. Wat is tucht?
 - b. Wat is het ecclesiologisch kader van de tucht in ...
 - i. ... de gereformeerde traditie?
 - ii. ... de baptistische traditie?
2. Hoe ziet het pleidooi van Horjus met betrekking tot de gemeente als subject van tucht eruit?
 - a. Wat is de biografische en ecclesiologische achtergrond van Horjus?
 - b. Wat voor licht werpt het begrip 'accountability' op het pleidooi van Horjus?

¹ Yme Horjus, *Elkaar aanspreken: Is er nog draagvlak voor tegenspraak, correctie en tucht in de kerk?* (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief), 23-25.

² Horjus, *Elkaar aanspreken*, 25.

³ [inhoud verwijderd].

- c. Wat betekent bij Horjus de uitdrukking 'gemeente als subject van tucht'?
 - d. Wat wil Horjus met dit pleidooi bereiken en welke obstakels ziet hij daarbij?
3. Wat is de functie van de gemeente met betrekking tot de tucht in de gereformeerde traditie?

1.2: Opzet

In het eerste deel wordt, na een beknopte definitieomschrijving van tucht, de ecclesiologische locus van de dogmatiek vanuit gereformeerde optiek verkend. Zo wordt aangetoond dat (het streven naar) heiligheid bij de kenmerken van de kerk hoort. Daarmee is dan een bepaalde basis voor tucht gelegd. Tevens maakt deze beschouwing zichtbaar waar verbanden liggen tussen ecclesiologie en tucht. Dat helpt om bij de bespreking van de tucht als zodanig om zaken scherp te krijgen.

Op grond van die basis wend ik mij tot het betoog van Yme Horjus in zijn proefschrift *Elkaar Aanspreken*. Hoe ziet hij als Nederlands baptist de tuchtuitoefening voor zich? Hier wordt het onderzoek meer beschrijvend en vergelijkend van aard. In het laatste gedeelte zet ik, om Horjus aan te vullen, de stap naar de gereformeerde traditie. Het gaat ook hier om analyse van teksten, waarbij ook een stuk *Wirkungsgeschichte* aan de orde komt. Er ontstaat een overzicht waarbinnen de kerkorde van de PKN reliëf krijgt. Zo kan dan tot slot beoordeeld worden hoe Horjus' pleidooi zich verhoudt tot de gereformeerde traditie m.b.t de tucht. Ik eindig met concrete aanbevelingen om bepaalde kerkordeteksten in de PKO te wijzigen.

1.3: Methodiek

Dit onderzoek berust op verschillende vormen van literatuuronderzoek. In het eerste gedeelte zal vooral gereformeerde systematische theologie m.b.t. de ecclesiologie worden bestudeerd, met aandacht voor het baptistische standpunt. Het tweede gedeelte omvat vooral een bespreking van het proefschrift van Horjus. Hoewel zijn onderzoek op zichzelf verschillende vormen heeft aangenomen, laat ik de sociologische component van zijn betoog buiten beschouwing omdat deze niet binnen mijn vraagstelling past. Om Horjus in een actueel kader te plaatsen maak ik hier ook veelvuldig gebruik van digitale bronnen. Het derde gedeelte omvat literatuuronderzoek van confessies, kerkordes en liturgische formulieren. De onderscheiden aard van deze documenten zal ter plaatse worden besproken.

1.4: Doelstelling

Ik verwacht dat in de gereformeerde traditie de gemeente hoogstens in beperkte mate subject van tucht is. Doelstelling van het onderzoek is dan ook ten eerste om vast te stellen of dit zo is. Zo ja, dan is ten tweede het doel om m.b.t. de PKO aanknopingspunten te vinden waardoor de gemeente meer subject van tucht zou kunnen zijn.

2: Gereformeerde stemmen over de noodzaak van tucht

2.1: Inleiding

In dit hoofdstuk verken ik de noodzaak van tucht bij enkele auteurs uit de gereformeerde traditie. Waarom is de tucht noodzakelijk? Daarbij moeten een aantal subvragen gesteld worden. Ten eerste wat tucht eigenlijk is. Ik beperk mij op deze plaats tot een werkdefinitie, gebaseerd op de PKO. De tweede subvraag betreft het gereformeerde ecclesiologische kader van de tucht.

2.2: Een definitie van tucht

De PKO spreekt in art. XII-7 over 'toepassing van de middelen die met de kerkelijke tucht gegeven zijn', en in ord. 10-6-3 wordt dit nog eens herhaald. Wat bedoelt de PKO daarmee? In ord. 10-9-3 wordt het woord 'procedure' gebruikt. Deze procedure op zich is geen tucht, maar kan wel *leiden tot* tucht (ord. 10-9-3). Ord. 10-10-1 laat m.i. een vergelijking trekken met de rechtbank. Er is een aanklacht, een verdachte, getuigen, eventueel een raadsman- of vrouw en de oordelende instantie – hetzij het consistorie, hetzij het CCO.

Op basis van de PKO kan tucht worden gedefinieerd als de toepassing van sancties na het doorlopen van een kerkelijk-juridische procedure.

De reden voor deze sancties ligt in het overschrijden van bepaalde grenzen. Die doen zich voor op twee gebieden; vaak wordt onderscheiden tussen leertucht en levenstucht⁴ of 'leertucht en morele tucht'.⁵ De PKO neemt ze beide bij elkaar in het samenvoegen van de termen *belijdenis* (leertucht) en *wandel* (levenstucht).⁶ In dit onderzoek beperk ik mij verder grotendeels tot levenstucht.

Toch moet hier nog iets meer gezegd worden. Ik richt mij nu meer op de etymologie van tucht. Het woord is afkomstig van een stam die 'trekken' of 'opvoeden' betekent.⁷ Dat laatste is dan weer verbonden met een samenstelling 'optijgen'.⁸ Waar Bouwman vooral voorrang geeft aan het begrip 'opvoeding',⁹ prefereer ik het begrip 'trekken'. Dat is ten eerste omdat de etymologie daarvan beter

⁴ A.M. Brouwer, *De Kerkorganisatie der eerste eeuw en wij* (Baarn: Bosch & Keuning, 1937), 96-98. Idem L.J. Koffeman, *Het goed recht van de kerk: Een theologische inleiding op het kerkrecht* (Kampen: Kok, 2009), 228, 281.

⁵ Hans Schaeffer, "Staat de tucht op de tocht?," in *Onderweg: Inspiratie voor reisgenoten 2*, no. 21 (november 2016), 9, <https://www.onderwegonline.nl/wp-content/uploads/2014/11/OW-2-21-Tucht.pdf>. Zie ook bijvoorbeeld HC v/a 85 over tucht over 'degenen, die onder de Christelijke naam onchristelijke leer of leven voeren' (cursivering van mij) en artikel 72 DKO.

⁶ Iemand als Calvijn wilde niet van dit onderscheid weten, merkt J. Plomp op. Overigens was dat eenvoudigweg omdat hij iemands belijdenis tot iemands leven rekende. J. Plomp, *De kerkelijke tucht bij Calvijn* (Kampen: Kok, 1969), 96-99. W. van 't Spijker, "Rechtvaardiging en recht in de kerk: Over de theologische achtergronden van het gereformeerde kerkrecht," in *HTS* 48, no. 3-4 (1992): 997-1007, <https://doi.org/10.4102/hts.v48i3/4.2465> betoogt dat in de Reformatie deze binding tussen leer en leven heel nauw was.

⁷ *Woordenboek der Nederlandsche taal*, s.v. "tien", "tijgen," geraadpleegd op 16 juni 2021, <https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=58008&lemma=tien&domein=0&conc=true> en <https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M068424&lemmodern=tijgen&domein=0&conc=true>. Evenzo Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht II*, 598.

⁸ Vgl. *Woordenboek der Nederlandsche taal*, s.v. "uptien," geraadpleegd op 16 juni 2021, <https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=39739>.

⁹ Vgl. Bouwman, *Gereformeerd kerkrecht II*, 598-599. Opvallend is dat de definitie van tucht die Bouwman op p. 601 geeft als 'de handhaving van de heerschappij van Gods Woord in de kerk' deze elementen laat liggen. De *Bijbelse Encyclopedie*, 1^e druk (Baarn: Bosch & Keuning, 1969), s.v. "tucht" sluit bij het opvoedende element

onderbouwd lijkt te zijn, maar ten tweede om begripsverwarring te voorkomen. In de kerk is er niemand die niet opgevoed moet worden, wat althans de gereformeerde opvatting betreft.¹⁰ In die zin staat ieder christen onder de tucht van het Woord. Maar dat is iets anders dan de tuchtuitoefening waar het in deze scriptie om zal gaan. Het gaat mij niet om de sleutelmacht van het Woord (A. 84), maar van de ban (A. 85), dus om particuliere christenen die in zonde vallen en die daaruit gehaald moeten worden. Daarom neem ik als grondbetekenis het woord 'trekken'. Nu kan de definitie van zojuist worden aangevuld:

Tucht is het uitoefenen van een trekkende beweging op iemand die de naam van Jezus belijdt maar daar in belijdenis en wandel niet naar leeft door de gemeente waaraan de persoon verbonden is.

Deze aanvulling opent de mogelijkheid om tucht breder te trekken dan sancties. Het gaat bij tucht principieel niet om sancties, maar om het uitoefenen van de trekkende beweging. Anders gezegd: Het gaat niet om het middel, maar om het doel.

2.3: Het gereformeerd ecclesiologisch kader van de tucht

Met deze voorlopige bepalingen aangaande tucht maak ik nu de beweging naar een gereformeerd ecclesiologisch kader van de tucht. In de eerste plaats verantwoord ik mijn beperking tot de ecclesiologie, te midden van andere loci van de dogmatiek waar zij aan raakt, en ook wat dit te zeggen heeft. Vervolgens wend ik mij tot enkele gereformeerde stemmen m.b.t. de ecclesiologie. Deze vergelijk ik vervolgens met een baptistische stem. Ik wil namelijk onderzoeken of het verschil in ecclesiologie ook tot een verschil in tuchtvisie leidt. Bovendien geeft de baptistische stem een bouwsteen die in hoofdstuk 3.2 verder zal worden benut.

2.3.1: De plaats van de ecclesiologie

De ecclesiologie staat niet op zichzelf. De TRE verbindt haar met de antropologie. De visie op de mens bepaalt namelijk de visie op de kerk. Bestaat hij uit zondaars of uit heiligen? Antwoord op die vraag bepaalt of de kerk een 'heilende Gemeenschap' is of een 'Gemeenschap der Volkommenen'.¹¹ Naast de antropologie staat daarom ook de soteriologie, en zo is er m.i. sprake van een bepaalde driehoeksverhouding. Toch beperk ik mij tot de ecclesiologie, omdat tucht uiteindelijk iets is wat de *ekklesia* aangaat, hoewel het goed is te beseffen dat zij antropologie en soteriologie veronderstelt.

2.3.2: Gereformeerde ecclesiologie

Het ligt voor de hand om een bespreking van gereformeerde ecclesiologie te beginnen met Calvijn. Hij maakt keuzes die van beslissende invloed zijn in de gereformeerde traditie, zoals ik hierna nog zal laten zien. Ik beperk mij tot zijn ecclesiologische positie met betrekking tot de tucht. Ik kijk zowel naar zijn uiteenzetting in de *Institutie* als naar de praktijk. Voor dit laatste baseer ik mij op *De kerkelijke tucht bij Calvijn* van Plomp.

aan. Aan de bespreking van het woord 'tucht' worden de begrippen kastijden, opvoeden en vermanen toegevoegd, F.J. Pop, *Bijbelse woorden en hun geheim* (Den Haag: Boekencentrum, 1972³), 405.

¹⁰ Vgl. DL V, 1-2.

¹¹ John H. Leith, "Kirchenzucht," in *Theologische Realenzyklopädie*, (Berlijn: De Gruyter, 1990). De antropologie in de gereformeerde traditie wordt op weinig plaatsen zo uitvoerig geschetst als in de DL. Hoofdstuk III/IV gaat in op de verdorvenheid van de mens. Vervolgens zet III/IV,1 in met de zondeval die de mens totaal gecorrumpeerd heeft. Deze bepaald niet optimistische mensvisie bepaalt ook de kerkvisie; in de kerk is tucht beslist nodig.

Om Calvijns visie op de tucht in het juiste licht te zien, moet men beseffen dat voor hem een wezenlijk onderscheid tussen zichtbare en onzichtbare kerk bestaat. De zichtbare kerk is een vermenging van ‘Gods kinderen en de onheiligen’. Het is aan God alleen dat de kennis van Zijn kerk moet worden overgelaten.¹² Calvijn spreekt in dit verband over afscheiding van de kerk en onderwerping aan zijn dienaren,¹³ maar ook over de heiligheid van de kerk. Het is de zichtbare kerk die wij hoog hebben te achten, waarmee wij gemeenschap moeten oefenen.¹⁴ Als criterium om te bepalen of de kerk waar of vals is, noemt hij twee kenmerken waaraan men de ware kerk kan herkennen: de zuivere prediking van Gods Woord en de bediening van de sacramenten naar Christus’ instelling.¹⁵ Tucht noemt hij daarin niet. De reden daarvoor zal met name daarin bestaan dat hij dan te dicht bij de dopers komt. Als immers ooit een keer geduld zou worden wat tuchtwaardig was, zou het verwijt kunnen klinken dat in desbetreffende kerkgemeenschap de tucht niet meer wordt geoefend en zou een legitimatie tot afscheiding kunnen ontstaan. Tucht als *kenmerk* van de kerk ziet Calvijn m.i. dan ook als ondermijnend voor de eenheid van de kerk en als uitholling van de twee andere kenmerken, zuivere Woord- en sacramentsbediening. Bovendien, benadrukt Calvijn, Christus Zelf onderwees dat er kaf onder het koren is.¹⁶ Zo beschouwd is dus voor Calvijn inderdaad de tucht *niet* het derde kenmerk van de kerk.¹⁷ Vandaar dat hij afscheiding van de kerk ook uitsluit *tenzij* dat het Woord en de sacramenten niet recht bediend worden. Gebrek aan heiligheid in een gemeente is geen reden tot afscheiding. Toch heeft Calvijn wel ruimte voor de noodzakelijkheid van tucht. Zij behoort niet tot het *wezen*, maar tot het *welwezen* van de kerk. Hij noemt tucht een ‘geneesmiddel’ en even verder ‘de breidel, waardoor zij worden in toom gehouden en getemd, die tegen de leer van Christus woeden’.¹⁸ Waarom? In dit verband noemt Calvijn de in de gereformeerde traditie bekende drieslag van de doelen van de tucht: Gods eer, voorkomen van verdere verontreiniging van de gemeente en het berouw van de zondaar.¹⁹ Voor Calvijn was deze volgorde fundamenteel, en m.i. terecht. Het kan voorkomen dat de eer van God het vereist dat uiteindelijk iemand geen lid meer heet te zijn van het lichaam van Christus. Maar dat is nooit de *intentie* van tucht.²⁰

Naast datgene wat Calvijn in de Institutie op schrift stelde, is er ook de praktijk van Genève. In zijn proefschrift heeft J. Plomp helder laten zien dat Calvijn vasthield aan zijn ideaal aangaande de tucht.²¹ Dit in tegenstelling tot alle andere hervormers die vóór en gelijktijdig met hem arbeidden, die

¹² Calvijn, *Institutie*, IV,i,2. Ik gebruik de uitgave van 1559 in de vertaling van A. Sizoo, 7^e druk.

¹³ *Ibid.*, IV,i,4-6.

¹⁴ *Ibid.*, IV,i,7.

¹⁵ *Ibid.*, IV,i,9-10.

¹⁶ *Ibid.*, IV,i,13.

¹⁷ Plomp, *De kerkelijke tucht bij Calvijn*, 124-125 doet soortgelijke constatering.

¹⁸ *Ibid.*, IV,xii,1.

¹⁹ *Ibid.*, IV,xii,5. Hierin ligt overigens nog een reden dat men niet om Calvijn heen kan.

²⁰ Dat dit in de (kleine) kerkgeschiedenis nogal eens vergeten is, blijkt uit Rutgers, F.L. *Kerkelijke Adviezen II*. Kampen: Kok, 1922. Ik lees deze bron ‘gespiegeld’; wat geadviseerd werd door Rutgers was blijkbaar *niet* evident. Op basis van die vooronderstelling wordt zichtbaar dat men weleens te snel onder censuur stelde, ook na reeds beleden schuld (252). Ook tot afsnijding ging men soms te snel en lichtvaardig over (309). Rutgers beroept zich hiertegen op de Gereformeerde Kerk uit de Republiek. Het herhaalde vermaan werd ‘in onze kerken doorgaans jarenlang’ volgehouden (266). Achter dat snelle en lichtvaardige afsnijden dat Rutgers signaleert, schuilt een gebrek aan besef van de tucht. Voor Rutgers is de tucht van hoog gewicht (243, 298, 302, 314). Meermaals benadrukt Rutgers ook dat tucht niet altijd het meest geëigende middel is (242, 244, 254, 295, 308 etc.)

²¹ Plomp, *De kerkelijke tucht bij Calvijn*, 322.

allen met min of meer lede ogen moesten aanzien hoe de tuchtuitoefening geleidelijk verdween.²² Daaruit mag m.i. geconcludeerd worden dat, hoewel de tucht voor Calvijn geen wezenskenmerk van de kerk was, hij er zowel in theorie als praktijk veel waarde aan hechtte. Volgens Plomp dusdanig veel dat het niet bevreemdt dat zijn leerlingen er *wel* een derde kenmerk van maakten.²³ Van het ‘geneesmiddel’ van de kerk heeft Calvijn zeker geen afstand willen doen!

Iemand die de gereformeerde traditie in een breder kader zet is Berkouwer. Hij is als twintigste-eeuwse theoloog eigenlijk de laatste die zo omvattend heeft geschreven. Van alle stemmen die hier ter sprake komen is hij het meeste bezig om de gereformeerde traditie samen te vatten en kritisch te doordenken. Berkouwer stelt dat de Reformatie terecht is gaan onderscheiden tussen de Niceense eigenschappen en kenmerken.²⁴ Daarmee kon de kerk zichzelf aan de kenmerken gaan toetsen en werd de ecclesiologie dynamisch in plaats van statisch.²⁵ Hieronder ligt m.i. het onderscheid tussen indicatief en imperatief. Hij gebruikt het onderscheid bijvoorbeeld in de soteriologie, waar hij onderscheidt tussen rechtvaardiging – indicatief – en heiliging – imperatief. De aard van de imperatief staat niet los van het door het geloof verkregen heil, als een zelfstandigheid die de mens nu zelf moet bewerken.²⁶ De *eigenschappen* van de kerk zouden dan de *indicativi* zijn, de kenmerken van de kerk de *imperativi*. We zien dit bijvoorbeeld in *De Kerk I* waar hij zegt dat juist het hoge belijden van de kerk – in de *indicativi* – haar noopt ‘tot zelfbezinning over deze geloofswerkelijkheid’, d.i. of zij waarlijk is wat zij behoort te zijn.²⁷ Er is bij Berkouwer een duidelijke volgorde aanwijsbaar: De imperatief komt voort uit de indicatief.²⁸ In de gereformeerde traditie *na Calvijn* is de tucht een van de kenmerken geworden. Dat is wat Berkouwer betreft ook nodig, want deze neemt de ‘ecclesiale werkelijkheid’ serieus.²⁹ Ik wil er echter op wijzen dat Calvijn, zonder de tucht een derde kenmerk te maken, de zondige werkelijkheid van de kerk ook serieus kon nemen, maar tegelijk de neiging tot scheuring pareren.

Een andere, recente verwoording van deze traditie vormt het handboek *Christelijke Dogmatiek* van G. van den Brink & C. van der Kooi. Na de beschrijving van het wezen van de kerk volgt een

²² Ibid., 14-50.

²³ Ibid., 126-127 stelt zich de vraag of Calvijn deze ontwikkeling bevordert heeft. Hij merkt dan het volgende op: 1) Calvijn heeft gezegd dat als tucht verdwijnt de kerk de ontbinding nabij is. Van daar is het maar een kleine stap richting tucht als nota ecclesiae. 2) Calvijn spreekt van een ‘met eerbied aanhoren’ van het Evangelie en ‘niet veronachtzamen’ van de Sacramenten. Dat kan alleen als de kerkelijke tucht wordt ingeschakeld. 3) Calvijn beschouwde de taak van Evangelieverkondiging die de leraars van de gemeente hadden, ook als het geven van persoonlijk vermaan.

²⁴ Met ‘Niceense eigenschappen’ worden de vier kwaliteiten van de kerk bedoeld die in het Nicenum worden genoemd: uniciteit, heiligheid, katholiciteit en apostoliciteit. Het gaat hier vooral om wezenseigenschappen. Met ‘kenmerken’ wordt een aantal specifiek reformatische kwaliteiten bedoeld waaraan men de kerk kan herkennen.

²⁵ G.C. Berkouwer, *De Kerk I: Eenheid en katholiciteit* (Kampen: Kok, 1970), 12-13.

²⁶ G.C. Berkouwer, *Geloof en heiliging* (Kampen: Kok, 1949), 13-15.

²⁷ Berkouwer, *De Kerk I*, 9.

²⁸ Hierin gaat Berkouwer m.i. geheel in het spoor van J.H. Bavinck, bij wie de kerk *a priori* een heilig karakter heeft. Bavinck noemt namelijk de Niceense eigenschappen ‘voorwerp[en] des geloofs’, d.w.z. als een eigenschap die wij niet per se kunnen waarnemen maar wel kunnen en moeten geloven. Bavinck betreft dit vooral op de eenheid, maar we moeten dan de lijnen doortrekken en ook zijn heiligheid als geloofseigenschap beschouwen. J.H. Bavinck, *Magnalia Dei* (Kampen: Kok, 1933²), 502. Tucht noemt hij een middel dat Christus aan de gemeente gegeven heeft om zijn ‘heilig karakter te bewaren.’ Ibid., 504. Dat lijkt een synoniem te zijn van een *imperatief tot heiligheid*.

²⁹ Berkouwer, *De Kerk I*, 13.

beschrijving waaraan we de kerk herkennen. Ook zij gebruiken daartoe de Niceense eigenschappen. Ze noemen net als Berkouwer het onderscheid tussen de Niceense eigenschappen en kenmerken van de kerk, maar zij vervangen de Niceense eigenschappen door de kenmerken en bewandelen daarmee een andere weg dan Berkouwer, die de kenmerken van de kerk nodig heeft om de kerk kritisch naar zichzelf te laten kijken.³⁰ Tegelijk vatten ook zij de eigenschappen op als 'richtlijn voor kritische zelfreflectie'.³¹ In de praktische uitwerking verschillen zij daarom m.i. niet wezenlijk van Berkouwer. De heiligheid van de kerk zien de auteurs als 'christologisch bepaald'. Haar heilige identiteit verkrijgt de gemeente 'door de gemeenschap met Christus.' Naast de *indicatief* dient de kwalificatie echter ook als *imperatief* te worden gelezen. Het begrip 'heilig' zien de auteurs als niet in de eerste plaats betrokken op afzondering, maar op een leven in navolging van Christus.³² Men vat heiligheid op als 'actief begrip'.³³ Daarmee geven zij m.i. wat meer nadruk aan de imperatief dan Berkouwer.

De discussie spitst zich derhalve toe op de vraag hoe de Niceense eigenschappen zich verhouden tot de kenmerken van de kerk. Zijn de kenmerken van de kerk een andere verwoording van de eigenschappen zoals bij Van den Brink & Van der Kooi, zijn zij een kritische toets daarvan zoals bij Berkouwer, of moeten we de kenmerken zo centraal stellen dat er voor de eigenschappen eigenlijk geen eigen plaats meer is zoals bij Calvijn? Koffeman doet het nog weer anders. Hij draait eigenlijk de zaken om. Hij bespreekt wel de kenmerken van de kerk, maar laat feitelijk de Niceense eigenschappen over haar heersen.³⁴ M.i. is het verschil tussen de auteurs in dit opzicht niet zo groot. Bij alle auteurs wordt namelijk zichtbaar wat Koffeman treffend verwoordt: "Wil de kerk werkelijk kerk zijn, dan dient [...] te blijken dat zij deze vier kwaliteitskenmerken serieus neemt."³⁵ Tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk dat de NHK en GKN, vertegenwoordigers van deze traditie en voorloper van de PKN, met een zekere mate van instemming op het Lima-rapport hebben gereageerd. In dit rapport wordt immers de tucht gezien als vanzelfsprekende zaak in Gods kerk.³⁶ Zij is noodzakelijk om – door toepassing van dit middel waar nodig – de kerk te kunnen onderscheiden van de wereld.³⁷

Alle bovenstaande auteurs beschouwen de kerk hoe dan ook als gemeenschap die gekenmerkt wordt door die vier Niceense eigenschappen, waaronder dus *heiligheid*. Daarbij is van belang dat de heilige identiteit zowel een indicatief als een imperatief is, zoals Van den Brink & Van der Kooi opmerken. Zij noemen heel terecht naast de tekst uit 1 Korinthe 1:30 ook de tekst: Wees heilig, want Ik ben heilig (1 Petrus 1:16, naar Leviticus 20:7).³⁸ Het volstaat daarom huns inziens niet om te zeggen dat de heiligheid van de kerk alleen in Christus ligt. Er zijn tal van teksten in Oude én Nieuwe Testament die oproepen tot het leiden van een heilig leven. Calvijn geeft een indrukwekkende opsomming van

³⁰ Berkouwer, *De Kerk* I, 13, 22, 25.

³¹ G. van den Brink & C. van der Kooi, *Christelijke Dogmatiek: Een inleiding* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2013⁴), 563.

³² Van den Brink & Van der Kooi, *Christelijke Dogmatiek*, 565.

³³ *Ibid.*, 565-566.

³⁴ Koffeman, *Het goed recht van de kerk*, 174.

³⁵ *Ibid.*, 167.

³⁶ Commissie voor Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken, *Doop, Eucharistie en Ambt* (BEM) (Lima, 1982), paragraaf 29-30 van het onderdeel 'Ambt'. Verder te noemen BEM/M.

³⁷ BEM/M, paragraaf 30.

³⁸ Van den Brink & Van der Kooi, *Christelijke Dogmatiek*, 565, wellicht in navolging van Calvijn? Vgl. Calvijn, *Institutie*, III,vi,2.

teksten.³⁹ Tegelijk blijft de volgorde staan: eerst de indicatief, dan de imperatief. Daar leggen Van den Brink & Van der Kooi ook de vinger bij. Draaien we die volgorde om, dan komt de nadruk te liggen op een morele kwaliteit.⁴⁰ We verkrijgen de heiliging echter slechts door het Woord, omdat het Woord ons verbindt met Christus. Daarom staat ook het Woord als eerste kenmerk van de kerk voorop. Pas wie is ingelijfd in Christus, kan ook onder de tucht van het Woord staan. Pas dan kan men object van de tucht worden.

2.4: Baptistische ecclesiologie

2.4.1: Verantwoording

Een vergelijking tussen gereformeerde en baptistische ecclesiologie kan helpen om deze thema's scherper in beeld te krijgen. Bovendien werpt een vergelijking de vraag op of er ook verband is tussen kerktype en tucht. Het antwoord op die vraag geeft mij ook een bouwsteen voor het onderzoek van met name de NGB en de HC in handen, waar deze kwestie – zij het op de achtergrond – een behoorlijk fundamentele rol speelt.

De ecclesiologie speelt bij Horjus wel een rol, maar is slechts beknopt uitgewerkt. Bovendien zal het ook in het derde hoofdstuk nog worden uitgewerkt als ik Horjus uitgebreid introduceer. Daarom heb ik op deze plaats gekozen voor een omvattender en fundamentele verwoording. Dat vond ik in *After our Likeness* van Miroslav Volf, die uit de pentecostale traditie komt.⁴¹ Hoewel we niet zomaar een is-gelijktaken tussen de evangelicale en de pentecostale richting mogen plaatsen, geldt dit m.i. wel min of meer voor de ecclesiologie. Men is congregationalistisch,⁴² wat Van den Brink & Van der Kooi het 'vrije kerk-type' noemen.⁴³ Ten tweede levert de keus voor Volf een verbreding van de scopus op tot buiten Nederland. De derde reden wordt gevormd door inhoudelijke keuzes. Volf wil het vrije-kerktype van een bijbelse onderbouwing voorzien. Ook bespreekt hij de ambten in relatie tot het wezen van de gemeente en snijdt daarmee een kwestie aan die van groot belang zal blijken te zijn in de uiteindelijke beoordeling van het al dan niet functioneren van de gemeente als subject van tucht in de gereformeerde traditie. Voor zover ik het kan beoordelen is de benadering van Volf vergelijkbaar met die van Horjus; beiden gaan uit van de gemeente als gemeenschap van gelovigen.

2.4.2: Miroslav Volf

Volf neemt zijn uitgangspunt voor de ecclesiologie in Mattheüs 18:20,⁴⁴ in navolging van John Smyth, voorganger van de eerste baptistengemeente in Nederland.⁴⁵ Eerst stelt hij dat de kerk altijd een concrete vergadering is. "De kerk bestaat nergens 'boven de lokaal verzamelde gemeenschap [...]'"⁴⁶ De lokale gemeenschap vormt het uitgangspunt. Om kerk te zijn heeft zij bepaalde eigenschappen

³⁹ Calvijn, *Institutie*, III,vi,3.

⁴⁰ Vgl. Van den Brink & Van der Kooi, *Christelijke Dogmatiek*, 565.

⁴¹ David Thang Moe, Bespreking van Daniela C. Augustine, *The Spirit and the Common Good: Shared Flourishing in the Image of God* (Grand Rapids: Eerdmans, 2019) in *International Journal of Public Theology* 14, no. 4: 518-520, <https://doi.org/10.1163/15697320-12341637>.

⁴² *Christelijke Encyclopedie*, 2^e druk (Kampen: Kok, 1961), s.v. "Vrije evangelische gemeenten in Nederland".

⁴³ Van den Brink & Van der Kooi, *Christelijke Dogmatiek*, 527. Ook zij scharen 'evangeliegemeentes, baptisten- en pinksterkerken' onder de congregationalistische noemer.

⁴⁴ Miroslav Volf, *After our Likeness: The church as the image of the Trinity* (Grand Rapids: Eerdmans, 1998), 135-136.

⁴⁵ *Christelijke Encyclopedie*, 2^e druk (Kampen: Kok, 1961), s.v. "Smyth, John".

⁴⁶ Volf, *After our Likeness*, 138.

nodig. De eerste en fundamentele eigenschap is het vergaderd zijn in de naam van Jezus Christus.⁴⁷ “The church manifests itself as church insofar as it understands itself as defined by the entire history of Jesus Christ [...]”⁴⁸ Dit veronderstelt twee elementen. Ten eerste een afgebakende belijdenis; het moet immers duidelijk zijn over welke Jezus we het hebben. Volf noemt dit ‘correct doctrine’.⁴⁹ Het tweede is dat de grondslag van de kerk bij Volf uiteindelijk in het individu ligt. Zij zijn het die samenkomen in de naam van Christus, vanuit een persoonlijke betrokkenheid op Hem.⁵⁰ De kerk is bij Volf in wezen *communio fidelium*, i.e. een vergadering van gelovigen. Daarom neemt ook ‘commitment’, i.e. toewijding een belangrijke plaats in, vanuit de gedachte dat het geloof gekend wordt aan de vruchten, aan de toewijding.⁵¹ Toch is ook voor Volf de heiligheid geen eigenschap waar kerk-zijn mee staat of valt. Ten diepste is er voor Volf één kenmerk: de aanwezigheid, naar Zijn belofte, van Christus Die ons heiligt.⁵² Dit ene kenmerk is onlosmakelijk verbonden met het geloof; Christus is daar waar de gelovigen in Zijn Naam bijeen zijn.

Dan is wel de vraag – die Volf zelf ook opwerpt – wat dan de betekenis van ambt en sacrament nog is.⁵³ Het belang van de vraag wordt natuurlijk mede ingegeven door het vergelijk met de rooms-katholieke en de oosters-orthodoxe traditie dat Volf maakt, waar deze beide aspecten een zeer centrale plaats innemen. Want Christus komt niet via de ambten de kerk binnen – contra Rome. Bij Volf is het ambt functioneel en niet constitutief voor kerk-zijn. In Volfs woorden: “Ordained office belongs not to the *esse*, but rather to the *bene esse* of the church.”⁵⁴ De sacramenten beschouwt Volf echter wel als behorend tot het wezen van de kerk. Dit doet hij op basis van het gegeven dat er geen periode in de kerkgeschiedenis aanwijsbaar is zonder bediening van doop en avondmaal.⁵⁵ Ik acht dit argument niet heel sterk, omdat het exegetisch ook wel te verdedigen is dat er vanaf het begin van de christelijke kerk de ambten zijn geweest.⁵⁶ Waarom behoren die dan niet, en de sacramenten wel tot het *esse* van de kerk? Het antwoord op die vraag lijkt te liggen in hoe Volf in dit verband de sacramenten duidt: als ingang (doop) en onderhouding (avondmaal) van het christelijke leven.⁵⁷ Met andere woorden: de sacramenten *garanderen* het leven met Christus, bemiddelen de aanwezigheid van zaligmakende genade. In Volfs eerdere woorden: Zij bouwen de *communio fidelium* op. Kortom, zoals Volf direct hierop volgend zegt: “To be sure, the sacraments can be an indispensable condition of ecclesiality only if they are a form of the confession of faith and an expression of faith.”⁵⁸ Dat heeft alles te maken met het reformatorische principe dat de sacramenten alleen nut hebben als ze in geloof worden ontvangen.⁵⁹ Hieruit – en uit het feit dat de ambten in de reformatorische traditie geen kenmerk van de kerk zijn, in tegenstelling tot de rooms-katholieke en orthodoxe traditie – blijkt dat het vrije-kerktype buiten de reformatorische traditie niet mogelijk is en in feite een vrucht is van de reformatorische traditie. Volf concludeert: “There is no church without

⁴⁷ Ibid., 145.

⁴⁸ Ibid., 146.

⁴⁹ Ibid., 146.

⁵⁰ Ibid., 146.

⁵¹ Vgl. Ibid., 147.

⁵² Ibid., 149.

⁵³ Ibid., 152.

⁵⁴ Ibid., 152.

⁵⁵ Ibid., 152.

⁵⁶ Vgl. BEM/M, par. 9.

⁵⁷ Volf, *After our Likeness*, 152-153.

⁵⁸ Ibid., 153.

⁵⁹ Vgl. Ibid., 153.

sacraments; but there are no sacraments without the confession of faith and without faith itself. The church is wherever those who are assembled, and be they only two or three, within the framework of their pluriform confession of faith profess faith in Christ as their Savior and Lord through baptism and the Lord's Supper.”⁶⁰ Oftewel, de sacramenten zijn alleen een tweede kenmerk van de kerk omdat zij het eerste kenmerk veronderstellen; geloof als kenmerk heeft bij Volf absolute prioriteit.

Als ik Volf vergelijk met de eerder aangehaalde auteurs, dan valt op dat hij niet zozeer zijn uitgangspunt neemt in de Niceense eigenschappen,⁶¹ maar in de Bijbel (Matt. 18:20). Van daaruit ontvouwt zich zijn ecclesiologie. In onderscheid van alle gereformeerde auteurs is bij hem het geloof van de leden der gemeente allesbepalend; de kerk is *communio fidelium*. Maar toch is ook bij Volf het aspect van heiligheid – en dus ook van tucht – onmisbaar, al noemt hij haar niet met zoveel woorden. Ook evangelicale ecclesiologie, als loot van de reformatorische stam, maakt ernst met de tucht. Sterker nog, aangezien het geloof moet *blijken* komt er meer nadruk op de imperatief te liggen. Waar de hervormers uiteindelijk terug konden vallen op de indicatief, op de heiligheid die de kerk in Christus heeft, kan iemand als Volf dat uiteindelijk niet meer, hetgeen noodzakelijk moet leiden tot *meer* nadruk op de tucht.

2.5: Een verband tussen kerktype en tucht

Uit bovenstaande wordt m.i. zichtbaar dat er een bepaald verband ligt tussen kerktype en tucht. Hoe sterker de nadruk op het persoonlijke geloof, hoe sterker de nadruk op heiligheid – en, daarmee samenhangend, tucht. Dat is de consequentie die Volf niet zo duidelijk trekt, maar wel uit zijn stellingname volgt.⁶² In de reeds eerder genoemde studie van Plomp wordt dit m.i. ook zichtbaar. Hij laat zien dat Calvijn kerk en overheid niet zo nauw verbindt als de andere hervormers, en daarmee ook minder volkskerkelijk denkt.⁶³ De tuchtvisie wordt mede bepaald door de visie op de verhouding kerk-overheid.⁶⁴ Dit verband kunnen wij ook zien als we een vergelijking trekken tussen de twee werkvelden van Calvijn, Genève en Straatsburg. Plomp meent te signaleren dat in Straatsburg de *vrijwilligheidsfactor* in kerkelijk lidmaatschap voor het instellen van de tucht in positieve zin van grote betekenis was.⁶⁵ Er zou minder afhankelijkheid van de overheid, minder volkskerkelijkheid en *daarmee* meer tucht dan in Genève zijn.⁶⁶

2.6: Waarnemingen

Ik sluit dit hoofdstuk af met een aantal waarnemingen. De eerste is dat tucht iets van ‘trekken’ in zich heeft en dat een zuiver juridische definitie precies dat fundamentele kenmerk van de tucht zal missen. Hiermee hangt samen de drieslag van Calvijn. Het tweede is dat in de gereformeerde ecclesiologie de tucht wisselend beschouwd is als noodzakelijk voor het welwezen, dan wel voor het

⁶⁰ Ibid., 154.

⁶¹ Teun van der Leer, *De kerk op haar smalst: Op zoek naar een ecclesiologisch minimum voor de kerk aan het begin van de eenentwintigste eeuw* (z.p:z.u., 2006), 70, geraadpleegd via https://www.baptistenseminarium.nl/images/seminarium/publicaties/team/TL_060701_De%20kerk%20op%20haar%20smalst_MAtHesis.pdf op 4 mei 2021, constateert dit ook.

⁶² Horjus, *Elkaar aanspreken*, 89-94, 95-96 in zijn weergave van de opvattingen van Feisser (89-94) en Willms (95-96) laat dit ook zien.

⁶³ Hij balanceerde tussen enerzijds de volkskerk, het aanschouwelijke, en anderzijds het ‘sektarische’ (Troeltsch), d.i. ‘de kerk als vrijwillige vereniging van bewuste christenen.’ Plomp, *De kerkelijke tucht bij Calvijn*, 67, vgl. p. 27.

⁶⁴ Ibid., 50.

⁶⁵ Ibid., 157.

⁶⁶ Ibid., 353.

wezen van de kerk, maar altijd van fundamenteel belang is geacht. De verschillende auteurs gebruiken verschillende benamingen, maar in de uitspraak van Koffeman kunnen alle genoemde gereformeerde theologen zich naar mijn mening vinden. Het onderscheid tussen wezen en welwezen komt in het hoofdstuk 4 nog meerdere keren terug. Een derde waarneming is dat tucht als derde kenmerk van de kerk niet strikt noodzakelijk is om de tucht in hoge mate te waarderen. In de bespreking van Volf werd, ten vierde, duidelijk dat de stelling dat geloof moet blijken uiteindelijk leiden moet tot *meer* nadruk op heiliging en dus op tucht dan bij de genoemde gereformeerde theologen. Door die lijn door te trekken werd, ten vijfde, zichtbaar dat er een verband lijkt te liggen tussen kerktype en tucht. Hoe meer de nadruk ligt op het vrijwillige lidmaatschap en het geloof, hoe meer de nadruk komt te liggen op tucht.

3: Het pleidooi van Horjus

3.1: Inleiding

In dit hoofdstuk onderzoek ik het pleidooi van Horjus met betrekking tot de gemeente als subject van tucht. Begonnen wordt met het schetsen van de achtergrond van Horjus en een beknopt overzicht van de opzet van zijn proefschrift en tot welke delen ik mij beperk. Vervolgens onderzoek ik twee begrippen die een belangrijke rol spelen in zijn betoog. Het eerste is het begrip ‘accountability’. Hoewel hij de term uiteindelijk laat varen, wordt in het onderzoeken ervan wel duidelijk wat voor Horjus wezenlijk is, wat precies kernelementen uit zijn betoog zijn. Het tweede begrip is ‘subject van tucht’. Dit begrip hangt samen met het eerste en kan ook goed dienen om de gereformeerde bronnen in het volgende hoofdstuk te analyseren. Vervolgens onderzoek ik wat de motivatie is van Horjus om dit pleidooi te voeren. Daarbij zoek ik naar een mogelijk antwoord op de vraag waarom tucht impopulair is en wat volgens Horjus een mogelijke uitweg zou kunnen zijn. Het hoofdstuk sluit ik af met een bespreking van Horjus’ interpretatie van Bouwmans pleidooi voor de gemeente als subject van tucht. Dit vormt de opmaat voor het laatste hoofdstuk van het hoofddeel; hoe zit het dan met de gemeente als subject van tucht in de gereformeerde bronnen?

3.2: De achtergrond van Yme Horjus

3.2.1: Inleiding: Werkwijze en bronnen

Om de kern van Horjus’ betoog helder te krijgen geef ik eerst wat achtergrondinformatie over de verhouding tussen baptisme, evangelicalisme en Reformatie. Daarmee kan namelijk Horjus’ verhouding tot de reformatie bepaald worden. Met die achtergrondinformatie kan dan scherper gekeken worden naar de centrale begrippen in Horjus’ proefschrift.

Ik gebruik in dit gedeelte verschillende bronnen. Allereerst zijn eigen proefschrift, waarin hij in grote lijnen de geschiedenis van het baptisme weergeeft. Deze vergelijk ik met een artikel van Henk Bakker, schrijver van *Het wassende water* waarin hij de geschiedenis van het baptisme schetst. Het *Biografisch Lexicon* wordt vervolgens gebruikt ter vergelijking of ter aanvulling. Om de evangelische beweging enigszins te verkennen voor wat betreft haar oorsprong baseer ik mij op De Heers studie. In deze fase van de scriptie worden ook diverse nieuwsartikelen geraadpleegd dan wel gebruikt.

3.2.2: Baptisme, evangelicalisme en de reformatie

Het baptisme bevindt zich tussen de reformatorische en evangelische wereld in, aldus Horjus.⁶⁷ Enerzijds is het baptisme een reformatorische beweging. Het baptisme kan zich namelijk zowel op de Reformatie als op de (*Engelse*) Nadere Reformatie beroepen. Henk Bakker traceert het baptisme tot aan de Reformatie. In Luthers *De vrijheid van een christenmens* herkent de baptist zich, aldus Bakker. Een vrije christen is voor Luther iemand die belijdt slechts onder het gezag van het Woord te staan, en niet van de Kerk.⁶⁸ Horjus gaat iets minder ver terug; hij begint zijn verkenning bij de 17^e-eeuwse puritein Smyth.⁶⁹ Dat daarna in de geschiedenis van het baptisme zo’n grote sprong wordt gemaakt is omdat Smyth gaandeweg arminiaanser werd en zijn gemeente uiteindelijk opging in de Waterlandse

⁶⁷ Horjus, *Elkaar aanspreken*, 101.

⁶⁸ Henk Bakker, *Geschiedenis van het Baptisme: Beknopte geschiedenis van het Baptisme in West-Europa en in het bijzonder in Nederland* (z.p: z.u., z.j.), 1-2, geraadpleegd via https://baptisten.nl/images/over-ons/Henk_Bakker-Geschiedenis_van_het_Baptisme.pdf.

⁶⁹ Horjus, *Elkaar aanspreken*, 79-81.

doopsgezinde gemeente van Amsterdam.⁷⁰ Een belangrijker naam dan Smyth is dan ook die van Feisser.⁷¹ Via hem komt in de 19^e eeuw het baptisme in Nederland terug.⁷² Begonnen als Hervormd predikant in de moderne Groninger richting onderging hij in het Drentse Gasselternijveen een omkeer richting de orthodoxie die onder andere zichtbaar werd op het terrein van de ecclesiologie.⁷³ In 1842 komt het tot conflicten tussen de predikant enerzijds en kerkenraad en gemeenteleden anderzijds. In 1843 volgt ontheffing uit het ambt omdat Feisser inmiddels weigerde de sacramenten te bedienen aan diegenen die niet de tekenen van Gods genade vertoonden. Daarop ontstaan contacten met de Hamburgse baptisten o.l.v. Köbner, waarna hij zich door hem liet dopen.⁷⁴ Feisser concentreerde zich op de vorming van een gemeente van ware gelovigen.⁷⁵ Hier zien we een kenmerkende karaktertrek voor baptistische gemeenten; de gemeente is een gemeenschap van gelovigen die het priesterschap bekleden.⁷⁶ De kern van de gemeente wordt niet bepaald door het verbond, maar door de belijdenis. Ook de gereformeerde traditie kent stemmen die het wezen van de gemeente tot de gelovigen beperken, maar m.i. niet zo sterk als in de baptistische traditie. Vanuit dit ideaal van een gemeente van ware gelovigen trekt Horjus de conclusie dat verantwoordelijkheid voor elkaar logisch is. “In deze opvatting functioneert de gemeente dan ook volop als subject van de tucht,” concludeert hij.⁷⁷ Elders noemt hij deze gemeentevisie de ‘Believers-Church’-traditie.⁷⁸

Twee andere belangrijke namen zijn die van Peter Johannes de Neui en zijn leermeester Harm Willms. De Neui was predikant van een Duitse baptistengemeente in Ihren en in sterke mate beïnvloed door Harm Willms, zijn voorganger. Deze stond stevig in de traditie van de Nadere Reformatie⁷⁹ en voerde jarenlang een discussie met de christelijk afgescheiden gemeente in Franeker. Vanuit de belijdenissen en de ‘oude schrijvers’ probeerde hij het gelijk van het baptisme aan te tonen.⁸⁰ Vanuit deze achtergrond werd De Neui naar Franeker gezonden als rondreizend prediker. Daar stichtte hij in mei 1866 een gemeente en vestigde ‘predikstations’ [uitvalsbases, EdW] in Workum, Makkum en Staveren. Daaruit ontstonden later baptistische gemeenten.⁸¹ Het is dan ook niet verwonderlijk dat Horjus spreekt van ‘gemeenschappelijke grond’ met de Reformatie en dat men bij orthodox-gereformeerden ‘veel herkenning’ ervaart.⁸² Ook schroomde hij in 2016 niet baptisten op te roepen om verplichte overdoop bij personen die uit een ‘kinderdopende kerk’ komen af te schaffen.⁸³ Op

⁷⁰ Vgl. Henk Bakker, *Geschiedenis van het baptisme*, 4.

⁷¹ Vgl. *Ibid.*, 9 en Horjus, *Elkaar aanspreken*, 79.

⁷² *Ibid.*, 88.

⁷³ *Ibid.*, 89.

⁷⁴ *Ibid.*, 88, 91.

⁷⁵ *Ibid.*, 92. J.M.D. de Heer, *De evangelische beweging* (Houten: Den Hertog, 2010²), 103 spreekt zelfs van ‘nadruk op een bevindelijke godsdienst.’

⁷⁶ Vgl. Horjus, *Elkaar aanspreken*, 104-105.

⁷⁷ *Ibid.*, 98.

⁷⁸ *Ibid.*, 36.

⁷⁹ De Nadere Reformatie is de Nederlandse stroming van de internationale beweging die streefde naar verdere of ‘nadere’ reformatie van de kerk. In de Angelsaksische wereld spreekt men van het puritanisme, in de lutherse gebieden van het piëtisme.

⁸⁰ *Ibid.*, 95.

⁸¹ *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek III*, s.v. “Neui, Peter de,” geraadpleegd op 24 juni 2021, https://www.dbnl.org/tekst/molh003nieu03_01/molh003nieu03_01_1384.php. De gemeente van Workum-Makkum was de eerste gemeente die Horjus mocht dienen. Vgl. Horjus, *Elkaar aanspreken*, 19.

⁸² Horjus, *Elkaar aanspreken*, 101.

⁸³ Yme Horjus, “Baptisten moeten noodzakelijke heiligschennis plegen (net als gereformeerden),” *Nederlands Dagblad*, 29 januari 2016, <https://www.nd.nl/opinie/opinie/606717/essay-baptisten-moeten-noodzakelijke-heiligschennis-plegen-net-als-gereformeerden->.

een conferentie in 2017 voor baptisten over discipelschap, sprak Horjus over de erfenis van Luther, d.i. de leer van de rechtvaardiging van de goddeloze.⁸⁴

Terwijl het Nederlandse baptisme een gemengd Engelse, Nederlandse en Duitse wortel heeft en sterk wortelt in het gedachtegoed van de Reformatie, ligt dit bij de evangelische beweging anders. Zij heeft haar wortels vooral in de verschillende opwekkingsbewegingen van de achttiende eeuw in de Angelsaksische wereld.⁸⁵ In de twintigste eeuw komt de pinksterbeweging op, vanuit het Amerikaanse Los Angeles.⁸⁶ Deze is aanvankelijk vrij sterk onderscheiden van de evangelische beweging. Sinds de jaren '60 ontstaat echter meer grensverkeer.⁸⁷ De bloei van het evangelicalisme in Nederland begon in de jaren '50, met de komst van opwekkingsprediker Billy Graham en de komst van Youth for Christ.⁸⁸ Sinds de jaren '90 komt de evangelische beweging het baptisme binnen.⁸⁹ Daar is niet iedere baptist even blij mee. Oscar G. Lohuis stelt dat de evangelischen de aandacht voor de Schrift verwaarlozen, dat zij werelds zijn geworden.⁹⁰ Dit laat echter onverlet dat er wel degelijk overeenkomsten met de evangelische wereld zijn.⁹¹

Ik rond dit gedeelte af met twee opmerkingen. Gezien de historische worteling van het baptisme in de Reformatie bevreemdt het niet dat Horjus ook bij bronnen uit de reformatorische traditie te rade gaat. Maar slaagt hij erin die bronnen goed te lezen, binnen hun context? Ten tweede werd duidelijk dat het verschil tussen de Nederlandse reformatorische traditie en het baptisme onder andere de ecclesiologie betreft en dit ook raakt aan de vanzelfsprekendheid van onderlinge tucht. Daarom zal ik ook in het volgende hoofdstuk geruime aandacht aan de ecclesiologie besteden.

3.3: 'Elkaar aanspreken'

3.3.1: Opzet en methodiek van 'Elkaar aanspreken'

Horjus hanteert als doelstelling van zijn onderzoek: "Het ontwikkelen van inzichten en het doen van aanbevelingen met betrekking tot het versterken en vergroten van het draagvlak voor tucht in baptistengemeenten."⁹² In dat kader hanteert hij een driedelige vraagstelling:

1. Welke *positieve* factoren zijn bepalend voor het bestaan (of: nieuw ontstaan) van draagvlak voor de tucht? Wat werkt daarentegen *negatief* in op het ontstaan en het bestaan van een (nieuw) draagvlak?

⁸⁴ NN, "Dopers in Reformatietijd vroegen aandacht voor discipelschap," *Reformatisch Dagblad*, 1 november 2017, <https://www.rd.nl/artikel/731408-dopers-in-reformatietijd-vroegen-aandacht-voor-discipelschap>.

⁸⁵ De Heer, *De evangelische beweging*, 21.

⁸⁶ Ibid., 23. Zie breder C. Harinck, *De charismatische beweging* (Houten: Den Hertog, 1995), 16-19.

⁸⁷ De Heer, *De evangelische beweging*, 23 en Harinck, *De charismatische beweging*, 20.

⁸⁸ De Heer, *De evangelische beweging*, 25.

⁸⁹ Ibid., 104.

⁹⁰ Kerkredactie, "Evangelischen zijn werelds geworden," *Reformatisch Dagblad*, 28 januari 2011, <https://www.rd.nl/artikel/384774-evangelischen-zijn-werelds-geworden>. Deze baptistenpredikant schrijft regelmatig artikelen op de website van Geloofstoerusting, een stichting die zich vooral richt op het behoudende(r) deel van de gereformeerde gezindte. In deze artikelen slaat hij orthodox-gereformeerde tonen aan. Ik noem er twee. Oscar Lohuis, "Heidendom met een christelijk sausje," geraadpleegd op 24 juni 2021, <https://www.geloofstoerusting.nl/artikelen/heidendom-met-een-christelijk-sausje/> en Oscar Lohuis, "Geloven we nog in het oordeel?" geraadpleegd op 24 juni 2021, <https://www.geloofstoerusting.nl/artikelen/geloven-we-nog-in-het-oordeel/>.

⁹¹ Horjus, *Elkaar aanspreken*, 101 noemt er zes.

⁹² Ibid., 28.

2. Welke rol spelen die factoren in de praktijk van baptistengemeenten?
3. Hoe kunnen die factoren worden beïnvloed, zodat het draagvlak toeneemt?⁹³

Eerst onderzoekt hij in het tweede hoofdstuk het begrip 'draagvlak', om daarna in een derde hoofdstuk de sociologische component te beschouwen.⁹⁴ Vervolgens gaat hij 'navraag' doen in de theologie: Hoe zit het daar met de tucht? Met die informatie wendt hij zich in het laatste hoofddeel tot het kwalitatief empirisch onderzoek.⁹⁵ Dit betreft interviews aangaande 'de componenten van het draagvlak bij hen die bestuurlijk en pastoraal verantwoordelijkheid dragen in de gemeente.'⁹⁶ Toch kiest Horjus er bewust voor om ook gemeenteleden in dit onderzoek te betrekken, vanwege de wat hij noemt '*Believers Church*-traditie' waarin de baptisten staan.⁹⁷ Hij honoreert daarmee het aspect dat Volf benadrukt. Op het systematisch theologisch onderzoek kom ik nog terug. Het sociologische aspect laat ik in deze scriptie verder liggen.

3.3.2: Accountability bij Horjus

Het eerste element dat ik bij Horjus nader wil onderzoeken is het begrip 'accountability'. Diverse respondenten van Horjus' interviews opperden het woord 'accountability' als vervanging van 'tucht'.⁹⁸ Horjus onderzoekt daarom de bruikbaarheid van dit begrip.⁹⁹ Ik richt mij vooral op zijn bespreking van het *Oxford Handbook of Public Accountability*. Hier zien we dat het een woord is dat op haast alle levensterreinen van toepassing is; iedereen moet 'accountable' zijn.¹⁰⁰

Verantwoordelijkheid in de zin van 'accountability' is bij de redacteur van bovengenoemd handboek, Mark Bovens, passieve verantwoordelijkheid. De vraag die daarbij past is: "Waarom *deed* je wat je hebt gedaan?"¹⁰¹ Horjus bespreekt vervolgens de begrippen 'integriteit' en 'compliance' die in zekere zin invulling aan het begrip 'accountability' geven. Iemand handelt verantwoordelijk, is 'accountable', als hij aan regelgeving en procedures voldoet (compliance) en een juiste houding en gedrag toont (integriteit).¹⁰²

Vervolgens wendt Horjus zich tot de theologie, omdat hij constateert dat men in het bedrijfsleven en de wetenschap doorheeft dat accountability alles te maken heeft met de antropologie.¹⁰³ Een theologische onderbouwing van dit begrip, hoewel het niet woordelijk wordt genoemd, vindt Horjus bij Wentsel.¹⁰⁴ Volgens Wentsel gaat het er in de kerk om dat je aanspreekbaar bent op het *verantwoordelijk* zijn voor elkaar.¹⁰⁵ In de theologische onderbouwing komt er dus een extra lading op het begrip te liggen die het tot nog toe niet had; het gaat in de theologische duiding van het begrip 'accountability' niet alleen om verantwoordelijk gedrag, maar ook om verantwoordelijk *zijn* voor de ander en *daarop* aanspreekbaar zijn. Ik ben de hoeder van mijn broeder (Gen. 4:9).

⁹³ Ibid., 28.

⁹⁴ Ibid., 29.

⁹⁵ Ibid., 30.

⁹⁶ Ibid., 36.

⁹⁷ Ibid., 36-37.

⁹⁸ Ibid., 287, 290, 431.

⁹⁹ Vgl. Ibid., 287, 290.

¹⁰⁰ Ibid., 293.

¹⁰¹ Ibid., 294.

¹⁰² Ibid., 295.

¹⁰³ Vgl. Ibid., 298.

¹⁰⁴ Ibid., 299-300.

¹⁰⁵ Ibid., 299-300.

Accountability is daarmee een begrip dat zowel individueel als gemeenschappelijk is. Het is individueel omdat iedereen, ieder individu in de gemeente, 'accountable' is voor de ander. Het is een status die gegeven is met het lidmaatschap van de kerk. Het is gemeenschappelijk omdat het heel de gemeenschap betreft; iedereen is verantwoordelijk voor elkaar.

Uiteindelijk kiest Horjus ervoor om de term 'accountability' niet te incorporeren, omdat hij niet de rijkdom van het woord 'tucht' dekt.¹⁰⁶ Horjus blijkt zich verderop ook aan te sluiten bij de stellingname van een van de respondenten, die stelde dat het niet zinvol is een ander woord te zoeken, 'want het fenomeen *als zodanig* wordt als onaangenaam ervaren.'¹⁰⁷ Vervanging van terminologie lost het probleem niet op.

Ik concludeer dat het dus niet zo is dat Horjus deze term niet wil aanvaarden omdat hij zaken uitdrukt waar Horjus het niet mee eens is; hij vindt slechts dat de term te weinig zegt. Als het begrip ook het trekkende karakter van tucht tot uiting had gebracht, had Horjus er misschien wel wat voor gevoeld. Hij schrijft hem inhoudelijk derhalve niet af. Daarmee is de vraag te stellen wat de term zegt over de gemeente als subject van tucht. Dan blijkt dat niet alleen de gemeente geroepen is om tucht van onderop uit te oefenen, om elkaar aan te spreken, maar ook dat het *niet* elkaar aanspreken *onverantwoordelijk* gedrag is. Ik ben aanspreekbaar wanneer ik verzuim mijn broeder of zuster aan te spreken.

3.3.3: Object en subject van tucht

Reeds in hoofdstuk 1 besprak Horjus een studie van E.J. Meijer die concludeerde dat in de GK(v) de tucht niet meer goed uitvoerbaar was. De kern van het probleem zat wat hem betreft in de 'verambtelijking' van de tucht. Een oplossing wil hij zoeken in de gemeente als subject van tucht, meer dan object van tucht.¹⁰⁸ Horjus geeft aan in dezelfde richting te denken. Hij stelt vast 'dat het subject-zijn van de gemeenteleden in het omzien naar elkaar een vruchtbaar spoor lijkt op te leveren voor het vervolg van het onderzoek.'¹⁰⁹

In het vijfde hoofdstuk gaat Horjus met dit begrip verder. Hij leidt het hier in door een ecclesiologisch perspectief van de gemeente te geven. De gemeente beschouwen als subject van tucht hangt nauw samen met de visie dat alle gelovigen het priesterschap bekleden.¹¹⁰ In paragraaf 5.7.3 zet Horjus vervolgens de begrippen object en subject tegenover elkaar. 'Object' wil in dit verband zeggen dat de gemeente vooral beoefend wordt *met* tucht en 'subject' wil zeggen dat de gemeente beoefenaar is *van* tucht. Gezien de nadruk op het priesterschap van alle gelovigen in de baptistische, congregationalistische achtergrond van Horjus (par. 2.4; 3.2) bevreemdt het niet dat hij de gemeente als subject van tucht wil zien. De term 'accountability', zoals Horjus deze theologisch onderbouwt, versterkt deze functie van de gemeente als subject van tucht nog eens.¹¹¹

¹⁰⁶ Ibid., 301.

¹⁰⁷ Ibid., 286. Cursivering van mij. Zie ook Ibid., 302.

¹⁰⁸ Ibid., 25.

¹⁰⁹ Ibid., 28.

¹¹⁰ Ibid., 111.

¹¹¹ Daarom vraag ik mij af of Horjus de term accountability niet te snel heeft laten vallen. Had hij het begrip niet kunnen verbinden met de oogst van het 5^e hoofdstuk? Daar onderzocht hij de functie van de gemeente m.b.t. de tucht, om te concluderen dat tucht steeds de positieve intentie heeft om de broeder te winnen (Ibid., 139). Zit die waarde niet ook in het begrip accountability? Veronderstelt zij niet automatisch de roeping, de

3.3.4: Het doel van Horjus' pleidooi en de weg erheen

Een eenduidig antwoord op de vraag waarom tucht impopulair is, is niet gemakkelijk te geven. Hiervoor ga ik te rade bij Horjus, omdat zijn onderzoek ook op dit terrein behoorlijk omvangrijk is. Ik zou hier het onderscheid willen maken tussen 'waarom' en 'waardoor'. Met 'waarom' bedoel ik dan in dit verband persoonlijke motivatie, die sterk subjectief gekleurd is, en met 'waardoor' vooral de structuren die maken dat tucht impopulair is. Die zijn weliswaar niet geheel vrij van subjectieve invloeden, maar het is wel een gegeven dat niemand zich geheel aan structuren en algemeen verbreide opvattingen in de samenleving kan onttrekken. Horjus maakt overigens dit onderscheid bij mijn weten zelf niet, maar m.i. is deze onderscheiding wel te maken.

Als het gaat om het door Horjus gesignaleerde probleem van de uitholling van het zondebesef, stelt hij terecht dat dit verband houdt met godsbesef. Zonde is 'gehumaniseerd en vindt [...] niet meer plaats *coram Deo*.'¹¹² Daarmee hangt samen het probleem van de 'schuivende panelen'. Wat vroeger niet kon, is nu geoorloofd.¹¹³ Beide problemen zijn m.i. deels subjectief, deels ook ingegeven door de samenleving. Iets meer zuivere 'structuurkwesties' zijn er ook.

Een eerste *structuurprobleem* aangaande de tucht is volgens mij wat Horjus de kwestie van binding en vrijheid noemt, die tegenover elkaar staan. "Mensen voelen zich niet meer verplicht zich te binden aan een levensbeschouwelijk systeem als geheel en maken ten aanzien van delen van dat systeem hun voorbehoud."¹¹⁴ Men verlangt een bepaalde vrijheid om met de zaken om te gaan, terwijl de kerk juist aandringt op (onvoorwaardelijke) binding. Omdat tucht die vrijheid inperkt, staat deze op gespannen voet met het vrijheidsdenken. Als tweede denk ik aan de belevingscultuur, zoals Horjus dat schetst, waarin ervaring belangrijker is geworden dan openbaring.¹¹⁵ Maar als niet waarheid maar ervaring de boventoon voert, komt ook tucht onder druk te staan. Tucht is dan geen uiting meer van de waarheid die een claim op mij legt, maar van iemands subjectieve ervaring die men niet aan een ander op mag dringen. Een derde is m.i. het door Horjus aangekaarte individualisme. De kerk is volgens hem een 'service-instituut' geworden.¹¹⁶ Daarbij past tucht, als correctie, logischerwijs niet; dat is immers geen prettige service. Bovendien, stelt Horjus, wanneer de wederzijdse verantwoordelijkheid voor elkaar vanwege al te sterk individualisme niet ervaren wordt, kan er van wederzijdse tuchtuitoefening geen sprake zijn.¹¹⁷ Tot slot kan m.i. nog gedacht worden aan de kwestie van persoonlijke autonomie. Horjus zet uiteen hoe de grote problemen in Nederland rondom autoriteit en gezag ook de kerk niet voorbij gaan. Gezag raakt ook in de kerk afhankelijk van de erkenning van de legitimatie van de instantie of persoon.¹¹⁸

Bovenstaande vier structuurproblemen zijn sinds de jaren '60 diep ingebed in de samenleving. Die zijn dan ook zeker niet zomaar op te lossen. Dat beseft Horjus ook: "Men zal rekening moeten houden met de weerstanden die er nu eenmaal zijn."¹¹⁹ De enige mogelijke uitweg, die niet

christenplicht om de naaste aan te spreken? Zit er niet een bepaalde rijkdom in het begrip accountability die Horjus nu laat liggen?

¹¹² Ibid., 67. Cursivering van mij.

¹¹³ Vgl. Ibid., 66.

¹¹⁴ Ibid., 58.

¹¹⁵ Ibid., 58.

¹¹⁶ Ibid., 62.

¹¹⁷ Ibid., 62.

¹¹⁸ Ibid., 63.

¹¹⁹ Ibid., 320.

gegarandeerd succes gaat opleveren, moet volgens Horjus ‘worden gezocht in een aanpak waarbij de gemeente niet slechts object van tucht is, maar vooral subject van tucht.’¹²⁰

3.4: Horjus, Bouwman, subject van tucht, ambt in de gereformeerde traditie

3.4.1: Horjus’ weergave van Bouwman

In hoofdstuk 8 doet Horjus ‘navraag’ bij kerkrecht deskundigen. In dat kader bestudeerde hij Bouwmans boek *Gereformeerd Kerkrecht* op passages aangaande tucht.¹²¹ Hij ontdekt bij hem een ‘dubbel spoor’. Aan de ene kant stelt Bouwman dat de kerkenraad, omdat zij de organische vertegenwoordiging van de gemeente is, de uitoefening van de tucht is opgedragen. Anderzijds heeft de gemeente in tuchtuitoefening wel een taak en mag de kerkenraad nooit optreden tegen de zin van de gemeente in. Bouwman zet volgens Horjus de gemeente als zodanig niet buiten spel.¹²² Toch ligt het bij Bouwman volgens mij minder genuanceerd dan Horjus stelt. Hier wreekt zich het feit dat Horjus in dit gedeelte zijn bronnen niet bevraagt op *hun* bronnen.

3.4.2: Bouwman

Bouwman zet in met de vraag aan wie de beoefening van de kerkelijke tucht is opgedragen. Zijn antwoord is: ‘[de] kerkenraad, die de organische vertegenwoordiging is van de gemeente, in samenwerking met de geheele gemeente.’¹²³ In deze opvatting weet de gemeente zich door de leden van de kerkenraad vertegenwoordigd. Terwijl feitelijk de kerkenraad de tucht uitoefent kan hij op grond van die vertegenwoordigingsgedachte dan ook beweren dat de principiële opdracht van de gemeente om tucht te oefenen blijft staan, zolang de kerkenraad zich maar bewust is dat zij slechts een orgaan is dat nooit tegen de zin der gemeente in op mag treden.¹²⁴ Dit brengt wat Bouwman betreft mee dat ingrijpende besluiten nooit zonder instemming van de gemeente genomen mogen worden. Hij werkt dat uit door te zeggen dat de gemeente haar bezwaren in mag brengen, ook als het gaat om een tuchtmaatregel.¹²⁵ Het probleem ligt echter in het feit dat dit bezwaar volgens Bouwman *gegrond* moet zijn. Indien ongegrond, dan kan de kerkenraad voortgaan. De beoordeling van de grondslag ligt echter bij de kerkenraad.¹²⁶ Even verderop wordt dit dan toch ook zichtbaar bij Bouwman als hij zegt dat de kerkenraad bij de uitoefening van de tucht de leiding heeft, en vooral hierin komt het tot uiting: “Hij vraagt niet aan het volk, wat dit wil, maar hij onderzoekt, welke in een bepaald geval de wil is van den Koning der gemeente [...]”¹²⁷ Toch wordt dit even verderop weer genuanceerd door hieraan toe te voegen dat de kerkenraad ‘dienaar van Christus *ten behoeve van de*

¹²⁰ Ibid., 312.

¹²¹ Ibid., 224-226.

¹²² Ibid., 225. Zie Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht II*, 609-612.

¹²³ Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht II*, 609. Zie ook F.L. Rutgers, *Verklaring van de Kerkenordening van de Nationale Synode van Dordrecht van 1618-1619 IV, Artt. 71-86: Van de Censuur en Kerkelijke Vermaning* (Rotterdam: Libertas, 1918), 14 die tucht onlosmakelijk verbindt met een kerkenraad en de optie van een gemeente met tucht zonder kerkenraad niet overweegt. Elders gaat hij er wel op in en stelt dan dat de tucht door het juiste orgaan [de kerkenraad] moet worden uitgeoefend. Rutgers, *Verklaring van de Kerkenordening*, 39-41.

¹²⁴ Vgl. Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht II*, 610-611. Plomp, *De kerkelijke tucht bij Calvijn*, 82-89 signaleert dezelfde ‘ogenschijnlijke’ discrepantie bij Calvijn en lost haar voor Calvijn op eenzelfde wijze op als Bouwman. Op zijn stelling noemt Bouwman geen uitzonderingen, hoewel die er in principiële kwesties als afwijken van Schrift en belijdenis ongetwijfeld geweest zullen zijn.

¹²⁵ Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht II*, 611.

¹²⁶ Ibid., 611.

¹²⁷ Vgl. Ibid., 611.

gemeente' is.¹²⁸ Bouwman lijkt er niet helemaal uit te komen, maar wel voorrang te geven aan het christocratisch karakter van het ambt, d.w.z. dat Christus het ambt gebruikt om daardoor te regeren, waarom de ambtsdragers dan ook eerst en vooral aan Hem verantwoording schuldig zijn.

Hier komt nog iets bij dat een beroep op Bouwman verzwakt. Ik constateer namelijk dat Bouwman nauwelijks de bronnen erbij pakt om zijn standpunt te staven. Hij laat het voorkomen alsof hij dé gereformeerde traditie laat spreken,¹²⁹ maar is die niet breder dan Bouwman doet voorkomen? Deze vraag rechtvaardigt een beknopte verkenning in de gereformeerde traditie rondom het ambt. Op de volgende wijze zal ik dat vormgeven. Omdat de grondlegger van de gereformeerde ambtsstructuur Calvijn is geweest,¹³⁰ ga ik eerst bij hem te rade. Ik laat mij daarin leiden door twee auteurs. Ten eerste Graafland in zijn studie *Gedachten over het ambt* uit 1999. Als hoogleraar gaf hij reeds voordat hij dit boek schreef colleges over kerk en ambt bij Calvijn.¹³¹ Bovendien was Graafland Nederlands Hervormd, terwijl Bouwman uit de GKN kwam. Dat verschil in achtergrond beïnvloedt mogelijk ook de lezing van de bronnen. De tweede 'mee-lezer' is Van der Borgh, die in 2000 het proefschrift *Het ambt her-dacht* schreef waarin hij eveneens ruime aandacht besteedt aan Calvijn. Op zijn beurt verschilt Van der Borgh weer aanmerkelijk van Graafland als het gaat om de ambtsopvatting. Zo ontstaat een soort drieklank.

Calvijn zet in met het absolute principe dat in Christus' kerk Christus Zelf regeert. Hij doet dat echter door de dienst van mensen. Zij zijn het 'gereedschap' in Zijn hand.¹³² Het is door het ambt dat Christus Zijn gaven uitdeelt en Hij tegenwoordig is.¹³³ Aan de andere kant worden ambtsdragers gekozen via een 'kerkelijke orde' en dat is een verkiezing door mensen. Het gaat dan om een verkiezing 'onder toezicht en goedkeuring van het volk.'¹³⁴ Calvijn lijkt een bepaalde dubbele lijn in zijn ambtsstructuur te hebben.¹³⁵ Die tweede lijn komt echter in de verdrukking doordat Calvijn ronduit negatief over de gemeente sprak. Hij sprak over haar als 'de menigte'.¹³⁶ Reeds bij Calvijn was er de aanzet om de gedachte van het ambt als tegenover te laten overheersen. Die aanzet ligt bijvoorbeeld ook in het feit dat voor Calvijn de *vocatio interna* noodzakelijk is, hetgeen leidt tot de

¹²⁸ Vgl. *Ibid.*, 613. Cursivering van mij.

¹²⁹ Bijvoorbeeld in een zin als: "De Gereformeerde kerk wilde van den aanvang af niets weten van een kerkelijke tucht, die omging buiten het leven der gemeente." *Ibid.*, 611.

¹³⁰ Vgl. E.A.J.G. Van der Borgh, *Het ambt her-dacht: De gereformeerde ambtstheologie in het licht van het rapport Baptism, Eucharist and Ministry (Lima, 1982) van de Theologische Commissie Faith and Order van de Wereldraad van kerken* (Zoetermeer: Meinema, 2000), 22, 81-82 en C. Graafland, *Gedachten over het ambt* (Zoetermeer: Boekencentrum, 1999), 55.

¹³¹ Graafland, *Gedachten over het ambt*, 9.

¹³² Calvijn, *Institutie*, IV,iii,1.

¹³³ *Ibid.*, IV,iii,2.

¹³⁴ Vgl. *Ibid.*, IV,iii,15.

¹³⁵ Vgl. Graafland, *Gedachten over het ambt*, 60 die deze dubbelheid ook herkent. Graafland beschouwt het ambt bij Calvijn toch uiteindelijk als principieel functioneel, p. 56-57. Hij stelt dit omdat Calvijn het ambt verbindt met de charismata – die moet een ambtsdrager hebben als noodzakelijke voorwaarde – die Christus aan Zijn gemeente heeft gegeven. Is dat echter niet wat willekeurig? Ook Van der Borgh, *Het ambt her-dacht*, 129, 133 ziet de 'sterk functionele, taakgerichte invalshoek' bij Calvijn (129), maar komt toch tot de conclusie dat de ambtsdragers 'slechts dienaars van Christus en Zijn Woord' zijn (133). Dat is m.i. terecht. Vgl. Wisse, "Christus heeft geen representanten nodig," die het ambt bij Calvijn niet als accidenteel maar als fundamenteel beschouwt, hetgeen alleen kan zijn als door het ambt Christus regeert – dat was immers het fundamentele principe.

¹³⁶ Vgl. Calvijn, *Institutie*, IV,iii,15 en Graafland, *Gedachten over het ambt*, 87. Iets anders gezegd: De massa, het gepeupel, het domme volk.

conclusie dat voor Calvijn het kerkelijk ambt ‘van boven komt, een transcendente oorsprong heeft.’¹³⁷ Uiteindelijk is het Calvijns leerling Beza bij wie de aristocratisering of opwaardering van het ambt zich voltrekt.¹³⁸ Het zwaartepunt valt bij Beza ‘op de door God gewilde instelling van het aristocratisch ouderlingambt, dat tegenover de gemeente staat.’¹³⁹ Dit deed een hiërarchische distantie tussen ambt en gemeente groeien.¹⁴⁰ Deze nadruk op het ouderlingschap heeft in de gereformeerde protestantse traditie ‘een algemene en blijvende geldigheid’ gekregen.¹⁴¹ Als voorbeeld noemt Graafland de NGB, waar alle ambten beschreven worden onder de ‘regering der kerk’.¹⁴²

De vertegenwoordigingsgedachte waarop Bouwman sterk leunt om vast te houden dat de gemeente subject van tucht is vindt derhalve wel zijn aanzetten in Calvijn, maar wordt reeds bij hem overschaduwd door de christocratie, de transcendentale zijde van het ambt. Beza brengt de vertegenwoordigingsgedachte vervolgens de genadeslag toe. Bouwman kan het hier dus moeilijk vandaan hebben. Waar dan wel? Er zijn m.i. twee opties denkbaar. De eerste is dat Bouwman deze gedachte uit de DKO (art. 11, Den Haag 1586 art. 10) heeft, waar staat: “Op d’ander zijde sal den Kercken-Raet, *als representerende die Ghemeynte* [...]” Dit artikel kan echter op twee manieren geduid worden. Het is mogelijk dat hier de inspiratie van Londen doorklinkt, waar de gemeente mondiger was dan in Genève,¹⁴³ maar ik acht het niet waarschijnlijk omdat die lijn in Emden – die voor de DKO zo fundamenteel is gebleken – verloor. Emden had volgens Graafland juist een lage dunk van de gemeente.¹⁴⁴ Juister lijkt mij de uitleg dat de kerkenraad meer en meer een *apart* orgaan aan het worden is en de DKO ons er nog even aan herinnert dat zij de gemeente vertegenwoordigt, hetgeen erop wijst dat het *niet* vanzelf meer spreekt. Een reëlere optie is vermoedelijk dat Bouwman in dezen beïnvloed is door Kuyper, van wie bekend is dat hij in zijn gemeentevisie sterk beïnvloed is door A Lasco. Deze inspireerde Kuyper ‘tot de visie dat een kerk onafhankelijk en democratisch moest zijn.’¹⁴⁵ Dit kon bij Kuyper omdat in zijn visie de gemeente in haar wezen een vergadering van gelovigen is.¹⁴⁶ Zij wordt immers wezenlijk bepaald door de verkiezing; het geheel van Gods uitverkorenen vormt samen de kerk.¹⁴⁷ Naast ‘vergadering van gelovigen’ noemt hij haar ook wel alleen ‘de vergadering’.¹⁴⁸ Al deze uitingen scheppen ruimte voor

¹³⁷ Van der Borght, *Het ambt her-dacht*, 148.

¹³⁸ Graafland, *Gedachten over het ambt*, 104-105. Overigens is dat in de praktijk bij Calvijn ook reeds zo. In Genève, waar hij het volk niet geschikt achtte, werden de ouderlingen niet uit het midden der gemeente gekozen, maar uit de stadsraad. In het verkiezingsproces had de gemeente geen rol, aldus de *Ordonnances Ecclesiastique* (1561), art. 48-50. Geraadpleegd in vertaling via Van der Borght, *Het ambt her-dacht*, 169 en Plomp, *De kerkelijke tucht bij Calvijn*, 168.

¹³⁹ Graafland, *Gedachten over het ambt*, 105.

¹⁴⁰ *Ibid.*, 112.

¹⁴¹ *Ibid.*, 111.

¹⁴² *Ibid.*, 113-114.

¹⁴³ Vgl. *Ibid.*, 92, 94.

¹⁴⁴ Vgl. *Ibid.*, 99.

¹⁴⁵ Redactie kerk, “Studie A Lasco bracht Kuyper in Londen,” *Reformatie Dagblad*, 13 juni 2016, <https://www.rd.nl/artikel/665533-studie-a-lasco-bracht-kuyper-in-londen>.

¹⁴⁶ A. Kuyper, *Onze Eeredienst* (Kampen: Kok, 1911), 10, 461, 463, 488, 491. Zie ook A. Kuyper, *E. Voto Dordraceno II* (Kampen: Kok, z.j.³), 123 waar hij de vereniging van de kerk met de wereld tot ‘volkskerk’ iets ‘zondigs’ noemt. Zie idem Henk van den Belt, “De ware kerk of de zuiverste kerk?” in *Wapenveld* 58, no. 2 (april 2008), <https://wapenveldonline.nl/artikel/824/de-ware-kerk-of-de-zuiverste-kerk/> die laat zien hoe negatief de 1^e druk van de Christelijke Encyclopedie (uit gereformeerde hoek) zich over de volkskerk uitliet.

¹⁴⁷ Vgl. A. Kuyper, *Tractaat van de Reformatie der Kerken* (Amsterdam: Höveker, 1883), 2.

¹⁴⁸ Kuyper, *Onze Eeredienst*, 502, 514.

de democratische vertegenwoordigingsgedachte. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen of deze lijn tussen Kuyper en Bouwman er daadwerkelijk ligt.

In bovenstaande overzicht wordt voldoende helder dat in de gereformeerde traditie ten aanzien van de verhouding ambt en gemeente ten minste twee lijnen lopen die uiteindelijk te herleiden zijn tot Calvijn en A Lasco. Bouwman zegt daarom m.i. te makkelijk dat in gereformeerde opvatting de kerkenraad vertegenwoordiging van de gemeente is, want daarmee negeert hij een ander deel van die traditie waarin een aanmerkelijk hogere ambtsvisie zichtbaar wordt.

3.5: Waarnemingen

Ook dit hoofdstuk sluit ik weer af met enkele centrale waarnemingen. Wat betreft het begrip 'accountability' is in mijn bespreking daarvan op basis van Horjus gebleken dat de inhoud van deze term de notie dat de gemeente subject van tucht moet zijn versterkt. Ten tweede zie ik Horjus te rade gaan bij de reformatorische traditie m.b.t. de tucht. Gezien de achtergrond van het baptisme waarin hij wortelt verbaast dat niet. Toch moet opgemerkt dat Horjus nalaat om bijvoorbeeld een bron als Bouwman kritisch op diens standpunten te bezien. Een kritische beschouwing had aan het licht gebracht dat de gereformeerde traditie ten minste twee ambtsopvattingen kent die allebei de verhouding tussen ambt en gemeente beïnvloeden. De volgende stap in mijn onderzoek is daarom de gereformeerde bronnen zelf te bekijken; is daarin de gemeente subject van tucht of meer object?

4: De gereformeerde traditie ten aanzien van de tucht

4.1: Inleiding

In dit hoofdstuk wil ik de stap zetten naar de gereformeerde traditie ten aanzien van de tucht. Ik let in het bijzonder op de vraag of de gemeente als object dan wel subject van tucht functioneert. Achtereenvolgens worden de NGB, de HC, het FB, de DKO, de HKO en de PKO geanalyseerd aangaande de tucht en vooral de functie van de gemeente daarin. Die analyse heeft het karakter van een verkenning: ik ben op zoek naar de functie van de gemeente en het individuele gemeentelid in het geheel. De motivatie voor de keuze van deze documenten is de volgende. De NGB en de HC hebben een sterke confessionele status in de PKN, waarop mijn onderzoek zich uiteindelijk richt, en zijn stof voor leerdiensten (geweest).¹⁴⁹ Voor de Nederlandse situatie zijn zij daarmee van groot belang. Dit geldt van de DL ook wel, alleen is hun blikveld voor mijn onderzoek te beperkt. Bovendien sluiten zij zich in hun kerkvisie naadloos aan bij de NGB (DL III,17, vgl. art. 29 NGB). Daarom laat ik de DL achterwege. De DKO is de codificatie van een aantal decennia ontwikkelingen in het kerkrecht rondom de tucht en is in de traditie van de Afscheiding en de Doleantie weer opgepakt. Beide tradities komen samen in de GKN en via die weg uiteindelijk (weer) in de PKN.¹⁵⁰ Het is ook de DKO die het FB en indien van toepassing FW voorschrijft (resp. art. 76 en 78). De DKO en het FB vormen een duidelijke neerslag van het denken over de tucht in de gereformeerde traditie. Omdat voor wat betreft dit onderzoek in het FW geen aanvullingen op de FB zijn laat ik deze achterwege. Na de DKO worden de PKO (editie 2021) en de HKO (editie 1951) samen besproken, omdat de PKO sterk op de HKO geënt is en de hedendaagse situatie dus niet goed gepeild kan worden zonder eerst de HKO te bezien. Het AR laat ik goeddeels buiten beschouwing omdat tucht hierin slechts beperkt een rol speelde. Van belang is verder te beseffen dat hier zowel belijdenisgeschriften als kerkordes zijn genoemd. Deze moeten beide in hun eigen kader worden beschouwd en beoordeeld. Enerzijds zijn belijdenisgeschriften grondlegend en kerkordes 'slechts' een uitwerking van de theologie voor de praktijk. Anderzijds zijn belijdenisgeschriften daarmee niet geschikt om uitgebreide procedures te geven en mag men ze bij gebrek daaraan ook niet op af rekenen. Voor procedures moet men bij kerkordes terecht. Iedere paragraaf/hoofdstuk wordt afgesloten met een aantal waarnemingen die worden meegenomen naar het volgende hoofdstuk. Aan het eind van dit hoofdstuk volgt een conclusie. Ten behoeve van de helderheid onderscheid ik strikt tussen de taak van de gemeente(leden) en de taak van de kerkenraad.

4.2: Mattheüs 18 bij Horjus

Een van de teksten die in de nu te bespreken documenten terugkomt is Mattheüs 18:15-18. In de gereformeerde traditie is hij een sleuteltekst geworden.¹⁵¹ Ik richt mij ten eerste op de vraag welk

¹⁴⁹ Voor wat betreft de NGB zie Harm J. Boiten, "Nederlandse Geloofsbelijdenis," in *Confessies: Gereformeerde geloofsverantwoording in zestiende-eeuws Europa*, red. Mees te Velde (Heerenveen: Groen, 2009), 464. Voor wat betreft de HC, zie W.J. op 't Hof, "De prediking van de Heidelbergse Catechismus," in *Handboek Heidelbergse Catechismus*, red. Arnold Huijgen, John V. Fesko & Aleida Siller (Utrecht: Kok, 2013), 100-101. Zie ook PKO art. 1-4 waarin de PKN uitsprekt te willen belijden 'in gemeenschap met de belijdenis van het voorgeslacht, zoals die is verwoord [...] in de catechismus van Heidelberg [...] en de Nederlandse geloofsbelijdenis met de Dordtse leerregels – waardoor de kerk zich verbonden weet met de gereformeerde traditie.'

¹⁵⁰ Om die reden bespreek ik de GKO niet apart omdat zij weinig meer is dan een actualisatie van de DKO.

¹⁵¹ Rutgers, *Kerkelijke Adviezen II*, 259, 261 noemt Mattheüs 18 'beginselen'. In Rutgers, *Verklaring van de Kerkenordening*, 14 noemt hij deze perikoop als een van de 'gronden der Gereformeerden voor de tucht' en op p. 89 'de meest classieke plaats voor kerkelijke tucht'.

doel van de tucht hier zichtbaar wordt. Ten tweede, gezien de discussie uit par. 3.4, richt ik mij op de vraag wie de ‘gemeente’ is. De focus ligt daarbij op Horjus’ bespreking van deze tekst.¹⁵²

Horjus onderstreept dat deze tekst ondubbelzinnig duidelijk maakt dat tucht tot redding dient. Hij concludeert dit voornamelijk op basis van de context van deze perikoop, waaruit volgens hem blijkt dat ook de excommunicatie nadrukkelijk in het kader van vergeving of redding staat.¹⁵³ Horjus denkt bij Mattheüs 18:17 aan de hele gemeente. We moeten volgens hem niet denken aan een ‘ongestructureerde hoeveelheid gelovigen’, maar aan een ‘samen optrekken van ambt en charisma’.¹⁵⁴ Calvijn vervangt heel nadrukkelijk ‘gemeente’ door ‘kerkenraad’.¹⁵⁵

Concluderend kan, gelet op de vraagstelling, gezegd worden dat er goede gronden zijn om te oordelen dat de vermaning in dit gedeelte gericht is op behoud. Er is verschil van mening of hier met ‘gemeente’ eigenlijk de kerkenraad bedoeld is of toch heel de gemeente.

4.3: NGB

4.3.1: Inleiding

De NGB wil ik introduceren aan de hand van twee stemmen. Van vrij recente datum is het boek *Confessies* van Mees te Velde (red.), waarin een nieuwe vertaling wordt gegeven van de GB, de CG, de SG, de NGB en de CHP. Tevens wordt iedere confessie voorafgegaan door een uitvoerige inleiding, waarin zij geplaatst wordt tegen haar historische achtergrond. Daarin ligt m.i. de meerwaarde t.o.v. de tweede stem, Jan Rohls met zijn *Reformed Confessions*. Naast dat het werk minder recent is, zijn de beschouwingen die hij geeft louter van theologische aard. Tegelijk brengt hij de confessies wel meer met elkaar in gesprek en laat hij zien in welke opzichten verschillende confessies divergent dan wel convergent zijn door de bespreking te rangschikken op thematiek en niet op confessie.

4.3.2: Oorsprong, auteurschap en verwantschap met de CG

De NGB is geschreven door de Zuid-Nederlandse Guido de Brès in 1561.¹⁵⁶ Studies rondom de NGB wijzen erop dat voor het juiste verstaan ervan ook de CG gelezen moet worden.¹⁵⁷ Niet voor niets

¹⁵² Horjus, *Elkaar aanspreken*, 123-125.

¹⁵³ Horjus, *Elkaar aanspreken*, 124. Ook John Calvin, *Commentary on a Harmony of the Evangelists Matthew, Mark and Luke II*, vert. William Pringle (Grand Rapids: Baker Books, 2005), 354 legt grote nadruk op de vergeving door dit gedeelte sterk met het voorafgaande te verbinden. Ik constateer dat Horjus in zijn bespreking van Calvijn (par. 7.5.1) diens commentaren negeert.

¹⁵⁴ Horjus, *Elkaar aanspreken*, 123. R.T. France, *The Gospel of Matthew* (Grand Rapids: Eerdmans, 2007), z.p. (epub-bestand p. 704) gaat verder dan Horjus en leest ‘gemeente’ zonder daarbij te denken aan ambtsdragers.

¹⁵⁵ Calvin, *Commentary on Matthew II*, 356. Helaas heb ik niet kunnen achterhalen in welk jaar Calvijn dit commentaar schreef. Bekend is dat hij rond 1543 zijn opvattingen hieromtrent heeft gewijzigd (Plomp, *De kerkelijke tucht bij Calvijn*, 82-83). Is het resultaat daarvan verwerkt in dit commentaar? Oftewel, is hier sprake van *exegese* of *eisegese*? F.W. Grosheide, *Het heilig Evangelie volgens Mattheus* (Amsterdam: Van Bottenburg, 1922), 219 volgt nauwgezet Calvijn.

¹⁵⁶ Harm. J. Boiten, “Nederlandse Geloofsbelijdenis,” 444.

¹⁵⁷ Bakhuizen van den Brink zegt: “Welker inhoud [die van de Confessio Gallicana, EdW] men moet kennen om een juiste waardeering der Nederlandsche te kunnen verkrijgen.” J.N. Bakhuizen van den Brink, *De Nederlandsche Belijdenisgeschriften* (Amsterdam: Holland, 1940), 39. Idem Jan Rohls, *Reformed Confessions: Theology from Zurich to Barmen*, vert. John Hoffmeyer. (Louisville: Westminster John Knox Press, 1997), 17, A.D.R. Polman, *Onze Nederlandsche Geloofsbelijdenis I: Verklaard uit het verleden, geconfronteerd met het heden* (Franeker: Wever, z.j.), 108, Erik A. de Boer, “Franse Geloofsbelijdenis,” in *Confessies*, 355, 364 en P.L. Storm, “Kerkorde en belijdenis,” in *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, red. Herman J. Selderhuis (Heerenveen: Groen, 2009), 48. Bijvoorbeeld: Art. 30 NGB: “Wij geloven, dat deze ware kerk geregeerd moet worden naar de

plaatst Bakhuijzen van den Brink de CG naast de NGB.¹⁵⁸ Wel zijn er verschillen. Wat Boiten betreft is het verschil tussen de NGB en de CG dat de eerstgenoemde ‘langer’ en ‘meer uitgewerkt’ was met een woordkeus die ‘paste bij de nieuwe situatie.’¹⁵⁹ Rohls noemt als verschil het geïntensiverde biblicistisch-schriftuurlijk principe.¹⁶⁰ De Brès gebruikt de gelegenheid om zich nog meer te positioneren tegenover het spiritualisme en het anabaptisme.¹⁶¹ Ook werkt hij bepaalde elementen die impliciet aanwezig zijn of *lijken* te zijn, m.n. in de kerkvisie, verder uit. Dat zal ik straks aantonen.

4.3.3: Het verband tussen kerktipe en tucht

In de 1^e deelvraag is gebleken dat tucht een ecclesiologisch kader met zich meebrengt (par. 1.3-1.5). Daarom onderzoek ik ook het (eventuele) ecclesiologisch kader waarbinnen de tucht aan de orde komt.

4.3.3.1: Kerkvisie in de NGB

De artikelen 27-32 uit de NGB gaan over de kerk. Hij wordt genoemd ‘een heilige vergadering der ware Christ-geloovigen’ (art. 27). Het gaat hier om het wezen van de kerk, dat is afgezonderd van de wereld en, zoals even verder wordt gezegd, bewaard ‘tegen het woeden der geheele wereld’. Het gaat hier niet om de zichtbare kerk met zijn kerkgrenzen, maar om een kerk die ‘te zamen gevoegd en vereenigd [...] met hart en wil in één zelfden Geest’ is, ‘door de kracht des geloofs.’ Maar de kerk is niet per se onzichtbaar – dat wordt althans niet gezegd. Wel dat er mensen ‘van de Kerk niet zijn, hoewel zij naar het lichaam in haar zijn’ (art. 29). Toch heeft die ware kerk een bepaalde mate van zichtbaarheid, want anders kunnen we de stelling (art. 28) dat ‘allen schuldig zijn, zichzelf daarbij [bij deze kerk, EdW] te voegen’ niet serieus nemen.

Dat roept de vraag op hoe men deze ware kerk kan herkennen. In dat kader worden de *kenmerken* van de kerk besproken. Dat zijn er drie: zuivere prediking, zuivere sacramentsbediening en tuchtuitoefening (art. 29). Hoe ver deze tucht gaat wordt niet gezegd, maar hij kan er niet toe leiden dat er helemaal geen hypocrieten in het lichaam van de kerk meer zouden zijn. Die zijn altijd ‘in de Kerk onder de goeden gemengd’ (art. 29). Maar dat maakt een kerk nog niet vals.

4.3.3.2: Tuchtvisie in de NGB

Procedureel biedt de NGB nauwelijks aanknopingspunten – hetgeen gezien haar karakter ook niet te verwachten zou zijn. Wel merkt zij op dat een beoordeling van wat tuchtwaardig is nooit meer mag zeggen dan het Woord (art. 32): “[...] dat zij nochtans zich wel moeten wachten af te wijken van hetgeen ons Christus, onze eenige Meester, geordineerd heeft.” Verder lijkt er een bepaalde drieslag qua taakverdeling te zijn, waaruit dan zou kunnen worden opgemaakt dat de tuchtuitoefening een taak van de ouderlingen is.¹⁶² Wat opvalt is dat een verwijzing naar bijbelse gegevens ontbreekt, zelfs een beroep op de ‘basistekst’ uit Mattheüs 18. De nadruk ligt op de kerkelijke regeermacht. De

geestelijke politie, die ons onze Here geleerd heeft in zijn woord [...]” Tegenover de CG art. 29: “Wat de werkelijke kerk betreft, geloven wij dat deze geregeerd moet worden naar het beleid (police, politie) dat onze Heer Jezus Christus heeft ingezet...” (tekst uit De Boer, “Franse Geloofsbelijdenis,” 382).

¹⁵⁸ Bakhuijzen van den Brink, *De Nederlandsche Belijdenisgeschriften*, 58-141. Alle citaten uit de HC en de NGB zijn uit Bakhuijzen van den Brink genomen tenzij anders vermeld. De overige confessies citeer ik uit het reeds genoemde *Confessies* van M. te Velde (red.). In de verwijzingen volsta ik telkens met de aanduiding van confessie en artikel.

¹⁵⁹ Boiten, “Nederlandse Geloofsbelijdenis,” 446.

¹⁶⁰ Rohls, *Reformed Confessions*, 17.

¹⁶¹ Boiten, “Nederlandse Geloofsbelijdenis,” 446.

¹⁶² Er wordt namelijk gesproken van drie taken en van drie ambten.

kerkenraad lijkt hier dus vooral *tegenover* de gemeente te staan. Hier lijkt de invloed van Beza zichtbaar.¹⁶³

Van de tucht wordt gezegd dat zij ten doel heeft ‘de zonden te straffen’ (art. 29, 30). Bakhuisen van den Brink noemt hier de tekstvarianten *ghebreken te beteren* (A) en *om de verkeerdheden te verbeteren* (L). De officiële tekst is vastgelegd op de synode van Dordrecht,¹⁶⁴ maar tekstvariant A is een Nederlandse druk van 1562.¹⁶⁵ Variant L is gevonden bij Los’ *critische tekst*.¹⁶⁶ Persoonlijk zou ik die alternatieve lezing verkiezen en zijn er ook wel verklaringen te vinden waarom deze lezing ooit is ontstaan. De uitgever heeft wellicht de SG uit 1560¹⁶⁷ onder ogen gekregen.¹⁶⁸ Maar of De Brès de SG onder ogen heeft gezien voor hij de NGB schreef is niet duidelijk. De GB spreekt echter in artikel 42 van deel 5 over ‘straffen’ en ‘bestrafen’.¹⁶⁹ Ook De Brès’ voornaamste bron, de CG, heeft ‘straffen en bedwingen’ (art. 29). Het kan haast niet anders of het woord ‘straf’ in de NGB is oorspronkelijk.¹⁷⁰ Dit begrip mist echter het trekkende karakter van de tucht, de gedachte dat tucht een *redmiddel* is. Mogelijk is toch voor dit begrip gekozen omdat de tucht als taak van ambtsdragers samenhangt met de weergave van tucht als ‘straf’, omdat het ambt in de NGB altijd het regeerambt is en ‘straf’ de ongelijkheid veronderstelt die ook door een regerend orgaan wordt verondersteld.¹⁷¹

4.3.3.3: De NGB in het licht van de CG

In de inleiding werd reeds gesteld dat de NGB sterk leunt op de CG. Dat maakt een vergelijking zinvol; in welk opzicht verschillen zij, en *waarom*?

Bakhuisen van den Brink maakt inzichtelijk dat ten grondslag aan art. 29 NGB, over de ware en valse kerk, art. 27 van de CG ligt.¹⁷² Die vergelijking toont dat De Brès veel meer zegt over de kenmerken van de kerk dan de CG doet. In de CG ligt de nadruk op het Woord als *het* kenmerk van de kerk. De kerk kan slechts blijven bestaan ‘als er herders zijn die de taak hebben te onderwijzen’ (art. 25) en de kerk wordt gevormd door het gezelschap ‘die het erover eens zijn geworden dit *Woord* en de zuivere religie, *die daarvan afhangt*, te volgen’ (art. 27). Het Woord is *het* kenmerk waar al het andere aan ondergeschikt is. Dat geeft ook een andere duiding aan hoe de CG met de tucht om gaat. Zij noemt de uitsluiting – en in het verlengde daarvan heel de tucht – als iets dat ‘noodzakelijk is met alles wat

¹⁶³ Zie de paragraaf over de verhouding kerkenraad/gemeente aan het eind. In artikel 42 van deel 5 van zijn Confessie stelt Beza in één zin: “Met betrekking tot de persoonlijke zonden heeft Jezus Christus zelf helder en eenvoudig geleerd welke weg daarin gevolgd moet worden.” De ‘basistekst’ wordt niet uitgelegd. De rest van het – overigens vrij lange – artikel is gewijd aan de kerkelijke regeermacht, die bij Beza een thema bij uitstek blijkt te zijn en ook regelrecht wordt overgenomen in de NGB (art. 30).

¹⁶⁴ Bakhuisen van den Brink, *De Nederlandsche Belijdenisgeschriften*, 42. Dit betrof de 173^e zitting, zie Post-acta van de Nationale Synode. Geraadpleegd via P. Biesterveld & H.H. Kuyper, *Kerkelijk handboekje bevattende de bepalingen der Nederlandsche Synoden en andere stukken van beteekenis voor de Regeering der Kerken* (Kampen: J.H. Bos, 1905), 274.

¹⁶⁵ Bakhuisen van den Brink, *De Nederlandsche Belijdenisgeschriften*, 43.

¹⁶⁶ *Ibid.*, 44.

¹⁶⁷ Frank Van der Pol, “Schotse Geloofsbelijdenis,” in *Confessies*, 397.

¹⁶⁸ Deze heeft als doel ‘waardoor het kwade in toom wordt gehouden en de deugd wordt gevoed.’ Van der Pol, “Schotse Geloofsbelijdenis,” 427.

¹⁶⁹ Te Velde, “Geloofsbelijdenis van Theodorus Beza,” 258-259.

¹⁷⁰ Dit woord ‘straf’ had ook reeds toen de lading die het nu heeft, vgl. *Woordenboek der Nederlandsche taal*, s.v. “Straffen,” geraadpleegd op 16 juni 2021, <https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M066911>

¹⁷¹ Vgl. Graafland, *Gedachten over het ambt*, 113-114.

¹⁷² Bakhuisen van den Brink, *De Nederlandsche Belijdenisgeschriften*, 116-117.

erbij hoort' (art. 33). Maar, verwijzend naar het onderscheid dat reeds gezien werd bij Calvijn, meen ik dat de CG de tucht niet rekent tot het wezen, maar tot het welwezen van de kerk,¹⁷³ in tegenstelling tot de NGB.

Ik meen dat er ook verschil in kerkvisie is. De kerk is in de CG toch vooral de plaats waar het Woord van God wordt ontvangen, waar men belijdt zich daaraan te onderwerpen en waar men gebruik maakt van de sacramenten (art. 28). Dat zijn twee kenmerken.¹⁷⁴ Ik concludeer hieruit dat er niet alleen verschil is tussen de NGB en de CG wat betreft tuchtvisie, maar ook wat betreft kerkvisie. De CG laat haar bepalen door het Woord dat gepreekt wordt door herders (art. 25). Dit is typerend voor Calvijn, die in zijn *Institutie* het ambt neerzet als representatie van Christus. 'Waar het ambt is, is de kerk'.¹⁷⁵ De NGB laat de kerk echter bepalen door de leden die ware gelovigen zijn, wat wezenlijk verschillend is.¹⁷⁶

4.3.3.4: Samenhang kerkvisie en tuchtvisie

Vanuit de vergelijking tussen de NGB en de CG rijst het vermoeden dat er een samenhang bestaat tussen kerkvisie en tuchtvisie. Dat kan verder worden uitgediept door te kijken naar het aantal kenmerken van de kerk in de confessies. Rohls wijst op het onderscheid hierin in de gereformeerde confessies. Sommige hebben twee kenmerken – zuivere prediking en zuivere sacramentsbediening – van de kerk, bijvoorbeeld de Anglicaanse Artikelen en de Artikelen van Lausanne. Andere confessies spreken impliciet – de Geneefse Confessie en de CG¹⁷⁷ – of expliciet – de Eerste Helvetische Confessie, de Schotse Confessie (SC) en de NGB – van drie kenmerken.¹⁷⁸ Ik noem uit beide kampen één voorbeeld. De SC – die tucht als kenmerk van de ware kerk heeft – legt in artikel 16 veel nadruk op de ware, d.i. de onzichtbare kerk, terwijl de Artikelen van Lausanne – waar de tucht niet tot het wezen van de kerk behoort – vooral spreken over de zichtbare kerk.¹⁷⁹ Het lijkt erop dat hoe meer men denkt vanuit de onzichtbare kerk, hoe meer de tucht een derde kenmerk wordt waarmee zij de potentie heeft een doel in zichzelf te worden. In de bespreking van de HC zal ik hier vanuit de HC verder op ingaan.

4.3.4: Waarnemingen

Het spreken van de NGB over tucht is beperkt. Een verwijzing naar Bijbelse gegevens aangaande de tucht ontbreekt. De tucht is een taak van het kerkelijk regeerambt, oftewel een zaak van ambtsdragers. De gemeente als subject van tucht speelt in de NGB geen enkele rol. Daarbij heeft tucht in de NGB de potentie een doel in zichzelf te worden, omdat men denkt vanuit de onzichtbare kerk. Dit zou samen kunnen hangen met het gegeven dat het trekkende karakter van de tucht in de NGB nauwelijks aanwezig is.

¹⁷³ De CG, hoewel niet klakkeloos Calvijn navolgend, draagt toch wel Geneefs – lees: Calvijns – stempel, vgl. De Boer, "Franse Geloofsbelijdenis," 360, 362.

¹⁷⁴ Rohls, *Reformed Confessions*, 175 schaaft de CG onder de categorie confessies die 'impliciet drie kenmerken' hebben. Die lezing is mogelijk, maar niet *strikt noodzakelijk*. De overheersende categorieën in de confessie zijn m.i. tweeledig: Woord en sacrament.

¹⁷⁵ Vgl. Calvijn, *Institutie*, IV,iii,1,2 en M. Wisse, "Christus heeft geen representanten nodig," *In de waagschaal* 44, no. 2 (februari 2015), <https://www.karlbarth.nl/christus-heeft-geen-representanten-nodig/> en Van der Borght, *Het ambt her-dacht*, 133.

¹⁷⁶ Vgl. Wisse, "Christus heeft geen representanten nodig."

¹⁷⁷ Maar zie boven.

¹⁷⁸ Rohls, *Reformed Confessions*, 175-176.

¹⁷⁹ Arthur C. Cochrane (red.), *Reformed Confessions of the Sixteenth Century* (Louisville: Westminster John Knox Press, 2003), 115-116. Het gaat m.n. om artt. 3-5.

4.4: HC

4.4.1: Inleiding

De HC wil ik voornamelijk introduceren aan de hand van het recente *Handboek Heidelbergse Catechismus* (2013). Het boek bestrijkt een groot oppervlak. De keerzijde daarvan kan een gebrek aan diepgang zijn. Daarom maak ik gebruik van Lyle D. Bierma's *Theology of the Heidelberg Catechism* waarin hij aangaat op de bronnen van de HC. Kortom, een breedte- en diepteboring naast elkaar.

4.4.2: Oorsprong, auteurschap en bronnen

De HC werd in de Palts van kracht op 19 januari 1563,¹⁸⁰ gepubliceerd vanaf voorjaar 1563.¹⁸¹ Via Datheens psalmberijming vindt hij ingang in Nederland. Vrijwel van meet af aan was de HC populair en reeds spoedig ontving zij kerkelijke erkenning.¹⁸² De HC is het resultaat van een weldoordachte compositie uit verschillende bronnen. Bierma acht het buiten twijfel dat als literaire bron o.a. de Kleine Catechismus van Ursinus gebruikt is,¹⁸³ maar ook veel andere werken van gereformeerde én lutherse origine.¹⁸⁴ De HC heeft daarmee nadrukkelijk de bedoeling gehad een consensus te bereiken tussen lutherse en gereformeerde theologie.¹⁸⁵ Wel staat zij voor eigen inzichten, zoals Bierma laat zien.¹⁸⁶

Dit consensuskarakter heeft volgens Andreas Mühling een concreet resultaat: "Deze door Zacharias Ursinus uitgewerkte grondhouding van de HC, gericht op compromis, plaatste confessionele specificities op de achtergrond om het gemeenschappelijk protestantse geloof en onderwijs op de voorgrond te zetten." Een van die specifieke thema's is de tucht, en *vooral* wie daarvoor verantwoordelijk is.¹⁸⁷ Dit verklaart de dubbelheid in de formulering – waarover straks meer – en ook dat het spreken van tucht tamelijk beperkt is.

4.4.3: Kerkvisie en tucht

Niet alleen de NGB, ook de HC doet uitspraken over de ecclesiologie. Voor de HC is de kerk 'een gemeente, tot het eeuwige leven uitverkoren' (A. 54). Dogmatisch gezegd: Niet de uitverkiezing bepaalt het lidmaatschap van de gemeente, maar het lidmaatschap van de gemeente de uitverkiezing. Er zit wel een zekere spanning in, want ook de HC zegt wel dat Christus deze gemeente

¹⁸⁰ Huijgen, Fesko & Siller, "Woord vooraf," 9.

¹⁸¹ Charles D. Gunnoe, "De Heidelbergse Catechismus in de theologische context van de Palts," in *Handboek Heidelbergse Catechismus*, 61.

¹⁸² Vgl. Frank van der Pol, "De receptie van de Heidelbergse Catechismus in de noordelijke Nederlanden," in *Handboek Heidelbergse Catechismus*, 124, 125, 132 en W.J. op 't Hof, "De prediking van de Heidelbergse Catechismus," in *Handboek Heidelbergse Catechismus*, 99.

¹⁸³ Lyle D. Bierma, "Bronnen van de Heidelbergse Catechismus," in *Handboek Heidelbergse Catechismus*, 193.

¹⁸⁴ Bierma, "Bronnen Heidelbergse Catechismus," 195. Een bijna gelijktijdig verschenen werk van Bierma is geheel gewijd aan het uiteenzetten van de synthese tussen lutherse en gereformeerde bronnen zoals ook de ondertitel laat zien. Zie m.n. Lyle D. Bierma, *The Theology of the Heidelberg Catechism: A Reformation Synthesis* (Louisville: Westminster John Knox Press, 2013), 3-12.

¹⁸⁵ Bierma, "Bronnen Heidelbergse Catechismus," 201. Cf. Gunnoe, "De Heidelbergse Catechismus in de theologische context van de Palts," 66-67.

¹⁸⁶ Vgl. Lyle D. Bierma, *The Theology of the Heidelberg Catechism: A Reformation Synthesis* (Louisville: Westminster John Knox Press, 2013), 12, 13-15. Hierna *Heidelberg Catechism*.

¹⁸⁷ Andreas Mühling, "De receptie van de Heidelbergse Catechismus in Duitsland en Zwitserland," in *Handboek Heidelbergse Catechismus*, 113.

‘door zijn Geest en Woord, in enigheid des waren geloofs’ vergadert (A. 54). Het geloof komt er dus wel degelijk aan te pas. Toch wordt principieel vanuit de gemeente gedacht.¹⁸⁸

De HC bespreekt de tucht direct na en in verband met het (heilig houden van het) Avondmaal (V. 82), en geeft het daarmee een *functioneel* karakter. Zij kan op grond van de HC geen doel in zichzelf worden, wat bij de NGB wel mogelijk is omdat de tucht daar een van de drie kenmerken is geworden.¹⁸⁹ Overigens gebruikt de HC het woord ‘tucht’ niet; men spreekt van de ‘sleutelen des hemelrijks’ waarvan de tweede sleutel die van de ‘Christelijke ban of uitsluiting’ is (V. 83). In de uitleg hoe die tweede sleutel gebruikt wordt (A. 85) valt het woord ‘tucht’ niet. De functie van deze tweede sleutel is zowel positief als negatief. Wat opvalt is dat de bespreking van de eerste sleutel in mineur eindigt: “[...] naar welk getuigenis des Evangelies God zal oordeelen, beide in dit en in het toekomstige leven” (A. 84). Dit terwijl de bespreking van de tweede sleutel eindigt met de mogelijkheid van en hoop op bekering: “[...] en wederom als lidmaten van Christus en zijn gemeente aangenomen, zoo wanneer zij waarachtige betering beloven en bewijzen” (A. 85). Hiermee wordt m.i. aangegeven dat de tucht principieel een *redmiddel* is.¹⁹⁰

4.4.4: Procedure

A. 85 geeft een beknopte procedure. Eerst moet er verscheidene keren broederlijke vermaning zijn. De tekst bevat een verwijzing naar Mattheüs 18.¹⁹¹ Daarna moet de gemeente, *of degenen, die van de gemeente daartoe verordineerd zijn*, er kennis van krijgen. Ik merk hierbij op dat de HC onderscheid maakt tussen gemeente en kerkenraad. Het *Schatboek*, een geschrift met aantekeningen bij Ursinus’ colleges die na zijn dood zijn verwerkt,¹⁹² geeft een interessante ontwikkeling weer. Hij – of zijn leerling(en) – zet een isgelijktteken tussen kerkenraad en gemeente,¹⁹³ wat de HC nadrukkelijk niet doet. Het tweesporenbeleid van de HC heeft blijkbaar niet lang stand gehouden.

In ieder geval is het de functie dat gemeente of de daartoe aangestelde personen uit de gemeente de broeder gaan vermanen en, bij geen gehoor na meerdere vermaningen, hen uitsluiten van de sacramenten, waarmee hier de excommunicatie wordt bedoeld. Of bij de vermaningen die leiden tot de uitsluiting de gemeente ook een rol heeft wordt niet gezegd. Enerzijds moet men dat m.i. niet verwachten in een belijdenisgeschrift. Anderzijds doet de HC het, zij het in een tussenzin, *wel* als het gaat om broederlijk vermaan. Dan had het even verder toch ook in een tussenzin kunnen staan. Kortom, hoewel er ruimte is om in die kerkelijke vermaningen een taak aan de gemeente toe te schrijven, moet ik vaststellen dat het er niet *staat*.

¹⁸⁸ Cf. Rohls, *Reformed Confessions*, 167.

¹⁸⁹ De Jong wees mij erop dat dit laatste in GK(v)-kringen nogal eens gebeurde, met hun nadruk op het ‘ware kerk’-zijn.

¹⁹⁰ Vgl. J.D.Th. Wassenaar, “Zondag 30c en 31,” in *Kennen en vertrouwen: Handreiking bij de prediking van de Heidelbergse Catechismus*, red. J.H. van de Bank e.a. (Zoetermeer: Boekencentrum, 1993), 271 die ook deze verklaring aanhangt.

¹⁹¹ Uitgave 1563, facsimile van inventarisnummer E oct. 1385 rar. uit de Universiteitsbibliotheek Utrecht. Facsimile uitgave te Franeker: Van Wijnen, 2013.

¹⁹² Huijgen e.a., “Woord vooraf,” 11. Van belang hierbij is uitgangspunt dat Ursinus een belangrijke rol in het redactieteam speelde, zie Lyle D. Bierma & Charles D. Gunnoe, “Auteurschap van de Heidelbergse Catechismus,” in *Handboek Heidelbergse Catechismus*, 73, 80.

¹⁹³ Vgl. David Pareus, *Het Schatboek der verklaringen van de Heidelbergse Catechismus uit de Latijnse lessen van Zacharias Ursinus II*, vert. Festus Hommius, hert. J. van der Haar (Houten: Den Hertog, 1989²), 174, 188.

4.4.5: Waarnemingen

Het spreken van de HC over de tucht is, evenals de NGB, beperkt maar met dit verschil dat de tucht in de HC functioneel is. Het geconstateerde aanvankelijke tweesporenbeleid is reeds spoedig beslist ten gunste van de kerkenraad. Procedureel biedt de HC meer aanknopingspunten dan de NGB en begint hij duidelijk bij de broederlijke vermaning.

4.5: FB

4.5.1: Inleiding

De oorsprong van het 'Formulier van de Ban of uitsluiting uit de gemeente van Christus'¹⁹⁴ gaat terug tot voor 1581. Toen werd namelijk op de Synode van Middelburg besloten uit verschillende formulieren een keuze te maken.¹⁹⁵ Van 't Spijkers weergave van de acta maakt duidelijk dat het reeds op de Synode van Dordt 1578 besproken moet zijn, want de kwestie wordt in de acta besproken als 'particuliere vraag'. Die zijn overgebracht uit de besluiten van 1578. Verdere informatie ontbreekt echter.¹⁹⁶ Blijkbaar waren er al verschillende formulieren in omloop.¹⁹⁷ Volgens Lekkerkerker moet de basis gezocht worden in de Londense gemeente van Micron.¹⁹⁸ De synode van 's-Gravenhage 1586 komt met een formulier dat op bepaalde punten verschilt van '1581'. Lekkerkerker noemt niet de reden voor deze wijziging; evenmin staat het in de Acta. Wel is zeker dat een van de ter synode gedeputeerden een instructie had waarin gesteld dat het toenmalige formulier 'bij velen niet practicabel en is'.¹⁹⁹ Het lijkt erop dat men het formulier om onbekende reden(en) niet bruikbaar vond.²⁰⁰ Zekere uitspraken hieromtrent kunnen tot nog toe daarom niet gedaan worden.

4.5.2: De plaats van het formulier in het afsnijdingsproces

Wanneer dit formulier gebruikt wordt is de gemeente reeds overgegaan tot de afsnijding. Daar gaat echter nog een proces aan vooraf.²⁰¹ Omwille van de helderheid is het goed om dit hier kort even te schetsen. Ik volg hierbij de lezing van gereformeerd kerkrecht deskundige Rutgers. Hij onderscheidt

¹⁹⁴ *Dienstboek, een proeve, deel II: Leven – zegen – gemeenschap* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2004), 382-385.

¹⁹⁵ W. van 't Spijker, "De acta van de synode van Middelburg (1581)," in *De nationale synode te Middelburg in 1581: Calvinisme in opbouw in de noordelijke en zuidelijke Nederlanden*, red. J.P. van Dooren (z.p: Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, 1981), 103.

¹⁹⁶ Van 't Spijker, "De acta," 98, 125.

¹⁹⁷ Vgl. A.F.N. Lekkerkerker, *Kanttekeningen bij het hervormde dienstboek IV: Openbare belijdenis, opzicht en tucht, ambt en bediening* ('s-Gravenhage: Boekencentrum, 1956), 78-79. Aantoonbaar onjuist is dus de stelling van J.G. Woelderink, "Het Doopsformulier," *De Waarheidsvriend* 28, no. 4 (24 december 1936), 32, https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:Waarheidsvriend,19361224:newsml_5b5b7169b6b98fedeb18090b48efc5c0 dat de formulieren 'hun ontstaan aan de Synode van 's-Gravenhage van 1586' danken, omdat 'de behoefte aan dergelijke formulieren' de synode deed besluiten tot opstelling.

¹⁹⁸ Lekkerkerker, *Kanttekeningen*, 79.

¹⁹⁹ F.L. Rutgers, *Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw* ('s-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1889), 546. Ik vond dit bevestigd bij P. Biesterveld, *Het gereformeerde kerkboek*, herz. T. Hoekstra (z.p: Gereformeerd traktaatgenootschap 'Filippus', 1931), 232.

²⁰⁰ 'Practicabel' kan hier alleen maar betekenen 'bruikbaar'. *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, s.v. "Practicabel," geraadpleegd op 16 juni 2021, <https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M055742&lemma=practicabel&domein=0&co nc=true>.

²⁰¹ Omdat men in de GKN dit gemis voelde heeft men op de Synode van Arnhem 1930 de bewoording van de drie vermaningen – die het formulier veronderstelt maar niet expliciet noemt – vastgesteld. Biesterveld, *Het gereformeerde kerkboek*, 229 geeft deze weer.

tussen censuur en excommunicatie – dat laatste valt wel onder de censuur of tucht in bredere zin, maar niet onder tucht in engere zin. Eerst wordt censuur toegepast, hetgeen bestaat uit kerkelijke vermaningen en afhouding van het Avondmaal. Is na aanhoudend vermaan en afhouding *gebleken* dat dit niet werkt, dan gaat men over tot excommunicatie. Deze is dan weer onderverdeeld in drie vermaningen.²⁰² Deze zijn dus onderscheiden van de vermaningen die, hetzij kerkelijk hetzij privé, worden gedaan *voorafgaand* aan de fase van afsnijding.

4.5.3: Beknopte analyse van het FB

Het formulier veronderstelt eerdere vermaningen. Als het gaat om de kerkelijke vermaningen die onder de censuur vallen *kan* de gemeente subject van tucht zijn geweest, maar dat hoeft niet; dat hangt namelijk af van de aard der zonde. Bij de drie vermaningen die het formulier noemt is de gemeente wel betrokken; bij de eerste vermaning wordt zij opgeroepen voor de zondaar te bidden, vanaf de tweede vermaning wordt zij door het noemen van de naam in de gelegenheid gesteld – en tevens opgeroepen – de zondaar aan te spreken opdat hij zich zou bekeren. In de uiteindelijke afsnijding, zoals die met het FB plaatsvindt, is het wel weer de kerkenraad tegenover de gemeente. Er staat immers: “Daerom wy Dienaers ende voorstanders der Gemeente Gods alhier vergadert zijnde inden naem ende macht ons Heeren Jesu Christi/verclaren voor u allen [...]” Het gaat om een verklaring van het consistorie richting de gemeente dat een lidmaat wordt afgesneden. De gemeente is op dit moment toeschouwer. Die houding blijkt ook uit het steeds weerkerende ‘ulieden’, waarin toch grammaticaal gezien iets van afstand zit.

Is de zondaar eenmaal afgesneden, dan is daarmee de zaak niet afgedaan. Men probeert nog altijd de zondaar terug te krijgen, zij het dat men meer op afstand blijft staan. Ook in het gebed klinkt dit door: Niet alleen wordt gebeden om de bekering van de persoon, maar ook of de gemeente heilige ijver mag krijgen om de zondaar terecht te brengen.

Wat mij in het formulier opvalt is het geduld en de liefdevolle taal. Afsnijding is niet iets waar men zomaar toe overgaat; men is geduldig.²⁰³ Men spreekt van ‘grotere droefheid’ waarmee men meent te moeten overgaan tot de afsnijding van de zondaar. Opvallend is ook dat excommunicatie geen oordeel van de kerk is, maar iets waar zij volgens het formulier toe is gekomen naar het bevel van Christus en wat, volgens het gebed, vooral iets is dat men *ondergaat*. “Wy [...] bekennen wel verdient te hebben de droefheyte ende smerte die ons is *aengedaen* inde affsnijdinge [...]”²⁰⁴

4.5.4: Het FB in perspectief

Aangezien zowel ‘1581’ als Microns *Christlicke Ordinancien* licht kunnen werpen op ‘1586’ voer ik een vergelijking uit met zowel ‘1581’ als de *Ordinancien* van Micron. Ik begin met een vergelijking tussen ‘1581’ en ‘1586’.²⁰⁵ Er zijn zowel formele als inhoudelijke verschillen aan te wijzen. De meeste zijn echter voor deze scriptie niet relevant. *Wel* relevant is het verschil m.b.t. de taak van de gemeente. Deze is in ‘1586’ *iets* groter. Hoewel in zekere zin ‘1586’ de mijding nog wat sterker verwoordt – geen ‘onnoedighe conversatie’ (‘1581’) is in ‘1586’ geworden ‘dat ghy u niet en vermenght met hem’ –

²⁰² Rutgers, *Kerkelijke Adviezen II*, 288-289.

²⁰³ *Ibid.*, 302 stelt dat er in de praktijk lange periodes tussen de censuur en de excommunicatie zat, en ook tussen de eerste, tweede en derde fase van de excommunicatie. Zie ook Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht II*, 627.

²⁰⁴ *Cursivering van mij*.

²⁰⁵ Voor een weergave in transliteratie van ‘1586’, zie bijlage 1.

heeft '1586' wel de oproep de zondaar niet te houden als vijand, maar integendeel hem te vermanen zoals men bij een broeder doet.

Op zichzelf genomen heeft het formulier een liefdevolle en pastorale toon en geeft zij uiting van veel geduld. Ten opzichte van '1581' heeft zij zelfs een grotere rol voor de gemeente, zij het dat het verschil m.i. marginaal is. Toch is Lekkerkerker aanmerkelijk kritischer. Dit is omdat hij het formulier vergelijkt met Microns *Christlijke Ordinancien*. Hij merkt op dat de gemeente bij Micron veel nauwer betrokken is bij de afsnijding. Zonder haar toestemming kan het lid niet afgesneden worden.²⁰⁶ Bij die lezing is een vraagteken te zetten. Bij Micron is m.i. niet de gemeente soeverein, maar het Woord. Er staat: "Ist sake dan dat niemant voor desen gestelden dach der affsnydigen, *uit den woorde Gods*, eenich beletsel der selver voortbrengt [...]"²⁰⁷ De gemeente heeft weliswaar een middel dat '1586' niet heeft, maar dat middel heeft alleen kracht als het gebaseerd is op het Woord. Volgens mij kan zowel bij Micron als in '1586' de gemeente de afsnijding *alleen* voorkomen met een beroep op het Woord.²⁰⁸ Bij 'Micron' kan dit echter tevens door bijv. onomstotelijk aan te tonen dat de handeling van de af te snijden persoon geen zonde – en dus niet afsnijdenswaardig – is. Verder stelt Lekkerkerker dat door het inruimen van een ruime plaats in de eredienst voor de afsnijding en het laten plaatsvinden ervan in gebed de afsnijding in een nog liefdevoller sfeer komt te staan.²⁰⁹ M.i. is het punt van 'sfeer' het voornaamste bezwaar van Lekkerkerker tegen '1586'.²¹⁰ Is Lekkerkerker hier zelf echter niet vrij hard? Temeer omdat niet alles wat hij stelt juist is. Een gebed voor de bekering van de zondaar wordt, contra Lekkerkerker,²¹¹ wel degelijk uitgesproken, bijvoorbeeld in de woorden: "Geeft uwen zegen tot onse vermaninghe, ten eynde wy daer door oorsaeck moghen hebben ons weder te verblijden in den genen daer ober wy nu rouwe moeten dragen [...]". Anders dan door de terugkeer van de afgesneden broeder of zuster (vgl. Lukas 15:24) kan dit verblijden m.i. niet plaatsvinden. Ook merkt Lekkerkerker niet op dat Micron veel minder tijd laat zitten tussen de kerkelijke vermaningen en de afsnijding. Waar in de Gereformeerde Kerk soms jaren tussen vermaning en afsnijding kon zitten, is dit bij Micron veel korter.²¹² Het is in ieder geval geen zaak van lange adem.

4.5.5: Waarnemingen

Vergeleken met het oudere formulier is in '1586' de taak van de gemeente iets groter geworden, maar alsnog niet *wezenlijk*; dit geldt evenzeer voor Microns *Christlicke Ordinancien*. De gemeente is een hulp van de kerkenraad, maar uiteindelijk beslist laatstgenoemde en *niet* de gemeente over de afsnijding en maakt zij dit *bekend* aan de gemeente. De gemeente is geen *soeverein* subject van tucht. De taak van de gemeente in '1586' en de *Christlicke Ordinancien* is vergelijkbaar qua aard en omvang. Mede daarom betwijfel ik de juistheid van de stelling van Lekkerkerker dat de *Christlicke Ordinancien* liefdevoller en pastoraler zou zijn dan '1586'. Het trekkende karakter van de tucht komt in beide documenten naar voren.

²⁰⁶ Lekkerkerker, *Kanttekeningen*, 76.

²⁰⁷ Marten Micron, *De Christlicke Ordinancien* (Emden: z.u., 1560), 147.

²⁰⁸ Vergelijk hoofdstuk 3.4.2, het 'gegronde bezwaar' bij Bouwman.

²⁰⁹ Vgl. Lekkerkerker, *Kanttekeningen*, 76-79.

²¹⁰ Vgl. *Ibid.*, 77 waar hij zegt: "Wij missen hier [in het convent van Wezel en de daaropvolgende uitspraken m.b.t. de tucht, EdW] de zachtzinnigheid, de vriendelijkheid, de matiging, waarop Calvijn in de 'Institutie' aandringt."

²¹¹ *Ibid.*, 80.

²¹² Vgl. Micron, *De Christlicke Ordinancien*, 130-131, 147.

4.6: DKO

4.6.1: Inleiding

De DKO introduceer ik voornamelijk aan de hand van het *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*. Daarnaast maak ik zelf de vergelijking met diverse kerkordes en werk ik lijnen uit het *Handboek* wat verder uit. Ook maak ik gebruik van het werk van Van 't Spijker m.b.t. de acta van de synode van Middelburg.

4.6.2: Achtergrond

Naast de theologische twist tussen Remonstranten en Contra-Remonstranten moest op de Dordtse Synode ook zaken als de kerkorde geregeld worden. Daarbij nam men de Haagse Kerkorde als uitgangspunt door hem artikelsgewijs voor te lezen en dan te bespreken. Daaruit blijkt reeds dat men niet van zins was een compleet nieuwe kerkorde te schrijven.²¹³ Het duidelijkst wordt dit m.i. echter door ze eenvoudigweg naast elkaar te leggen. Ik noem de artikelen van de DKO met de Haagse nummering tussen haakjes: 71 (64), 72 (65), 73 (66), 74 (67), 75 (68), 76 (69), 77 (70), 78 (71), 79 (72),²¹⁴ 80 (73), 81 (74). De conclusie is dat in de ogen van de Dordtse Synode de kerkorde van 1586 blijkbaar zeer geslaagd was als het gaat om de tucht.²¹⁵ De verschillen tussen de kerkorde van Emden (1571) en Den Haag (1586) zijn veel groter. Middelburg speelde daarin een beslissende rol.²¹⁶ Toch is bij alle verschil Emden als grondlegger te beschouwen van de DKO.²¹⁷

4.6.3: Analyse in het licht van Emden

Het is om deze reden dat ik ervoor kies Dordt *eerst* en uitgebreid te benaderen vanuit Emden op die onderdelen die betrekking hebben op de gemeente als subject van tucht. Wat zijn de wijzigingen? Het moet echter blijven bij vaststellingen, aangezien in de acta van de synode van Middelburg, de synode die in deze kwestie centraal staat, voor zover ik kon nagaan niet is opgenomen waarom men tot wijzigingen is gekomen.

Zowel Emden (art. 25) als Dordt²¹⁸ (art. 71) zetten in met de bepaling dat er onderscheid is tussen de wereldlijke en de kerkelijke straf, hoewel Emden dit niet heel duidelijk doet. Wel is een verschil dat Emden hierbij vermeldt dat deze kerkelijke straf vooral 'der Dienaren des Woorts ampt' is, waarbij de ouderlingen eventueel een rol mogen spelen. Dit is wellicht een restant van de gedachte uit de CG die een centrale rol voor het predikantsambt kent. Het schrappen biedt meer ruimte voor de gemeente als subject van tucht. Artikel 72 DKO komt vrijwel ongewijzigd uit Emden (art. 27); de regel uit Mattheüs 18 moet onderhouden worden. Hier is in de DKO het gemeentelid *subject* in de tucht – tot op zekere hoogte. Als – automatisch - gevolg van bovenstaande is de inzet van Dordt anders geworden dan Emden; zij zet in bij de gemeente als subject, terwijl Emden, hoewel zij Mattheüs 18 ook noemt, toch inzet bij het ambt. Ook artikel 73 DKO is overgenomen uit Emden (art. 27), maar wel zonder de uitzonderingsbepaling dat bepaalde zonden direct openbaar gemaakt moeten worden.

²¹³ J.T. van den Berg, "De synode van Dordrecht en de Dordtse Kerkorde," in *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, 163.

²¹⁴ De DKO heeft bij 'Dienaars' t.o.v. de Haagse nog de toevoeging 'des Goddelijcken woorts'.

²¹⁵ Van den Berg, "De synode van Dordrecht en de Dordtse Kerkorde," 163. Overigens voert hij deze vergelijking niet consequent door.

²¹⁶ Vgl. Van 't Spijker, "De acta," 64.

²¹⁷ Vgl. Van den Berg, "De synode van Dordrecht en de Dordtse Kerkorde," 169.

²¹⁸ De synode uit Dordt van 1578 noem ik 'Dordt 1578', zonder deze toevoeging bedoel ik de Synode van Dordt 1618/1619.

Daarmee wordt het onderscheid tussen ‘heimelijke’ en ‘openbare’ zonden sterker gehandhaafd; een zonde die ‘heimelijk’ gedaan is *blijft* in principe ook geheim. Van het 74^e artikel DKO geldt ook dat zij bijna letterlijk uit Emden (art. 28) komt. In Emden spreekt men echter van een ‘consistorie’, in Dordt en Den Haag (art. 67) van de ‘Kercken-Raet’. Dat deed men overigens al zo vroeg als Dordt 1578 (art. 94), wellicht nog eerder.²¹⁹ Uiteindelijk bestaat er geen verschil tussen Emden, Den Haag en Dordt: De uitoefening van middelen van tucht is voorbehouden aan predikant(en) en ouderlingen (vgl. art. 16 DKO). Art. 75 DKO is tevens nagenoeg geheel uit Emden (art. 29) afkomstig. Art. 76 DKO heeft t.o.v. Emden (art. 30) o.a. de toevoeging dat iemand niet mag worden afgesneden zonder het advies van de classis. Daarin komt m.i. tot uitdrukking dat tucht een zaak van *heel* de kerk is. Art. 77 DKO en Den Haag (art. 70) komen qua strekking geheel overeen met Emden (art. 31), met het verschil dat in Emden veel nadrukkelijker wordt uiteengezet hoe de gemeente zich moet verhouden tegenover de afgesneden zondaar. De verklaring voor de inkorting ligt m.i. in het feit dat in Emden het formulier nog niet bestond, maar vanaf 1581 wel. Daarom verwijst reeds Middelburg (art. 62) naar ‘de forme bij der Ghemeijnte aenghenomen.’

In vergelijking tot Emden kan reeds het volgende worden geconcludeerd. Ten eerste heeft Dordt de procedure op diverse punten verhelderd door uitzonderingsbepalingen te wijzigen. Uitzonderingen maken immers de zaak altijd ingewikkelder, ook omdat blijft staan dat de criteria – bv. wat is heimelijk, wat is openbaar, wat is grof – niet strak gedefinieerd worden. Ook Dordt blijft in dit opzicht echter vaak onhelder. Door in te zetten met de functie van het gemeentelid in plaats van de taak van de predikant komt er in Dordt meer nadruk op te liggen op de gemeente als *subject* van tucht. Wel blijft ook hier de uitoefening van tuchtmiddelen voorbehouden aan predikant(en) en ouderlingen. Van afsnijding en verzoening heeft men gezegd dat dit zaken zijn die het geheel van de kerk aangaan en dus niet door één kerkenraad beslist mogen worden.

4.6.4: De procedure in de DKO

Na deze vergelijking richt ik mij nu specifiek op de DKO. Welke procedure(s) hanteert zij m.b.t. de tucht? Aan de hand van een schema heb ik dit inzichtelijk gemaakt (bijlage 2). Eerst analyseer ik deze procedures en geef daarover de bevindingen. Daarna werk ik toe naar een conclusie en richt ik mij vooral op de onderliggende vraag: Houdt de gemeente als subject van tucht stand? Waar mogelijk vergelijk ik met diverse kerkrecht deskundigen, te weten Bouwman, Rutgers en Boele-Noort. De eerste twee komen uit het tijdperk dat de tucht nog stevig functioneerde in de GKN. Zij zijn gepokt en gemazeld door de praktijk. Boele-Noort MA is afgestudeerd in het kerkrecht, werkt momenteel aan een promotiestudie naar ‘de hedendaagse toepassing van de kerkelijke tucht in kerken van gereformeerd belijden’²²⁰ en schreef mee aan het *Handboek Gereformeerd Kerkrecht* over de beginselen en procedures van tucht. Zij is daarmee een recente stem en kon gebruikmaken van

²¹⁹ Het cruciale verschilpunt is dat in de kerkenraad, volgens de NGB, ook de diakenen zitting hebben. Hierin zit een onduidelijkheid in de protestantse ambtsstructuur. Omdat de artikelen van Wezel 1568 stellen dat de kerkenraad bestaat uit predikant en ouderlingen, terwijl dit niet spoort met de NGB, beslist Emden in lijn met de NGB. Dordt 1574 verduidelijkt dit nog eens. Maar Dordt 1618-1619 beslist uiteindelijk dat de kerkenraad bestaat uit predikant en ouderlingen (art. 37), aldus D. Quant & H.J. Selderhuis, “De kerkenraad,” in *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, 285-286. Hun analyse is op zich juist behalve dat men opnieuw niet ziet dat reeds Den Haag (art. 34) dit zo heeft bepaald. Opnieuw geldt dat Dordt 1619 in dit opzicht ‘slechts’ de codificatie is van Den Haag.

²²⁰ “Over de TUA: Docenten/overige medewerkers,” Theologische Universiteit Apeldoorn, geraadpleegd op juni 2021, <https://www.tua.nl/nl/t-e-boele-noort-ma>.

recente(re) literatuur. Bovendien staat zij naar mijn idee iets verder van de DKO af en kan daarmee een waardevolle correctie op Bouwman en Rutgers vormen.

De DKO kent twee routes of *procedures* m.b.t. de tucht. De eerste is de 'volledige route'. Er is een zonde gedaan in een privé-situatie die is waargenomen door een getuige waarna deze, indien medegemeentelid, vermaant (art. 72). Wanneer deze vermaning wordt verworpen, komt de getuige nog eens met twee of drie andere personen (art. 74) – *getuigen* (art. 73) – die de zondaar in liefde vermanen (art. 74).²²¹

Worden deze vermaningen ook verworpen, dan dient de eerste getuige de zaak te melden bij de kerkenraad. Hij neemt het dan verder over (art. 74). Overigens laat de DKO ook ruimte voor de kerkenraad om zelf zaken ter hand te nemen. De kerkenraad vermaant de zondaar (art. 75). Verwerpt deze de vermaning dan volgt er nog een (art. 75, 76). Wordt ook deze verworpen dan kan – maar dat kan ook op een later moment bij nog meer vermaningen – de kerkenraad overgaan tot afhouding van het Avondmaal (art. 76). Daarmee sluit ook de mogelijkheid om niet-openbaar verzoening te doen (art. 75). De zonde is immers openbaar geworden en er is sprake van verachting van kerkelijke vermaningen. De kerkenraad kan met afhouden en vermanen nog tot onbepaalde tijd voortgaan. Uiteindelijk komt men dan tot de afsnijding in drie stappen (art. 77). De rol van de gemeente is daarin om de zondaar aan te spreken opdat hij zich bekeert. Zij wordt feitelijk een verlengstuk van de kerkenraad.

Komt de zonde bij de kerkenraad *omdat* hij naar aard openbaar is, dan is er geen mogelijkheid tot privé-verzoening. Op termijn, waarvoor geen richtlijn in de DKO wordt gegeven, zal men overgaan tot (de fase van) afsnijding of excommunicatie (art. 77) indien de zondaar volhardt in zijn zonde. Dit is de tweede route; deze verloopt hetzelfde als de eerste maar is een stuk korter. Het 'heimelijk vermaan' is hier namelijk niet aan de orde omdat de zonde openbaar is.

In het geheel van de procedure zijn diverse onhelderheden. Zo is bijvoorbeeld geen procesvorm voorgeschreven. Ook is niet helder of kerkelijke tucht altijd begint met vermaning *en* afhouding van het Avondmaal. Bouwman meent van wel,²²² maar art. 76 DKO zegt: "Soo wie *hartneckelijck* de vermaninghe des Kercken-Raets verwerpt [...]" Daar zit m.i. iets in van 'bij voortduur'. Dit lijkt gestaafd te worden door het feit dat er anders geen verschil zou zijn met de direct daarop volgende omschreven situatie: 'Item die een openbare ofte andesins een grove sonde ghedaen heeft'. Volgens mij is de bepaling dat bij een openbare of grove zonde een kerkelijke vermaning én afhouding van het HA volgt, maar bij een niet-openbare of niet-grove zonde dit pas later volgt.²²³ Daarbij moet bedacht worden dat niet de zonde maar de hardnekkige volharding in die zonde de reden tot tuchtmaatregelen en uiteindelijk tot afsnijding zijn.²²⁴ Verder is er onhelderheid in de criteria.

²²¹ Hierin zit in beide artikelen samengenomen een onhelderheid. Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht II*, 618 gaat aan het verschil voorbij en T.E. Boele-Noort, "Beginselen en procedures van tucht," in *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, 390, 396 gebruikt beide termen.

²²² *Ibid.*, 623.

²²³ Vgl. Boele-Noort, "Beginselen en procedures van tucht," 396.

²²⁴ Het formulier zegt: "Omdat hij dan zijn overtreding, in haarzelf [al, EdW] niet klein zijnde, *door hardnekkigheid* dagelijks nog groter maakt [...]" Niet de zonde, maar *dat hij zich niet bekeert van zijn zonde* is de reden tot afsnijding. Vgl. Rutgers, *Verklaring van de Kerkenordening*, 37.

Wanneer is iets ‘heymelijck’ en wanneer ‘openbaar’?²²⁵ Hoeveel kerkelijke vermaningen er moeten zijn is ook niet gespecificeerd, noch welke zonden tuchtwaardig zijn. Nu is dat laatste ook zeer lastig te bepalen, maar waarom kon het in art. 80 DKO *wel*? De bepaling is er wel, maar de plaatsing is ongelukkig. Het zorgt wel voor verschil in tuchtprocedures in de verschillende gemeentes.²²⁶ Tevens wordt voor de gemeente niet helder wanneer zij in zou moeten grijpen, noch voor het individuele lid. Ook is ‘hardnekkig’ een breed begrip. Gaat het om aanhoudende verwerping van de kerkelijke vermaning?²²⁷ Of kan het ook wijzen op de intensiteit van de afwijzing?²²⁸ Het ‘beginsel der kerkelijke tucht’ wordt onvoldoende uitgewerkt.

4.6.5: Waarnemingen

Door in te zetten met de functie van het gemeentelid in plaats van de taak van de predikant verschuift *aanvankelijk* de nadruk richting de gemeente als subject van tucht. In de ‘tweede route’ speelt het gemeentelid echter geen (noemenswaardige) rol –op zijn hoogst maakt het melding van de zonde aan de kerkenraad. ‘Op zijn hoogst’, want art. 76 laat ook ruimte voor de interpretatie dat de kerkenraad dit zelf oppakt. Ook moet hier genoemd dat wegens het nalaten van de specificatie wat zondig is de gemeente als subject van tucht onbedoeld in het gedrang komt. Het ‘beginsel der kerkelijke tucht’ wordt wel genoemd maar niet zodanig uitgewerkt dat het kan functioneren. Als ik daarbij in ogenschouw neem dat ook in de DKO de uitoefening van tuchtmiddelen voorbehouden is aan predikant(en) en ouderlingen en in de afsnijding de gemeente wel een ondersteunende, maar niet een beslissende rol heeft, dan meen ik te moeten concluderen dat de gemeente als subject van tucht weinig functioneert.

4.7: HKO’51 en PKO

4.7.1: Inleiding

Om de HKO in te leiden maak ik voornamelijk gebruik van *Commissie voor de Kerkorde* van Balke en Oostenbrink-Evers. Zij geven een zeer uitgebreid overzicht van wat de commissie die de kerkorde in ontwerp heeft geschreven, heeft besproken. Ik bespreek de PKO in hetzelfde hoofdstuk omdat tussen PKO en HKO veel overeenkomsten zijn. Ik volg hier dus dezelfde methode wat betreft het vergelijken als in het vorige hoofdstuk rondom de DKO. De PKO is namelijk sterk vergelijkbaar met de HKO en is geschoeid op hervormde, en niet op gereformeerde leest.²²⁹ Om de oorsprong van de PKO te beschrijven baseer ik mij op Wallets *Theologische verantwoording* en het *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*. De keuze voor Walleet is omdat hij betrokken is geweest bij de totstandkoming van de PKO. De keuze voor het *Handboek* is omdat Boele-Noort de PKO plaatst in het licht van *gereformeerd kerkrecht* zoals dat is vormgegeven in de DKO en haar bespreking derhalve meer aansluit bij de thematiek van deze scriptie. Het spreekt voor zich dat de inleiding van de PKO aanmerkelijk korter is,

²²⁵ Vgl. Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht II*, 619 en vooral Rutgers, *Verklaring van de Kerkenordening*, 42-44 die de moeilijkheid van de definiëring laat zien van wat heimelijk en openbaar is. Hij noemt de synodes van Emden en Middelburg die allebei vragen kregen over de definities maar zich er uiteindelijk niet aan waagden al te concrete uitspraken te doen.

²²⁶ Rutgers *Kerkelijke Adviezen* maken dit inzichtelijk.

²²⁷ Rutgers, *Kerkelijke Adviezen II*, 288-289.

²²⁸ Nauta, *Verklaring van de Kerkorde*, 382.

²²⁹ Vgl. B. Walleet, “Theologische verantwoording,” in *De toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, red. P. van den Heuvel (Zoetermeer: Boekencentrum, 2004), 16. Evenzo Koffeman, *Het goed recht van de kerk*, 22 en K.W. de Jong en G. van den Brink, “Het verbroken achten van de gemeenschap met gemeente en kerk: De meest verstrekkende tuchtmaatregel van de Protestantse Kerk in Nederland,” *NTKR* 12, no. 1 (oktober 2018): 14, DOI 10.7590/ntkr_2018_001

daar hij de HKO en zijn voorgeschiedenis veronderstelt. In de analyse van de beide documenten wordt het uitgangspunt de PKO omdat hij sinds 2004 de vigerende kerkorde is in plaats van de HKO; slechts daar waar de HKO afwijkt *en* het zinvol is deze afwijking te benoemen komt hij aan de orde.

4.7.2: Oorsprong

4.7.2.1: HKO

Tot en met de invoering van de HKO in 1951 heerste er, zij het sinds 1843 en 1852 behoorlijk gewijzigd,²³⁰ het Algemeen Reglement van 1816. De katalysator om tot vernieuwing te komen bleek uiteindelijk de oorlog. In deze voor ons land benauwde periode werd ook de NHK tot spreken gedrongen. Toen werd ook zichtbaar dat de kerk in de structuren van 1816 niet kon spreken, laat staan belijgend.²³¹ Reorganisatie bleek nodig en de eerste stappen hiertoe werden gezet. De *Commissie voor de Kerkorde* werd benoemd door de nationale synode van 1945. Zij stelden een kerkorde op die uiteindelijk op 7 december 1950 werd aangenomen en per 1 mei 1951 in werking trad.²³²

In Wagenaars ‘bouwplan’ stond reeds een artikel over de tucht, uitgesplitst in belijdenis en levenswandel.²³³ Van meet af aan lijkt daarmee de koers te zijn gezet: Het artikel over tucht zou er komen. Tegen levenstucht was eigenlijk niemand, en tegen leertucht alleen de vrijzinnigen De Vos en Boonstra.²³⁴ Van Ruler verwoordt het later zo: “Hoezeer voor deze suggestie [om van alle tuchttoefening eenvoudig af te zien] ook alle aanleiding is, zij is een *menselijke* en *wereldse* gedachte, en de kerk heeft een *goddelijke* en *eschatologische* roeping.”²³⁵ Als aanleidingen om van tucht af te zien denkt Van Ruler hier allereerst aan de ‘schrikbarende verwording van waarachtige gereformeerd-katholieke tuchttoefening in onze zusterkerk’,²³⁶ doelend op de afzetting van Geelkerken door de synode van Assen in 1926, en verder de ‘radikale ontkerstening van onze samenleving’.²³⁷ Toch achtte men uitoefening van tucht het gehoor geven aan de roeping van de kerk.

Het bleef betrekkelijk stil tot in 1989. Toen werd in de hogere vergaderingen ineens weer over de tucht gesproken. Aanleiding was dat de synode ‘maatregelen van kerkelijke tucht vanwege homoseksuele geaardheid en leefwijze van de hand’ wees. Later werd dit besluit teruggebracht tot

²³⁰ W.J. van Gent, “Kerkrecht in de negentiende eeuw,” in *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, 176 en W. Balke & H. Oostenbrink-Evers, *De commissie voor de kerkorde (1945-1950): bouwplan, agendastukken en notulen van de vergaderingen ter voorbereiding van de nieuwe kerkorde (1951) van de Nederlandse Hervormde Kerk* (Zoetermeer: Boekencentrum, 1993), xix. Hierna af te korten als *Commissie Kerkorde*.

²³¹ Balke & Oostenbrink-Evers, *Commissie kerkorde*, xxii.

²³² *Ibid.*, xxxv.

²³³ *Ibid.*, lv-lvi.

²³⁴ Vgl. *Ibid.*, 438-441. Boonstra was overigens op de vergadering waarvan Oostenbrink-Evers de notulen geeft niet aanwezig, maar stond op hetzelfde standpunt, cf. xxix.

²³⁵ A.A. van Ruler, *De belijdende kerk in de nieuwe kerkorde* (Nijkerk: Callenbach, 1948), 49.

²³⁶ Vgl. Van Ruler, *De belijdende kerk in de nieuwe kerkorde*, 35.

²³⁷ *Ibid.*, 48.

een appèl.²³⁸ Kortom, als het dan een keer over de tucht gaat wordt er juist gepleit voor *minder* tucht in plaats van *meer*.²³⁹

4.7.2.2: PKO

In 1990 besloten de NHK, de GKN en de ELK in het SoW-proces de weg van het kerkrecht te gaan en zo in één keer de grondstructuren van de nieuwe kerk duidelijk te krijgen. Daarbij gaf men nadrukkelijk primaat aan de hervormde kerkorde en zocht men van daaruit naar incorporatie van gereformeerde en lutherse elementen, omdat de hervormde kerk inmiddels de langste ervaring had met diversiteit – hetgeen immers kenmerkend zou worden voor de nieuwe kerk.²⁴⁰ De PKO is dan ook m.i. een voortzetting van de HKO te noemen met op verscheidene plaatsen incorporatie van de GKO en LKO.²⁴¹ Een voorbeeld van die incorporatie is de keuze voor een classis ten gunste van de oude hervormde provinciale kerkvergadering.²⁴² Wel is deze structuur op 1 mei 2018 aanmerkelijk uitgedund.²⁴³

4.7.3: Analyse

De PKO bestaat uit een ‘grondwet’, de Romeinse artikelen, en de ‘praktische uitwerking’ ervan, de ordinanties.²⁴⁴ Beide onderdelen zullen m.b.t. het opzicht aan de orde komen. Als doel van het opzicht wordt de reeds genoemde drieslag van Calvijn genoemd (art. XII-1).²⁴⁵ Dit opzicht is de tucht in *bredere zin*; er zijn ook middelen van kerkelijke tucht – tucht in *engere zin*. Deze middelen wil men zo lang mogelijk achterwege laten (art. XII-7).

In het vervolg wil ik letten op drie kwesties die voor dit onderzoek van belang zijn: Ten eerste of het omzien naar elkaar tucht is. Vervolgens let ik op de procedure en vooral of en hoe daarin de gemeente subject van tucht is. Ten derde bespreek ik de zogenaamde commissiekwestie, voor dit onderzoek van belang omdat dit raakt aan de tucht als gemeentelijke aangelegenheid.

4.7.3.1 Omzien naar elkaar als tucht

Als principiële ‘noot vooraf’ worden in de PKO de leden van de gemeente opgeroepen naar elkaar om te zien (art. XII-2). Dit kan echter strikt genomen *geen* opzicht of tucht zijn. Dit ‘omzien naar elkaar’ (art. XII-2) is namelijk onderscheiden van de ‘pastorale’ samenspreking en vermaan (art. XII-5). Bovendien maken ord. 10-6-3 en 10-7-1 ondubbelzinnig duidelijk dat het opzicht een taak is van het consistorie, dat de middelen van de kerkelijke tucht in handen heeft maar deze normaliter pas gebruikt nadat pastorale samenspreking en vermaan niet heeft geholpen. Dan kan het echter niet anders of art. XII-5 beperkt het opzicht eveneens tot de predikant en ouderlingen – anders zijn ord.

²³⁸ P. van den Heuvel, *De Hervormde Kerkorde: Een praktische toelichting* (Zoetermeer: Boekencentrum, 1991), 158.

²³⁹ Dat dit ogenschijnlijk niet altijd op gaat wordt zichtbaar in het feit dat de PKN als geheel er fel op gebrand is om seksueel misbruik tegen te gaan. Dat lijkt echter ook samen te hangen met maatschappelijke normen en waarden. Homoseksualiteit is immers in den brede geaccepteerd – dus ook in de kerk – en seksueel misbruik juist niet – dus ook niet in de kerk. De samenhang tussen die twee lijkt een apart scriptieonderwerp waard.

²⁴⁰ Wallet, “Theologische verantwoording,” 16.

²⁴¹ Vgl. C. van den Broeke & J.T. van den Berg, “Ontwikkelingen in de twintigste en eenentwintigste eeuw,” in *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, 189.

²⁴² *Ibid.*, 191.

²⁴³ *Ibid.*, 192.

²⁴⁴ F. Tobias Bos en Leo J. Koffeman, “Inleiding,” in *Nieuwe toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, red. F. Tobias Bos & Leo J. Koffeman (Utrecht: KokBoekencentrum, 2019), 17.

²⁴⁵ Vgl. Klaas-Willem de Jong, “Oprichting,” in *Nieuwe toelichting op de kerkorde*, 291.

10-6-2 en art. XII-5 in tegenspraak met elkaar.²⁴⁶ De enige concrete taak die dan nog voor de gemeenteleden overblijft is het ‘pastoraal en liefdevol naar elkaar om te zien en elkaar op te bouwen in geloof, hoop en liefde’ (art. XII-2).

In ord. 10-1-2 lijkt dit ondervangen te worden: “Het opzicht dat door of in opdracht van de ambtelijke vergaderingen wordt uitgeoefend, laat onaangetast de roeping die op alle leden van de gemeente rust om naar elkaar om te zien, elkaar op te bouwen, elkaar de vergeving Gods aan te zeggen en zo nodig elkaar te vermanen en dit vermaan ter harte te nemen.” De formulering ‘laat onaangetast’ veroorzaakt echter meer problemen dan dat het oplost. Het geeft namelijk de indruk van een nevenschikking; naast opzicht is er ook nog een ‘omzien naar elkaar’. Aanvankelijk lijkt art. IV-2 uitkomst te bieden, dat stelt dat ieder lid van de gemeente geroepen en gerechtigd is tot vervulling van ‘de opdracht die Christus aan de gemeente gegeven heeft’. Blijkens art. IV-1 omvat deze opdracht o.a. de herderlijke zorg. Op basis van art. XX-2 HKO lees ik dat als ‘opzicht’. Maar ook dan blijft in de PKO de onduidelijkheid bestaan. Met art. IV-2 kan de prioriteit bij de gemeente worden gelegd, maar evengoed met art. IV-3 bij de kerkenraad. Ook is het begrip ‘leiding’ in art. IV-3 erg breed. In de toelichting op de Romeinse Artikelen hanteert Wallet een onderscheid tussen opzicht en ‘pastorale zorg’.²⁴⁷ Opzicht beschouwt hij als taak van ambtelijke vergaderingen.²⁴⁸ Ord. 8, over de missionaire, diaconale en pastorale arbeid van de gemeente, helpt in dit opzicht ook niet verder. Weliswaar wordt in ord. 8-1-1 met de gemeente ingezet, maar in ord. 8-1-2,3 komt direct de kerkenraad weer aan bod. Hij houdt toezicht (8-1-2) en is verantwoordelijk (8-1-3). Op basis hiervan lijkt het mij niet aannemelijk dat ordinantie 10-1 ineens heel anders zou moeten worden geïnterpreteerd. Dat had dan duidelijker gesteld moeten worden. In ord. 10-1-2 staat echter vrij duidelijk dat het opzicht ‘door of in opdracht van de ambtelijke vergaderingen wordt uitgeoefend’. Concluderend moet dan gezegd worden dat het omzien naar elkaar uit ord. 10-1-2 geen tucht is; het opzicht is een categorie die losstaat van de algemene roeping. Een extra komma in ord. 10-1-2 had in ieder geval uitsluitel over de leeswijze gegeven. Nu is het mogelijk om te lezen dat er ook opzicht is dat *niet* door ambtelijke vergaderingen wordt uitgevoerd, terwijl alle bovengenoemde artikelen en ordinantieteksten het tegenovergestelde laten zien.

Alles overziende is m.i. aannemelijk dat men wel bedoelt dat de gemeente actief op elkaar betrokken zou moeten zijn en naar elkaar omziet, waarvoor de term ‘opzicht’ gebruikt zou kunnen worden als ‘koepelwoord’, maar door ongelukkige formulering, bijvoorbeeld in ord. 10-7-1 en vooral in ord. 10-1-2, wordt dit vertroebeld. Helder is dat het uitoefenen van maatregelen van tucht is voorbehouden aan de ambtelijke vergaderingen of de daartoe door ambtsdragers aangestelde personen (ord. 10-1-2). Maar op welke wijze is de gemeente dan betrokken? De erfenis van de GKO (art. 107-1) met betrekking tot Mattheüs 18 is in de PKO namelijk grotendeels niet overgenomen. Misschien vond men dit reeds voldoende verwoord in ord. 10-1-2 PKO.²⁴⁹ Toch ligt dat m.i. niet op hetzelfde niveau. ‘Roeping’ (ord. 10-1-2) is weliswaar een theologisch sterk geladen begrip, maar het is kerkordelijk gezien geheel vrijblijvend.²⁵⁰ Er is geen kerkordelijke basis om een gemeentelid dat een klacht indient eerst te verplichten zelf met diegene waarover hij klaagt te spreken. De ‘Mattheüs 18-route’ – net als

²⁴⁶ Vgl. De Jong, “Opzicht,” 296 die ord. 10-6-2 betreft op de classicale vergadering.

²⁴⁷ Wallet, “Theologische verantwoording,” 61.

²⁴⁸ Ibid., 62.

²⁴⁹ Vgl. art. 73-74 DKO.

²⁵⁰ Vgl. De Jong, “Opzicht,” 292.

in de DKO de ‘eerste route’, tegenover een latere, strikt kerkelijke, ‘tweede route’ – wordt aanbevolen, maar niet verplicht en is zelfs strikt genomen geen onderdeel van de tuchtprocedure.

4.7.3.2: De procedure

De eerste stap in de procedure is wanneer *iemand* een beschuldiging inbrengt (ord. 10-10-1 en 10-10-4 sub b).²⁵¹ Bij gemeenteleden is het adres het consistorie (ord. 10-7-1). In de PKO kan dit in beginsel iedereen zijn.²⁵² De eerste reactie van het consistorie – ik beperk mij immers tot gemeenteleden – zal dan altijd er een van ‘pastorale samenspreking en vermaan’ zijn (ord. 10-6-2).²⁵³ Men kan bij gebrek aan onafhankelijkheid besluiten de zaak over te dragen aan het CCO (ord. 10-7-6).²⁵⁴ Deze gaat vervolgens ook allereerst over tot pastorale samenspreking en vermaan (ord. 10-6-2). Blijkt het gesprek niet te helpen, dan kan worden overgegaan tot maatregelen van tucht (ord. 10-9-6, 7, 9). De formulering is vrijblijvend; er *kan* – hoeft niet – worden overgegaan tot tucht. Deze procedure wordt beschreven in ord. 10-10 t/m 12. De zorgvuldigheid van de procedure valt op.²⁵⁵ Zij staat in contrast met de DKO, waar dit soort eisen der zorgvuldigheid niet genoemd worden. Bij die zorgvuldigheid hoort ook de mogelijkheid van beroep (ord. 10-11) en herziening (ord. 10-12). Aan de ene kant is dit noodzakelijk – kerkelijke rechtspraak moet dermate gedegen zijn dat een burgerlijke rechter niet onverhoopt tot een vernietiging van kerkelijk vonnis kan komen.²⁵⁶ Tegelijkertijd lees ik hierin ook een theologische lading. De tucht is altijd gericht op behoud en moet dan niet onnodig schaden. Gebeurt dat wel, dan moet de kerk *zichzelf* tot de orde kunnen roepen via de weg van beroep en herziening.

In deze procedure is m.i. ten dele iets zichtbaar van de gedachte dat de gemeente subject van tucht is. Enerzijds begint de procedure met een klacht; een (conglomeraat van) subject(en) laat zijn of hun stem horen. Tot op zekere hoogte is deze stap vergelijkbaar met art. 74 DKO. Tegelijk zijn er verschillen. Terwijl de taak van de gemeente in art. XII-2, hoe vaag ook vanwege de structurering en de dubbelzinnigheden wat betreft de verantwoordelijkheid van gemeente en kerkenraad, als dwingend wordt geformuleerd, is het indienen van een klacht vrijblijvend. Dat is een verschil met art. 74 DKO waar het toch wat dwingender wordt geformuleerd.²⁵⁷ Ten tweede biedt de PKO ruimte aan iedereen om een klacht in te brengen.²⁵⁸ Daarmee ontstaat echter ook ruimte voor niet-leden om subject van tucht te zijn. De vraag is echter of dat dan nog tucht mag heten, want hoe kan iemand die buiten de gemeente staat iemand terugtrekken tot de gemeente? Een andere verschuiving op het vlak van de gemeente als subject van tucht ligt in het afschrift dat de klager krijgt. In de HKO bestond die optie niet, met de gedachte dat aan de klager geen recht hoeft te worden gedaan. Hij kon

²⁵¹ Opvallend is dat de HKO zwijgt over wie een beschuldiging in kan brengen. De klager wordt nergens genoemd en komt ook in de verdere zaak niet aan de orde. Dat hij wel verondersteld wordt, blijkt duidelijk genoeg uit Van den Heuvel, *De Hervormde Kerkorde*, 164-165.

²⁵² *Ibid.*, 295.

²⁵³ *Ibid.*, 296.

²⁵⁴ *Ibid.*, 304. De onafhankelijkheid wordt in ord. 10-8-3 en 10-8-6 door de onherkiesbaarheid reeds gewaarborgd, en ontvangt in GR 11-8 nog eens andere waarborgen, van welke regelingen ook klager en beklagde gebruik kunnen maken om zich ervan te vergewissen dat het college onafhankelijk functioneert (GR 11-8-4,5).

²⁵⁵ Vgl. Van den Heuvel, *De Hervormde Kerkorde*, 157, 164.

²⁵⁶ Vgl. W.A. Zondag, “Kerkelijk recht en burgerlijk recht,” in *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, 56-57.

²⁵⁷ Sulx *sal* den Kercken-Raet aenghegheven worden, art. 74 DKO, cursivering van mij.

²⁵⁸ Hoewel dit niet expliciet uitgesloten wordt in de DKO, kan ik mij toch niet aan de indruk onttrekken dat dit niet tot de mogelijkheden behoort.

daarom ook niet in beroep gaan.²⁵⁹ In de PKO is dit gewijzigd; de klager krijgt een afschrift van het besluit (ord. 10-10-4 sub b) of melding, met redenen omkleed, van de beslissing niet over te gaan tot tuchtmaatregelen (ord. 10-10-5 sub b) en tevens het recht in hoger beroep te gaan (ord. 10-11-2).²⁶⁰ Dit geeft de procedure in de PKO meer het kader van een strafproces. Het waarborgt echter ook meer de mogelijkheid om werkelijk subject van tucht te zijn. Men kan op de hoogte blijven van de beslissingen en daarover de mening kenbaar maken. Tegelijkertijd moet ook gezegd dat dit proces zich wel heel sterk beperkt tot de beschuldigde en de beschuldiger; de gemeente als zodanig speelt nauwelijks meer een rol.

De laatste stap in de procedure die men eventueel *kan* zetten (ord. 10-9-9) is het 'uitspreken dat de gemeenschap van betrokkene met gemeente en kerk als verbroken wordt geacht'. Hierin valt een aantal zaken op in vergelijking met de HKO. De zes middelen van kerkelijke tucht worden in de HKO betrekkelijk zakelijk opgesomd (ord. 11-6-1), terwijl de PKO de afsnijding duidelijk laat uitkomen als afzonderlijk en uitzonderlijk middel door haar een aparte plaats te geven (ord. 10-9-6, 7 en 10-9-9). Ook laat de PKO (ord. 10-9-9) meer dan de HKO (ord. 11-6-1) uitkomen dat excommunicatie alleen kan plaatsvinden wanneer er reeds tuchtmaatregelen hebben gelopen tegen dezelfde zonde. Men kan niet onder tucht staan voor zonde A en wegens zonde B geëxcommuniceerd worden. Tot slot spreekt de HKO van 'uitsluiting' (ord. 11-6-1) en de PKO over 'de gemeenschap van betrokkene met gemeente en kerk verbroken achten.' (ord. 10-9-9) Het verschil is feitelijk niet groot, maar in de PKO komt meer uit dat men zichzelf heeft buitengesloten en automatisch wordt minder benadrukt dat de kerk het uitsluitende instituut is. Een laatste verschil m.b.t. de excommunicatie dat desalniettemin fundamenteel is, betreft het feit dat in de HKO het gebruik van een formulier is voorgeschreven (ord. 11-6-1) terwijl dit in de PKO niet zo is (ord. 10-9-9).

Over het geheel genomen is de lijn van de PKO wat zachter, zowel qua aanpak als qua formulering. Naast bovenstaande verschillen is bijvoorbeeld te noemen dat de HKO gedwongen afhouding van het Avondmaal kent (ord. 11-5-5), de PKO echter *nadrukkelijk* niet (ord. 10-9-3).

4.7.3.3: De commissiekwestie

Destijds was het in de HKO nieuw – en de PKO heeft dat overgenomen – dat men gebruik maakte van commissies of 'colleges'. "Zowel de classicale vergadering als de provinciale kerkvergadering doen dit opzicht houden door een commissie voor het opzicht, bestaande uit vijf leden, door haar [de respectievelijke vergaderingen, EdW] gekozen uit de predikanten en ouderlingen uit haar midden [...]" (HKO ord. 11-5-3, PKO ord. 10-7 en 8-1). In de huidige structuur is er een CCO (ord. 10-7-2) en een GCO (ord. 10-7-3). Opvallend is dat hier, voor zover ik kan nagaan, rondom '51 weinig over is gesproken en de motivatie tot deze stap niet zeker is.²⁶¹ Van den Heuvel en De Jong verbinden de

²⁵⁹ Van den Heuvel, *De Hervormde Kerkorde*, 164-165.

²⁶⁰ De Jong, "Opzicht," 301.

²⁶¹ Haitjema, *Nederlands Hervormd Kerkrecht*, 265-284 in zijn bespreking van het opzicht zwijgt erover, en ook de synode die in oktober 1949 de kerkorde in eerste lezing goedkeurde. Wel hadden enkelen bezwaar tegen het feit dat commissies konden beslissen zonder de ambtelijke vergadering en werd door een enkeling verplicht overleg met deze vergaderingen bepleit, maar uiteindelijk werd ord. 11-5 aanvaard, vgl. *Handelingen van de Generale Synode der Nederlandse Hervormde Kerk ten jare 1949, 's-Gravenhage 1950*, 276. Ook Van den Heuvel, *De Hervormde Kerkorde*, 158-159 noemt de commissies maar bespreekt de wijziging t.o.v. de gereformeerde traditie niet. Ook Boele-Noort, "Beginselen en procedures van tucht," 400-401 in de bespreking van de procedure in de PKN zwijgt over de colleges voor het opzicht, evenals H. Oostenbrink-Evers, *Beginselen en achtergrond van de kerkorde van 1951 van de Nederlandse Hervormde Kerk: Een kerkrechtelijk onderzoek naar de structuur van de Nederlandse Hervormde Kerk, zoals die werd ontworpen door de Commissie voor*

colleges met het principe van onafhankelijke rechtspraak.²⁶² Van Ruler beschouwde tuchtuitoefening door de plaatselijke gemeente als iets waaraan 'niet onbedenklijke' herinneringen aan de Doleantietijd aan kleefden.²⁶³ Of deze opvatting bijval vond en een rol speelde, is mij niet bekend.

Het opzicht over de leden blijft in beginsel rusten bij de kerkenraad. De HKO houdt dit vast, al kent zij al wel de commissies voor het opzicht.²⁶⁴ De PKO heeft dit principe hetzij gehandhaafd, hetzij verder doorgevoerd. Zij heeft weliswaar principieel het opzicht gelaten bij het consistorie wanneer het gaat om leden der kerk, maar zij kan geen beslissing tot tuchtmaatregelen nemen zonder het classicaal college voor het opzicht te horen (ord. 10-7-1). Naast dit basiscollege van predikant(en) en ouderlingen staan nog altijd de classicale colleges en het generale college voor het opzicht (ord. 10-7-2,3).

4.7.4: Waarnemingen

Hoewel het onderlinge omzien naar elkaar volgens de letter van de kerkorde geen tucht is en hier verbeteringen zouden kunnen en moeten worden doorgevoerd, kan men er m.i. niet omheen dat het wel in de lijn van de bedoeling van de PKO ligt dat men elkaar wederzijds aanspreekt. In die zin is er aandacht voor de gemeente als subject van tucht. Een concrete uitwerking blijft echter achterwege. Bovendien wordt de 'Mattheüs 18-route' wel aanbevolen, maar niet verplicht en daarmee komt de gemeente als subject van tucht toch wel wat in de verdrukking. Als het gaat om tuchtmaatregelen is de gemeente daar niet bij betrokken. Deze middelen zijn voorbehouden aan de colleges voor het opzicht. In dit verband is de gemeente duidelijk object van tucht en geen subject. Dit wordt in de PKO t.o.v. de DKO nog versterkt door de colleges voor het opzicht die verder bij de gemeente vandaan staan dan de kerkenraad. Hoewel hiermee de onafhankelijkheid van de rechtspraak meer wordt gegarandeerd, heb ik hierbij twee opmerkingen. Allereerst gaat het niet om rechtspraak, maar om tucht, d.i. om 'trekken'. Rechtspraak in de kerk moet daaraan dienstig zijn. Het tweede is dat hiermee hoe dan ook de gemeente als soeverein subject van tucht is uitgeschakeld, ook als het zo zou zijn dat de kerkenraad als vertegenwoordiging van de gemeente moet worden beschouwd. Mocht het, ondanks pastorale samenspreking en vermaan, toch komen tot een procedure dan zijn er momenten waarop de gemeente subject van tucht is. Dat is allereerst bij het moment van indienen van een beschuldiging. T.o.v. de HKO is het subject-zijn vermeerderd omdat de klager de uitspraak te horen krijgt en hiertegen ook eventueel in hoger beroep kan gaan. Tegelijk speelt de gemeente als geheel in dit proces geen rol; het geheel krijgt in de PKO het karakter van een individueel strafproces.

beginselen van Kerkorde (1942-1944) en de Commissie voor de Kerkorde (1945-1947) (Zoetermeer: Boekencentrum, 2000), 207-208. Het meest bevreemdend is nog wel dat kerkrecht deskundige P. van den Heuvel, "De kerkelijke rechtspraak," in *De kerk op orde? Vijftig jaar hervormd leven met de kerkorde van 1951*, red. W. Balke, A. van de Beek & J.D.Th. Wassenaar (Zoetermeer: Boekencentrum, 2001), 243 stelt dat onder het Algemeen Reglement de synode er alles aan deed om een al te juridisch karakter van tucht te voorkomen. 'Men wilde liever vasthouden aan het beginsel der broederlijke liefde en daarom aan de kerkelijke colleges een grote vrijheid laten.' Men achtte dit in strijd met het karakter van tucht. Maar des te opvallender is het dat op p. 244, als Van den Heuvel de kerkelijke rechtspraak van 1951 bespreekt, met geen woord over de totstandkoming van deze commissies rept terwijl zij toch een grote tegenstelling met de tijd van het AR vormen. Het enige dat ik gevonden heb is dat L. Kievit voorafgaand aan de totstandkoming van de HKO aantekende bij de tuchtuitoefening de plaatselijke gemeente 'wel wat in het gedrang' komt, in Balke & Oostenbrink-Evers, *Commissie voor de Kerkorde*, 579.

²⁶² Vgl. Van den Heuvel, *De Hervormde Kerkorde*, 159 en De Jong, "Opzicht," 304.

²⁶³ Balke & Oostenbrink-Evers, *Commissie voor de Kerkorde*, 579.

²⁶⁴ Vgl. Van den Heuvel, *De Hervormde Kerkorde*, 159.

Daartegenover staat dan weer dat de algehele lijn van de PKO t.o.v. de HKO wat ‘zachter’ te noemen is en daarmee wat meer in overeenstemming met het trekkende karakter van de tucht.

4.8: De tucht plaatselijk of bovenplaatselijk?

Een niet onbelangrijke vraag is nog overgebleven en dat is die naar het kerkmodel waarin de tucht een plaats krijgt. Dat deel van de gereformeerde traditie waar ik mij toe beperkt heb is het presbyteriale-synodale stelsel, en daar zal ik mij ook nu toe beperken. Ik laat mij hierin leiden door Van 't Spijkers beschouwingen over het presbyteriaal-synodale stelsel en door Koffemans beschouwing van de (theologie van) het kerkrecht. Beiden zijn opgegroeid in de tradities waarin de DKO een rol speelde, en Koffeman is daarnaast ook bekend met de PKN.

Kenmerkend voor het presbyteriale-synodale stelsel is volgens Van 't Spijker is o.a. dat het uitgangspunt de plaatselijke kerk is, waarbij men zich samen organiseert ‘in vrijheid ten opzichte van de staat.’²⁶⁵ Volgens hem heeft de gereformeerde kerk geen ruimte voor een abstract kerk-idee. Dat wil zeggen: de plaatselijke kerk is altijd voluit openbaring van de kerk van Jezus Christus, en zij heeft op zichzelf bestaansrecht. Tegelijk is daarmee in gereformeerde opvatting niet mee strijdig dat men de eenheid met andere kerken zoekt.²⁶⁶ Koffeman, die het presbyteriale-synodale stelsel vooral vanuit Emden bekijkt, ziet echter naast de eerste ‘grondlijn’ van het anti-hiërarchisch beginsel, zoals Van 't Spijker dat met andere woorden hierboven aanduidt, als tweede ‘grondlijn’ een hiërarchisch beginsel. Hij vindt dat in het slotartikel van Emden (art. 53).²⁶⁷ Een mindere vergadering is in principe gebonden aan besluiten van een meerdere, mits deze met bevoegdheid genomen is. Die bevoegdheid is er als een mindere vergadering iets niet kan afhandelen of wanneer iets nu eenmaal tot de taak van de meerdere vergadering behoort.²⁶⁸ Hij laat zien dat beide beginselen elkaar in evenwicht moeten houden en beide erop gericht zijn heerschappij te voorkomen.²⁶⁹ Men kan als mindere vergadering de besluiten van een meerdere volgens Van 't Spijker alleen gezag toekennen in het vertrouwen ‘dat de grond voor alle gezag in de kerk èn ook voor de erkenning daarvan gelegen is in het Woord van God.’²⁷⁰ Anders gezegd: Men aanvaardt a priori de besluiten van een meerdere vergadering omdat men elkaar herkent als gelovigen, die gehoorzaam zijn aan Gods Woord. Van 't Spijker ziet als voorbeeld daarvan de belijdenis die men samen heeft aanvaard.²⁷¹ Oftewel, de belijdenis is het bindmiddel van de presbyteriaal-synodaal geordende kerk.

Hoewel niet per se het uitgangspunt bij de plaatselijke kerk ligt, zal ook Koffeman zeggen dat de tucht in principe een zaak is van de gemeente. Zij is als geen ander geschikt de trekkende kracht uit te oefenen. Slechts wanneer zij om welke reden ook maar niet hiertoe in staat is – bijvoorbeeld vanwege partijdigheid – moet de zaak aan een vertegenwoordiging van diverse gemeenten, d.i. een meerdere vergadering, worden overgedragen.

²⁶⁵ W. van 't Spijker, “Het presbyteriale-synodale stelsel,” in W. van 't Spijker e.a. (red.), *De Kerk: Wezen, weg en werk van de kerk naar reformatorische opvatting* (Kampen: De Groot Goudriaan), 326.

²⁶⁶ Van 't Spijker, “Het presbyteriale-synodale stelsel,” 327.

²⁶⁷ Vgl. Koffeman, *Het goed recht van de kerk*, 77.

²⁶⁸ *Ibid.*, 76.

²⁶⁹ Vgl. *Ibid.*, 77.

²⁷⁰ *Ibid.*, 334.

²⁷¹ *Ibid.*, 335.

4.9: Afsluitende waarnemingen bij hoofdstuk 2.3

In de genoemde documenten wordt verschillend omgegaan met de gedachte van de gemeente als subject van tucht. De NGB kent haar helemaal niet. In alle andere documenten is het wisselend. De HC kende aanvankelijk een tweesporenbeleid, maar in de latere uitleg wordt het toch de kerkenraad die over de middelen van tucht gaat. Zo blijft in expliciete zin alleen het broederlijk vermaan uit Mattheüs 18:15-16 over waarin de gemeente subject is; voor een functie van de gemeente in de kerkelijke vermaningen is wel ruimte, maar het wordt niet gezegd.

Het FB, dat geplaatst moet worden in de laatste fase van de tucht, kent enerzijds wel uitdrukkelijk een taak aan de gemeente toe, tegenover de NGB en ook de HC, maar anderzijds ligt uiteindelijk nog steeds de verantwoordelijkheid bij de kerkenraad.

Gezien de aard van de kerkorde mag men verwachten dat de procedure zorgvuldig is uitgewerkt en de theologische achtergrond verwerkt in de praktijk. In dat opzicht schiet de DKO in ieder geval in *de huidige tijd* toch wel tekort. Omdat onvoldoende helder is hoe precies de taak van het gemeentelid in de 'eerste route' eruit ziet, komt automatisch meer gewicht op de tweede route te liggen waarin de gemeente, volgens het FB, hooguit een helpende plaats heeft. In de PKO (en HKO) is de situatie nog wat ingewikkelder. De 'eerste route' uit de DKO wordt wel aanbevolen, maar niet verplicht. Op de uitoefening van de tuchtmaatregelen heeft de gemeente als geheel geen invloed en is zij duidelijk object van tucht. Tegelijk heeft in de PKO de individuele klager wel het recht om kennis te krijgen van de beslissing en eventueel in hoger beroep te gaan. Daarmee is hij of zij dan wel weer subject van tucht, al wordt dan wel het woord 'tucht' heel anders ingekleurd.

Kortom, de gereformeerde traditie kent de gedachte van de gemeente als subject van tucht, maar in de genoemde bronnen wordt zij nergens dusdanig sterk uitgewerkt dat echt gezegd kan worden dat de gemeente subject van de tucht is en blijft.

5: Slothoofdstuk

In dit slothoofdstuk geef ik allereerst een conclusie met daarin een antwoord op de hoofdvraag. Vervolgens geef ik enkele concrete aanbevelingen tot wijziging van kerkordeteksten in de kerkorde van de PKN, het kerkverband waar ik lid van ben.

5.1: Conclusie

In dit gedeelte zal ik, kort resumerend, tot een conclusie komen. De eerste stap die ik zette was de stelling dat in gereformeerde ecclesiologie, zoals daar een selectie van werd bekeken, altijd sterk gehamerd is op de heiligheid van de kerk. Dat betekent hoe dan ook, al zou misschien niet ieder het woord gebruiken, dat er tucht moet zijn (par 2.3). In de bespreking van Horjus werd vervolgens o.a. zichtbaar dat de tucht nauwelijks functioneert. Een antwoord op de vraag hoe dat kan bleek zowel subjectieve als meer objectieve structuurkwesties te omvatten. Geen van beide is heel gemakkelijk om te keren. Wat Horjus betreft ligt een mogelijke uitweg in het opnieuw de gemeente subject van tucht te laten zijn, d.i. dat zij zelf tucht uitoefent en elkaar aanspreekt op het handelen. Vervolgens heb ik in het derde en meest omvangrijke deel van het onderzoek deze uitweg als vraag toegepast op de gereformeerde traditie; hoe staat het daarin met de gemeente als subject van tucht? Het resultaat bleek wisselend. De gedachte dat de gemeente subject van tucht is kent de gereformeerde traditie wel, maar in de onderzochte documenten is zij met wisselend succes en sterkte uitgewerkt. De totale oogst is daarom mager. Niettemin kan dit beperkte resultaat het aanknopingspunt vormen om uitvoering te geven aan Horjus' pleidooi om ook in de gereformeerde traditie de gemeente meer subject van tucht te laten zijn. Door de gemeente meer subject van tucht te laten zijn zou mogelijk de tucht meer een plaats kunnen krijgen in het gemeentelven. Zo zou een oplossing voor de probleemstelling – de noodzaak van tucht – gevonden kunnen worden. Randvoorwaarde daarbij is in ieder geval dat 'de gemeente als subject van tucht' niet mag gaan betekenen dat een ongeordende chaos ontstaat. De algehele leiding kan en moet m.i. nog steeds bij de kerkenraad liggen, maar er zullen wel regels moeten komen die waarborgen dat uiteindelijk de gemeente als geheel het laatste woord heeft. Die algehele leiding zou ik dan ook vooral willen invullen als een *formele* functie, als het scheppen van de randvoorwaarden waaronder de gemeente tucht kan uitoefenen. De kerkenraad belegt bijvoorbeeld een algehele vergadering waar het nemen van tuchtmaatregelen besproken wordt en een uit zijn midden leidt als voorzitter de vergadering. Binnen die randvoorwaarden past m.i. ook wel dat de kerkenraad de gemeente adviseert vanuit de Schrift. Maar wil de gemeente werkelijk subject van tucht zijn dan zal het laatste woord over iedere tuchtmaatregel uiteindelijk bij haarzelf moeten liggen. Dat betreft dus niet alleen de excommunicatie, maar ook de afhouding van het Avondmaal.

Bij deze conclusie dienen m.i. wel een drietal voorbehouden worden gemaakt. Ten eerste moet niet worden verwacht, gezien de ingebedde structuren in de samenleving (par. 3.3.4), dat de tucht, wanneer de gemeente er meer subject van is dan nu het geval is, ineens populair zal worden. Net zo min als wijziging van begrip de inhoud direct populair zal maken, zal dat gelden voor de structuren. Ten tweede heeft tucht alles te maken met een ecclesiologisch besef (deelvraag 1), dat op zijn beurt weer te maken heeft met antropologie en soteriologie (par. 2.3.1). Zolang het besef van de noodzaak van de heiligheid van de kerk niet doordringt, zal tucht nooit een plaats krijgen. Gezien de vraagstelling van de scriptie ben ik eraan voorbij gegaan, maar predikanten vervullen hierin m.i. een sleutelfunctie. Als zij een godsbeeld uitdragen dat geen ruimte biedt voor tucht, zal een wijziging van structuren ook niet helpen. Ten derde moet ook ergens de vicieuze cirkel worden doorbroken; tucht

staat nu ver van ons af omdat het weinig voorkomt en daarom is het ook lastig om als subject van tucht te functioneren. Toch is volgens mij de enige weg om die vicieuze cirkel binnen te stappen en haar daarmee mogelijk te doorbreken die van de in dit onderzoek uitgewerkte subjectsgedachte.

5.2: Aanbevelingen

Ik sluit af met enkele aanbevelingen voor een nieuwe formulering van diverse kerkorde- en ordinantieartikelen en met enkele overwegingen. Die eerste zijn vrij gemakkelijk door te voeren en richten zich op een toename van helderheid en op een toename van de subjectsgedachte zonder dat dit fundamentele herstructurering betekent. De tweede soort is van veel ingrijpender aard. Ik waag mij daarom niet aan herformulering, maar geef slechts aan waar fundamenteel denkwerk nodig is om de gemeente nog meer subject van tucht te laten zijn.

Overigens zou ik er zelf niet voor pleiten om de middelen van tucht buiten de handen van gemeenteleden te houden en derhalve zou ik zelf ord. 10-1-2 nog weer anders formuleren.

5.2.1: Herformuleringen

In deze herformulering beperk ik mij tot de ordinantietekst (ord. 10). Daar ligt echter art. XII aan ten grondslag. Het spreekt vanzelf dat ook de tekst van art. XII gewijzigd zal moeten worden.

“Het opzicht, waarvan de uitoefening van middelen van tucht is voorbehouden aan de ambtelijke vergadering of door hen gevormde colleges, begint altijd met de roeping van gemeenteleden om naar elkaar om te zien, elkaar op te bouwen, elkaar de vergeving Gods aan te zeggen en zo nodig elkaar te vermanen en dit vermaan ter harte te nemen.” (Ord. 10-1-2). Deze herformulering maakt duidelijker dat opzicht altijd iets is dat van onderop begint en deze weg niet zonder gegronde reden mag worden overgeslagen. Overigens pleit ik hierboven ervoor om de gemeente ook de middelen van kerkelijke tucht in handen te geven. Een betere formulering zou dan m.i. ook in deze ordinantietekst helemaal niet spreken van middelen van tucht: “Het opzicht begint altijd met de roeping van gemeenteleden om naar elkaar om te zien, elkaar op te bouwen, elkaar de vergeving Gods aan te zeggen en zo nodig elkaar te vermanen en dit vermaan ter harte te nemen.” (Ord. 10-1-2)

“Beschuldigingen van gemeenteleden over andere gemeenteleden worden alleen in behandeling genomen indien na onderzoek is gebleken dat men geprobeerd heeft de ander aan te spreken, dan wel gegronde redenen heeft gehad dit niet te doen.” (Nieuw GR-artikel. Plaatsing mogelijk het meest logisch vóór GR 11-13-1).

“Binnen dertig dagen [...] zendt het college daarvan een afschrift aan [...] b. degene die de beschuldiging heeft ingebracht alsmede de gemeente waar deze lid is. De kerkenraad is verplicht om binnen 7 dagen met inachtneming van anonimiteit dit besluit met de gemeente te delen.” (ord. 10-10-4 sub b).

“Wordt een besluit [...] mededeling gedaan aan [...] b. degene die de beschuldiging heeft ingebracht alsmede de gemeente waar deze lid is. De kerkenraad is verplicht om binnen 7 dagen met inachtneming van anonimiteit dit besluit met de gemeente te delen.” (ord. 10-10-5 sub b). Ik zou dit een ‘voorzichtige aanzet’ willen noemen en dat benadrukken. Of dit geheel binnen de regels van de

AVG past valt buiten mijn kunde, hoewel ik de indruk heb dat dit wel mag;²⁷² mijn bedoeling is dat de gemeente meer bij de tuchtuitoefening betrokken wordt. Kan dat niet als soeverein subject, dan toch in ieder geval doordat zij kennis heeft van wat er gaande is.

5.2.2: Overwegingen

In art. IV-2,3 (en overigens ook ord. 8-1 t/m 3) is niet helder of nu de gemeente of de kerkenraad prioriteit heeft. Hier dient m.i. een heldere keuze te worden gemaakt. Mijn voorkeur zou uitgaan naar een meer functionele benadering, zeker in verband met de tucht. De keuze lijkt in de PKO echter al te zijn gemaakt. Art. V-1 benadrukt vooral het christocratische karakter van het ambt, gezien de uitdrukkingen ‘de gemeente bij het heil te bepalen’ en ‘bij haar roeping te bewaren’. Beide begrippen zijn tamelijk hiërarchisch. Herformulering van art. IV-2,3 ten gunste van de gemeente betekent dan ook aan de pijlers van de ambtsstructuur in de PKO raken. Daarom laat ik het hier bij een overweging.

Het begrip ‘roeping’ staat m.i. centraal in de verhouding kerkenraad en gemeente. Daar zou nog wel een aantal woorden aan gewijd kunnen worden in de kerkorde. Het begrip ‘roeping’ zou aan de twee lijnen in de gereformeerde ambtstheologie recht kunnen doen. Enerzijds is er de kerkenraad die functioneert als tegenover van de gemeente en haar aanspreekt op haar roeping; anderzijds krijgt daarmee de gemeente de ruimte om gestalte te geven aan die roeping en subject van tucht te zijn.

²⁷² M.J.W. Hoek, “Kerk, kerkrecht en privacy,” in *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, 460 wijst erop dat interne persoonsgegevens mogen worden doorgegeven binnen het kerkgenootschap, ook binnen de kaders van de AVG. Bovendien gaat het in haar voorbeeld om niet-anonieme gegevens; als die verstrekt mogen worden mits de doelen gerechtvaardigd zijn, dan toch zeker anonieme informatie.²⁷³ Bij het ordenen van de bibliografische gegevens was het geraadpleegde artikel niet meer te vinden. Daarom is de exacte paginering niet meer te achterhalen.

Bibliografie

- Bakhuizen van den Brink, J.N. *De Nederlandsche Belijdenisgeschriften*. Amsterdam: Holland, 1940.
- Balke, W. & H. Oostenbrink-Evers. *De commissie voor de kerkorde (1945-1950): bouwplan, agendastukken en notulen van de vergaderingen ter voorbereiding van de nieuwe kerkorde (1951) van de Nederlandse Hervormde Kerk*. Zoetermeer: Boekencentrum, 1993.
- Balke, W. & H. Oostenbrink-Evers. *De Commissie voor de werkorde*. Zoetermeer: Boekencentrum, 1995.
- Balke, W. & Oostenbrink-Evers. *De commissie voor de kerkorde (1945-1950): bouwplan, agendastukken en notulen van de vergaderingen ter voorbereiding van de nieuwe kerkorde (1951) van de Nederlandse Hervormde Kerk*. Zoetermeer: Boekencentrum, 1993.
- Bakker, Henk. *Geschiedenis van het Baptisme: Beknopte geschiedenis van het Baptisme in West-Europa en in het bijzonder in Nederland*. Z.p: z.u., z.j., geraadpleegd via https://baptisten.nl/images/over-ons/Henk_Bakker-Geschiedenis_van_het_Baptisme.pdf.
- Bavinck, J.H. *Magnalia Dei*. Kampen: Kok, 1933².
- Belt, Henk van den. "De ware kerk of de zuiverste kerk?" In *Wapenveld* 58, no. 2 (april 2008): 20-25. <https://wapenveldonline.nl/artikel/824/de-ware-kerk-of-de-zuiverste-kerk/>
- Berg, J.T. van den. "De synode van Dordrecht en de Dordtse Kerkorde." In *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, redactie door Herman J. Selderhuis, 162-170. Heerenveen: Groen, 2019.
- Berkouwer, G.C. *De Kerk I: Eenheid en katholiciteit*. Kampen: Kok, 1970.
- Berkouwer, G.C. *Geloof en heiliging*. Kampen: Kok, 1949.
- Bierma, Lyle D. & Charles D. Gunnoe. "Auteurschap van de Heidelbergse Catechismus." In *Handboek Heidelbergse Catechismus*, redactie door Arnold Huijgen, John V. Fesko & Aleida Siller, 73-84. Utrecht: Kok, 2013.
- Bierma, Lyle D. "Bronnen van de Heidelbergse Catechismus." In *Handboek Heidelbergse Catechismus*, redactie door Arnold Huijgen, John V. Fesko & Aleida Siller, 193-202. Utrecht: Kok, 2013.
- Bierma, Lyle D. *The Theology of the Heidelberg Catechism: A Reformation Synthesis*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2013.
- Biesterveld, P. & H.H. Kuyper. *Kerkelijk handboekje bevattende de bepalingen der Nederlandsche Synoden en andere stukken van beteekenis voor de Regeering der Kerken*. Kampen: J.H. Bos, 1905.
- Biesterveld, P. *Het gereformeerde kerkboek*, herzien door T. Hoekstra. Z.p: Gereformeerd traktaatgenootschap 'Filippus', 1931.
- Bijbelse Encyclopedie*. 1^e druk. Baarn: Bosch & Keuning, 1969.

Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme IV. Kampen, Kok, 1998.
http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/blnp/#page=0&accessor=accessor_index&view=imagePane.

Boele-Noort, T.E. "Beginselen en procedures van tucht." In *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, redactie door Herman J. Selderhuis, 388-403. Heerenveen: Groen, 2019.

Boer, Erik A. de. "Franse Geloofsbelijdenis." In *Confessies: Gereformeerde geloofsverantwoording in zestiende-eeuws Europa*, redactie door Mees te Velde, 353-394. Heerenveen: Groen, 2009.

Boiten, Harm J. "Nederlandse Geloofsbelijdenis." In *Confessies: Gereformeerde geloofsverantwoording in zestiende-eeuws Europa*, redactie door Mees te Velde, 435-502. Heerenveen: Groen, 2009.

Borgh, E.A.J.G. van der. *Het ambt her-dacht: De gereformeerde ambtstheologie in het licht van het rapport Baptism, Eucharist and Ministry (Lima, 1982) van de Theologische Commissie Faith and Order van de Wereldraad van kerken*. Zoetermeer: Meinema, 2000.

Bos, David. *De aard, de daad en het Woord: Een halve eeuw opinie- en besluitvorming in protestants Nederland, 1959-2009*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010.

Bos, F. Tobias & Leo J. Koffeman. "Inleiding." In *Nieuwe toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, redactie door F. Tobias Bos en Leo J. Koffeman, 17-30. Utrecht: KokBoekencentrum, 2019.

Bouwman, H. *Gereformeerd Kerkrecht II: Het recht der kerken in de praktijk*. Kampen: Kok, 1970².

Brink, G. van den & C. van der Kooi. *Christelijke Dogmatiek: Een inleiding*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2013⁴.

Broeke, C. van den & J.T. van den Berg. "Ontwikkelingen in de twintigste en eenentwintigste eeuw." In *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, redactie door Herman J. Selderhuis, 186-206. Heerenveen: Groen, 2019.

Brouwer, A.M. *De Kerkorganisatie der eerste eeuw en wij*. Baarn: Bosch & Keuning, 1937.

Bruggen, Jakob van. *Matteüs: Het evangelie voor Israël*. Utrecht: Kok, 2013⁷.

Calvijn, J. *Institutie*. Vertaling A. Sizoo, 7^e druk.

Calvin, John. "Commentary on a Harmony of the Evangelists Matthew, Mark and Luke II", vertaling door William Pringle. Grand Rapids: Baker Books, 2005. Oorspronkelijk gepubliceerd in William Pringle, vert., *Commentary on a Harmony of the Evangelists Matthew, Mark and Luke: Translated from the original Latin, and collated with the Author's French Version, vol. II* (Edinburgh: Calvin Translation Society, z.j.).

Christelijke Encyclopedie. 2^e druk. Kampen: Kok, 1961.

Cochrane, Arthur C. (red.). *Reformed Confessions of the Sixteenth Century*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2003.

Commissie voor Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken. *Doop, Eucharistie en Ambt* (BEM). Lima, 1982.

Dienstboek, een proeve, deel II: Leven – zegen – gemeenschap. Zoetermeer: Boekencentrum, 2004.

France, R.T. *The Gospel of Matthew*. Grand Rapids: Eerdmans, 2007.

Gent, W.J. van. “Kerkrecht in de negentiende eeuw.” In *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, redactie door Herman J. Selderhuis, 171-185. Heerenveen: Groen, 2019.

Gereformeerde Kerk Ermelo. “Gereformeerde Kerk Ermelo: Contact.” Geraadpleegd op 29 april 2021. <https://www.gkermelo.nl/contact/ds-jan-willem-leurgans>

Graafland, C. *Gedachten over het ambt*. Zoetermeer: Boekencentrum, 1999.

Grosheide, F.W. *Het heilig Evangelie volgens Mattheus*. Amsterdam: Van Bottenburg, 1922

Gunnoe, Charles D. “De Heidelbergse Catechismus in de theologische context van de Palts.” In *Handboek Heidelbergse Catechismus*, redactie door Arnold Huijgen, John V. Fesko & Aleida Siller, 61-72. Utrecht: Kok, 2013.

Haitjema, Th.L. *Nederlands Hervormd Kerkrecht*. Nijkerk: Callenbach, 1951.

Handelingen van de Generale Synode der Nederlandse Hervormde Kerk ten jare 1949, 's-Gravenhage 1950.

Harinck, C. *De charismatische beweging*. Houten: Den Hertog, 1995.

Heer, J.M.D. de. *De evangelische beweging*. Houten: Den Hertog, 2010².

Heuvel, P. van den. “De kerkelijke rechtspraak.” In *De kerk op orde? Vijftig jaar hervormd leven met de kerkorde van 1951*, redactie door W. Balke, A. van de Beek & J.D.Th. Wassenaar, 241-264. Zoetermeer: Boekencentrum, 2001.

Heuvel, P. van den. *De Hervormde Kerkorde: Een praktische toelichting*. Zoetermeer: Boekencentrum, 1991.

Hoek, Jan. “Geroepen door God, gedragen door het ambt.” In *Theologia Reformata* 56, no. 4. (December 2013): 376-387.

https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:TheologiaReformata,20131201:newsml_fc_b7ed7872d276cbef2e647a438675cf

Hoek, M.J.W. “Kerk, kerkrecht en privacy.” In *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, redactie door Herman J. Selderhuis, 453-467. Heerenveen: Groen, 2019.

Horjus, Yme. “Baptisten moeten noodzakelijke heiligschennis plegen (net als gereformeerden).” *Nederlands Dagblad*, 29 januari 2016. <https://www.nd.nl/opinie/opinie/606717/essay-baptisten-moeten-noodzakelijke-heiligschennis-plegen-net-als-gereformeerden->.

Horjus, Yme. *Elkaar aanspreken: Is er nog draagvlak voor tegenspraak, correctie en tucht in de kerk?* Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2020.

Jong, K.W. de en G. van den Brink. "Het verbroken achten van de gemeenschap met gemeente en kerk: De meest verstrekkende tuchtmaatregel van de Protestantse Kerk in Nederland." *NTKR* 12, no. 1 (oktober 2018): 3-21. DOI 10.7590/ntkr_2018_001

Jong, Klaas-Willem de. "Opzicht." In *Nieuwe toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, redactie door F. Tobias Bos en Leo J. Koffeman, 291-312. Utrecht: KokBoekencentrum, 2019.

Kerkredactie. "Evangelischen zijn werelds geworden." *Reformatorisch Dagblad*, 28 januari 2011. <https://www.rd.nl/artikel/384774-evangelischen-zijn-werelds-geworden>.

Klinken, Gert van. *Op de Grens: Gereformeerden in de marge van moderniserend Nederland. Ter Apel 1879-1940*. Kampen: Kok, 2000.

Koffeman, L.J. *Het goed recht van de kerk: Een theologische inleiding op het kerkrecht*. Kampen: Kok, 2009.

Kooten, R. van. *Hoe apostolaire bewogenheid een onbeweegbare kerk in beweging brengt: Onderzoek naar de oorsprong en bedoelingen van hoofdthema's uit de kerkorde van 1951*. Apeldoorn: De Banier, 2013.

Kuyper, A. *E Voto Dordraceno II*. Kampen: Kok, z.j.³.

Kuyper, A. *Onze Eeredienst*. Kampen: Kok, 1911.

Kuyper, A. *Tractaat van de Reformatie der Kerken*. Amsterdam: Höveker, 1883.

Leer, Teun van der. *De kerk op haar smalst: Op zoek naar een ecclesiologisch minimum voor de kerk aan het begin van de eenentwintigste eeuw* (z.p:z.u., 2006), 53, geraadpleegd via https://www.baptistenseminarium.nl/images/seminarium/publicaties/team/TL_060701_De%20kerk%20op%20haar%20smalst_MAtesis.pdf

Leith, John H. "Kirchenzucht." In *Theologische Realenzyklopädie*. Berlijn: De Gruyter, 1990.

Lekkerkerker, A.F.N. *Kanttekeningen bij het hervormde dienstboek IV: Openbare belijdenis, opzicht en tucht, ambt en bediening*. 's-Gravenhage: Boekencentrum, 1956.

Leurgans, Jan-Willem. "Ermelo krijgt homoseksuele predikant: 'Ik kan me niet voorstellen dat God moeite heeft met mijn geaardheid'." Interview door Olger Koopman, *De Stentor*, 19 augustus 2020. <https://www.destentor.nl/ermelo/ermelo-krijgt-homoseksuele-predikant-ik-kan-me-niet-voorstellen-dat-god-moeite-heeft-met-mijn-geaardheid~a5d4aced/>

Lohuis, Oscar. "Geloven we nog in het oordeel?" Geraadpleegd op 24 juni 2021. <https://www.geloofstoerusting.nl/artikelen/geloven-we-nog-in-het-oordeel/>.

Lohuis, Oscar. "Heidendom met een christelijk sausje." Geraadpleegd op 24 juni 2021. <https://www.geloofstoerusting.nl/artikelen/heidendom-met-een-christelijk-sausje/>.

Micron, Marten. *De Christlicke Ordinancien*. Emden: z.u., 1560.

Mühling, Andreas. "De receptie van de Heidelbergse Catechismus in Duitsland en Zwitserland." In *Handboek Heidelbergse Catechismus*, redactie door Arnold Huijgen, John V. Fesko & Aleida Siller, 109-122. Utrecht: Kok, 2013.

Nauta, D. *Verklaring van de Kerkorde van de Gereformeerde Kerken in Nederland*. Kampen: Kok, 1971.

Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek III. Leiden: Sijthoff, 1914.

https://www.dbnl.org/tekst/molh003nieu03_01/molh003nieu03_01_1384.php.

NN. "Dopers in Reformatietijd vroegen aandacht voor discipelschap." *Reformatorsch Dagblad*, 1 november 2017. <https://www.rd.nl/artikel/731408-dopers-in-reformatietijd-vroegen-aandacht-voor-discipelschap>.

Oostenbrink-Evers, H. *Beginselen en achtergrond van de kerkorde van 1951 van de Nederlandse Hervormde Kerk: Een kerkrechtelijk onderzoek naar de structuur van de Nederlandse Hervormde Kerk, zoals die werd ontworpen door de Commissie voor beginselen van Kerkorde (1942-1944) en de Commissie voor de Kerkorde (1945-1947)*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2000.

Op 't Hof, W.J. "De prediking van de Heidelbergse Catechismus." In *Handboek Heidelbergse Catechismus*, redactie door Arnold Huijgen, John V. Fesko & Aleida Siller, 97-108. Utrecht: Kok, 2013.

Pareus, David. *Het Schatboek der verklaringen van de Heidelbergse Catechismus uit de Latijnse lessen van Zacharias Ursinus II*. Vertaling door Festus Hommius, hertaling door J. van der Haar. Houten: Den Hertog, 1989².

Plomp, J. *De kerkelijke tucht bij Calvijn*. Kampen: Kok, 1969.

Pol, Frank van der. "De receptie van de Heidelbergse Catechismus in de noordelijke Nederlanden." In *Handboek Heidelbergse Catechismus*, redactie door Arnold Huijgen, John V. Fesko & Aleida Siller, 123-134. Utrecht: Kok, 2013.

Pol, Frank van der. "Schotse Geloofsbelijdenis." In *Confessies: Gereformeerde geloofsverantwoording in zestiende-eeuws Europa*, redactie door Mees te Velde, 395-434. Heerenveen: Groen, 2009.

Polman, A.D.R. *Onze Nederlandsche Geloofsbelijdenis I: Verklaard uit het verleden, geconfronteerd met het heden*. Franeker: Wever, z.j.

Pop, F.J. *Bijbelse woorden en hun geheim*. Den Haag: Boekencentrum, 1972³.

Prosman, A.A.A. *Homoseksualiteit tussen Bijbel en actualiteit: Een poging tot verheldering*. Heerenveen: Groen, 2018².

Quant, D & H.J. Selderhuis. "De kerkenraad." In *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, redactie door Herman J. Selderhuis, 283-292. Heerenveen: Groen, 2019.

Redactie Kerk. "Studie A Lasco bracht Kuyper in Londen." *Reformatorsch Dagblad*, 13 juni 2016. <https://www.rd.nl/artikel/665533-studie-a-lasco-bracht-kuyper-in-londen>.

Rohls, Jan. *Reformed Confessions: Theology from Zurich to Barmen*. Vertaling door John Hoffmeyer. Louisville: Westminster John Knox Press, 1997.

Ruler, A.A. van. *De belijdende kerk in de nieuwe kerkorde*. Nijkerk: Callenbach, 1948.

Rutgers, F.L. . *Kerkelijke Adviezen II*. Kampen: Kok, 1922.

Rutgers, F.L. *Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1889.

Rutgers, F.L. *Verklaring van de Kerkenordening van de Nationale Synode van Dordrecht van 1618-1619 IV, Artt. 71-86: Van de Censuur en Kerkelijke Vermaning*. Rotterdam: Libertas, 1918.

Schaeffer, Hans. "Staat de tucht op de tocht?" *Onderweg: Inspiratie voor reisgenoten* 2, no. 21 (november 2016): z.p.²⁷³

Spijker, W. van 't. "De acta van de synode van Middelburg (1581)." In *De nationale synode te Middelburg in 1581: Calvinisme in opbouw in de noordelijke en zuidelijke Nederlanden*, redactie door J.P. van Dooren, 64-127. Z.p: Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, 1981.

Spijker, W. van 't. "Rechtvaardiging en recht in de kerk: Over de theologische achtergronden van het gereformeerde kerkrecht," *HTS* 48, no. 3-4 (1992): 995-1011.
<https://doi.org/10.4102/hts.v48i3/4.2465>.

Storm, P.L. "Kerkorde en belijdenis." In *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, redactie door Herman J. Selderhuis, 42-50.

Thang Moe, David. Bespreking van Daniela C. Augustine, *The Spirit and the Common Good: Shared Flourishing in the Image of God*. Grand Rapids: Eerdmans, 2019. In *International Journal of Public Theology* 14, no. 4: 518-520. <https://doi.org/10.1163/15697320-12341637>.

Theologische Universiteit Apeldoorn. "Over de TUA: Docenten/overige medewerkers." Geraadpleegd op juni 2021, <https://www.tua.nl/nl/t-e-boele-noort-ma>.

Velde, Mees te. "Geloofsbelijdenis van Theodorus Beza." In *Confessies: Gereformeerde geloofsverantwoording in zestiende-eeuws Europa*, redactie door Mees te Velde, 111-352. Heerenveen: Groen, 2009.

Wallet, B. "Theologische verantwoording." In *De toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, redactie door P. van den Heuvel, 15-71. Zoetermeer: Boekencentrum, 2004.

Wassenaar, J.D.Th. "Zondag 30c en 31." In *Kennen en vertrouwen: Handreiking bij de prediking van de Heidelbergse Catechismus*, redactie door J.H. van de Bank e.a., 267-276. Zoetermeer: Boekencentrum, 1993.

Wisse, M. "Christus heeft geen representanten nodig." *In de waagschaal* 44, no. 2 (februari 2015): z.p. <https://www.karlbarth.nl/christus-heeft-geen-representanten-nodig/>.

²⁷³ Bij het ordenen van de bibliografische gegevens was het geraadpleegde artikel niet meer te vinden. Daarom is de exacte paginering niet meer te achterhalen.

Woelderink, J.G. "Het Doopsformulier." *De Waarheidsvriend* 28, no. 4 (24 december 1936): 32-33.
https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:Waarheidsvriend,19361224:newsml_5b5b7169b6b98fedeb18090b48efc5c0.

Woordenboek der Nederlandsche taal, geraadpleegd op 16 juni 2021,
<https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=58008&lemma=tien&domein=0&conc=true>

Woordenboek der Nederlandsche taal. Geraadpleegd op 16 juni 2021.
<https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M068424&lemmodern=tijgen&domein=0&conc=true>.

Woordenboek der Nederlandsche taal. Geraadpleegd op 16 juni 2021.
<https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=39739>.

Woordenboek der Nederlandsche taal. Geraadpleegd op 16 juni 2021.
<https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M066911>.

Woordenboek der Nederlandsche taal. Geraadpleegd op 16 juni 2021.
<https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M055742&lemma=practicabel&domein=0&conc=true>.

Zondag, W.A. "Kerkelijk recht en burgerlijk recht." In *Handboek Gereformeerd Kerkrecht*, redactie door Herman J. Selderhuis, 51-61. Heerenveen: Groen, 2019.

Bijlagen

1: Formulier van 1586

Inleiding

Weergave volgens de editie zoals gedrukt door Jan Paedts Jacobs. en Jan Bouwensz. Leiden, 1589.

Geraadpleegd via

<https://books.google.nl/books?id=FUZIAAAACAAJ&pg=PP9&lpg=PP9&dq=Biblia:+dat+is,+de+gantsche+Heylighe+Schrift,+grondelick+ende+trouwelick+verduyschet&source=bl&ots=u9dKeBBetj&sig=ACfU3U3qJgUTJ347Sfb4onrN6PXr4FtbZg&hl=nl&sa=X&ved=2ahUKEwi-88jxrbDxAhW7AGMBHUHtB9wQ6AEwCXoECAkQAw#v=onepage&q=Biblia%3A%20dat%20is%2C%20de%20gantsche%20Heylighe%20Schrift%2C%20grondelick%20ende%20trouwelick%20verduyschet&f=false>

De tekst is letterlijk overgezet vanuit Gotisch schrift naar Latijnse letters. Enkele wijzigingen zijn doorgevoerd omwille van de leesbaarheid. Zo is de *f* die vaak als *s* gelezen moet worden, op desbetreffende plaatsen een *s* geworden, evenals de *b* vaak een *v* is geworden en de *v* ook vaak een *u*. De spelling *ij/y* wisselt in het formulier en heb ik daarom ook op dezelfde wijze overgezet. Hetzelfde geldt voor het afwisselend gebruik van *en/ende* en *s/z*.

Tekst

Forme des Bans/ofte afsnijdinghe van der Ghemeente

Geliefde inden Heere Jesu Christo: Het is U.L. kennelick/dat wy nu tot verscheyden tyden bij sekere trappen U.L. voorghehouden hebben/wat een groote sonde ende sware ergernisse onse mede lidtmaet N. ghedaen ende gegheven heeft: ten eynde hy door ulieder Christelicke vermaningen en ghebeden tot God hem [zich, EdW] mocht bekeeren/en vanden banden des Duyvels (die hem ghevangen hout) los geworden zijnde/ontwaken tot den wille des Heeren. Maer wy en connen U.L. met grooter droefheyt niet berghen/dat ons tot noch toe niemant en is verschenen/die int minste te verstaen ghegeven heeft/dat hy door de menichvuldighe vermaningen aen hem gedaen (so int bysonder als voor getuyghen/ende in tegenwoordicheyt van velen) gecomen soude zijn tot eenich berou zijner sonde/ofte eenich teecken van ware boetveerdicheyt aen hem laten mercken. Dewijle hy dan zijne overtredinghe/in haer selven niet cleyn wesende/door zijn hartneckicheyt daghelic noch grooter maect/en wy u laestmael aangeseyt hebben/in ghevalle by na so lange patientie/die de kercke met hem gehadt heeft/hem [zich, EdW] niet en bekeerde/dat wy gedwongen souden zijn ons wijder over hem te bedroeven/ende tot de uiterste remedie te comen: So zijn wy genootsaect nu tegenwoordelic voort te varen tot zijnder afsnijdinghe/volghende 't bevel ende last ons ghegeven in Gods heylighe woort/ten eynde hy hier door (ist mogelick) tot beschaemtheyt gebracht werde/dat men oock door dit verrotte/ende tot noch toe ongeneeselic lidt/'t geheele lichaem der gemeente niet in perijckel en stelle/ende den naem Gods niet gelastert werde. Daerom wy Dienaers ende voorstanders der Gemeente Gods alhier vergadert zijnde inden naem ende macht ons Heeren Jesu Christi/verclaren voor u allen dat N. uit oorsaken voorseyt/uitgestoten is/ende wordt uitgesloten mits desen buyten de Ghemeente des Heeren: ende vreemt is vande gemeinschap Christi/der H. Sacramenten/ende aller gheestelicker segeningen ende weldaden Gods/die hy zijner Gemeente belooft en bewijst/ende is daerom/so lange hy hartneckich ende onboetveerdich blijft in zijner sonde/van u lieden te houden als een Heyden ende Tollenaer/na het bevel Christi/de welke seyt

inden Hemel gebonden te zijn/so wat zijne Dienaers binden op der aerde. Voorts vermanen wy u lieden/geliefde Christenen/dat ghy u niet en vermengt met hem op dat hy beschaemt werde: nochtans hem niet houdende als vyant maar bywijlen vermanende ghelijck men een Broeder doet. Hierentusschen spiegele hem [zich, EdW] een yegelick aen dit/ende diergelijcke exempelen/om den Heere te vreesen/ende neerstelick voor hem [zich, EdW] te zien/indien hy meent te staen dat hy niet en valle/maer hebbende ware gemeenschap met den Vader en zijne Sone Christo/mitsgaders met allen geloovigen Christenen/daer inne volstandich blijve tot den eynde toe/ende also de eewige salicheyt vercrijge. Ghy hebt gezien/mijn lieve broeders/ op wat maniere dese onse afgesneden broeder heeft beginnen te vervallen/ende allenskens meer ende mere gecomen is totten {tot den, EdW} val. Merct dan aen/hoe listick de Satan is om den mensche te brenghen tot het verderf/ende af te trecken van alle heylsame middelen ter salicheyt. Soo wacht u dan mede voor de minste beginselen des quaets [kwaads, EdW] ende na de vermaninge des Apostels/aflegghende alle last ende de sonde die seer lichtelick omringt/loopt volstandelick inde loopbane die ons is voorgeset/siende op den leytsman ende volmaecker des gheloofs Jesum. Weest nuchteren/waecht ende biddet/op dat ghy niet en valt in versoekinghe; Huyden [heden, EdW] so ghy de stemme des Heeren hoort/so en verhart uwe herten niet: maer werckt uws salicheyt met vrees ende beven/ende een yegelick hebbe berou[w] van zijn sonde/ op datse onse God ons niet wederom en vernedere/ende dat wy rouwe souden moeten hebben over yemant van u luyden [lieden, EdW]: maer dat ghy eendrachtelick in Godsalicheyt levende/onse croone ende blijschap meucht [mocht, EdW] wesen inden Heere. Doch aengesien God is die in ons werct beyde het willen ende volbrengen na zijn welbehaghen/so laet ons zijnen heyligen name met bekentnisse onser sonden/aldus aenroepen.

Rechtveerdige God/barmhertighe Vader/wy beclaghen onse sonden voor uw hooge Majesteyt/ende bekennen wel verdient te hebben de droefheyt ende smerte die ons is aengedaen inde affsnijdinge van dit onse mede-lidmaet/ja wy alle zijn waerdich om van u afgesneden ende verbannen te werden om onser grooter overtredinge wille/so ghy met ons wildet treden int gericht. Maer o Heere zijt ons ghenadich om Christi wille: vergeeft ons onse misdaden/want sy zijn ons van herten leet/ende werct in onsen herten hoe langher hoe meerder leetwesen van dien/op dat wy uwe oordeelen vreesende/die ghy laet gaen over de hartneckighe/ons moghen beneerstigen om u behagen. Geeft dat wy ons wachten voor alle besmettinge der werelt/ende der ghenen die vande ghemeenschap der kercke zijn af gesneden/op dat wy ons harer sonden niet deelachtich maken ende dat d'afghesnedene beschaemt werden. Ende aengesien ghy geen lust en hebt aen den doot des sondaers/maer dat hy hem [zich, EdW] bekeerde ende leve/ende de schoot uwer kercke altijs open staet voor den ghenen die weder keeren: So ontsteect ons doch met eenen goeden yver/dat wy met goede Christelicke vermaninghen ende exempelen soecken wederomme te rechte te brenghen desen afsesneden vroeder/mitsgaders alle de ghene die door ongheloof ofte roeckeloosheyt des levens afwijcken. Gheeft uwen segen tot onse vermaninghe/ten [...] daer door oorsake moghen hebben ons weder te verblijden inden ghenen daer over wy nu rouwe moeten draghen/ende dat also uwen heylighen naem gepresen werde/door onsen Heere Jesum Christum/die ons aldus heeft leeren bidden: Onze Vader/etc.

2: Schema tuchtprocedure PKO

	Route 1	Relevant artikel	Route 2	Relevant artikel
Beklaagde	Zonde gedaan in privé-situatie	72		
Beschuldiger	Privé vermaning	72		
Beklaagde	Verwerping	73		
Beschuldiger	Vermaning met 2 of 3 getuigen	73, 74		
Beklaagde	Verwerping	74	Openbare of grove zonde	76
Beschuldiger	Melding aan de kerkenraad	74	Melding aan de kerkenraad? Artikel 76 zwijgt hierover. Het lijkt mij ook mogelijk dat, aangezien de zonde openbaar is, de kerkenraad zelf actie onderneemt (vgl. ord. 10-9-1 PKO)	76
Kerkenraad	Kerkenraad vermaant	75, 76		
Beklaagde	Verwerping	75, 76		
Kerkenraad	Kerkenraad vermaant opnieuw	75, 76		
Beklaagde	Verwerping	75, 76		
Kerkenraad	Afhouding van het Avondmaal en hernieuwde vermaning	76	Bij deze categorie volgt direct, naast vermaning, afhouding van het Avondmaal	76
	Afsluiting mogelijkheid privé-verzoening	75	Afsluiting mogelijkheid privé-verzoening (die is er dus in deze categorie nooit geweest)	75
Beklaagde	Verwerping	76	Verwerping	76
Kerkenraad	Afhouding Avondmaal en hernieuwde vermaning (tot onbepaalde tijd)	76	Afhouding Avondmaal en hernieuwde vermaning (tot onbepaalde tijd)	76
Kerkenraad	Overgang tot 1 ^e trap van de afsnijding	76, 77	Overgang tot 1 ^e trap van de afsnijding	76, 77
Beklaagde	Verwerping	76, 77	Verwerping	76, 77
Kerkenraad	Overgang tot 2 ^e trap van de afsnijding	77	Overgang tot 2 ^e trap van de afsnijding	77
Beklaagde	Verwerping	77	Verwerping	77
Kerkenraad	Overgang tot 3 ^e trap van afsnijding	77	Overgang tot 3 ^e trap van afsnijding	77
Beklaagde	Verwerping	77	Verwerping	77
Kerkenraad	Afsnijding	76, 77	Afsnijding	76, 77
Beklaagde	Blijvende verwerping of boetvaardigheid	78	Blijvende verwerping of boetvaardigheid	78

Verklaringenblad masterthesis

Naam student: Elis de Waard

Titel masterthesis: "Maar indien uw broeder tegen u gezondigd heeft..."

VERKLARING VAN ORIGINALITEIT

Hierbij verklaar ik dat bovengenoemde masterthesis uit origineel werk bestaat. De thesis is het resultaat van mijn eigen onderzoek en is alleen door mijzelf geschreven, tenzij anders aangegeven. Waar informatie en ideeën uit andere bronnen zijn overgenomen, wordt dat expliciet, volledig en op passende wijze vermeld in de tekst of in de noten. Een bibliografie is bijgevoegd.

Plaats, datum:

Handtekening:

Driezum, 9 augustus 2021

TOESTEMMINGSVERKLARING

Hierbij stem ik ermee in dat bovengenoemde masterthesis na goedkeuring beschikbaar wordt gesteld voor opname in de bibliotheekcollectie en dat de metadata beschikbaar worden gesteld aan externe organisaties en/of door de PTHU worden gepubliceerd.

Verder verleen ik (de bibliotheek van) de PTHU

wel

niet

toestemming voor het opnemen van de volledige tekst in een via internet of anderszins openbaar toegankelijke database. (Deze toestemming betreft alleen de openbaarmaking van de masterthesis, zonder verdere overdracht of inperking van het auteursrecht van de student.)

Plaats, datum:

Handtekening:

Driezum, 9 augustus 2021

